MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

1970

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

ÅRSSKRIFT 1970

Leif Ljungberg fyllde 70 år den 11 april 1970.

Malmö Fornminnesförening hyllar sin hedersledamot och förutvarande sekreterare genom att av trycket utgiva hans bibliografi. Bibliografin, som även utgivits i en separatutgåva, inleder årsskriften.

MALMÖ

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS ÅRSSKRIFT 1970

Trettioåttonde årgången

INNEHÅLL:

Leif Ljungbergs bibliografi. Av jur. lic. Kjell Å. Modéer 5

Malmö Fornminnesförenings verksamhet 1969 19

Diedenska huset. Av konstnären, fil. doktor Einar Bager 21

S:t Nicolai, S:t Petri och — S:a Maria. Litet "tvärforskning" angående 1600-talets stenhuggare. Av intendenten, fil. lic. Gustaf Åberg 31

S:a Sallerups klockaregård. Av skriftställaren Helge Andersson 42

Berghska hemmet. Färgbilder med text. Av jur. lic. Kjell Å. Modéer 59

Malmö teaterkrönika 1596—1808. II. 1793—1808. Av redaktören, fil. kand. Ragnar Gustafson 63

Ortnamn i Malmö. VIII. Oxie, Lockarps och Glostorps socknar (forts.). Av arkivarien, fil. doktor Ingemar Ingers 86

Malmö S:t Petri kyrkas medeltida dopfunter.
I. Allmän översikt av teckningsläraren, fil. kand. Olle Ydstedt 98

II. Fides et fons — ett motiv på Malmö S. Petrifunt II. Av intendenten, fil. lic. Frans Carlsson 104

Thottska huset. En byggnadshistorisk undersökning. Av intendenten, fil. lic. Bengt Salomonsson 107

Anteckningar till en Malmöbibliografi 1969 (med tillägg från föregående år). Av bibliotekarien Margit Johanson 120

Aktuellt 1970. Notisavdelning med bidrag av Einar Bager, Torbjörn Fogelberg, Claes Hommerberg och Kjell Å. Modéer 131

Utdrag ur Malmö Fornminnesförenings matrikel m. m. 139

Annonser 141

Redaktör:

Jur. lic. Kjell Å. Modéer

Adress: Stadsarkivet, S:t Petri kyrkoplan 7 a, 211 22 Malmö.

Författarna äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Bilden på omslaget: Malmö på 1600-talet. Teckning av Einar Bager.

Leif Ljungbergs bibliografi

Av Kjell Å. Modéer

Föreliggande bibliografi omfattar Leif Ljungbergs tryckta skrifter t. o. m. december 1969.

Produktionen har uppställts efter tryckår, varvid följande vedertagna system utnyttjats: 1) Fristående arbeten, 2) Uppsatser ingående i samlingsverk, 3) Artiklar i periodiska arbeten (utom dagspressen) — i bokstavsordning inom varje underavdelning, 4) Tidningsartiklar (inkl. rec.) i kronologisk följd. Bibliografin avslutas med en sammanställning över Ljungbergs redaktionella arbeten.

Artiklar i Svenska män och kvinnor, Svenskt biografiskt lexikon och Svenskt konstnärslexikon har ordnats efter den biograferades efternamn.

Upplysningar har satts inom klammertecken. Anmälda böcker har angivits med titel och tryckår.

Beträffande recensioner av Ljungbergs arbeten, [Rec.], har fullständighet ej eftersträvats. Motsvarande gäller även av Ljungberg författade recensioner, [Anm.].

Anonyma bidrag har endast medtagits i de fall då proveniensen kunnat styrkas. Malmö Fornminnesförenings årsberättelser, tryckta i MFÅ, har ej medtagits.

Leif Ljungbergs produktion är så gott som undantagslöst rikt illustrerad.

Förkortningar

Anm.	*[Av Ljungberg författad] anmälan*
Anon.	*Anonym*
DHT	*Dansk historisk tidskrift*
HT	*Historisk tidskrift*
Khvn	*København*
MFÅ	*Malmö Fornminnesförening. Årsskrift.*
Rec.	*Recension [av Ljungbergs arbete]*
SDS	*Sydsvenska Dagbladet Snällposten*
Sthlm	*Stockholm*
Tills. m.	*Tillsammans med*

1927

1. En kyrksam vovve i Cimbrishamn. [Sign.:] Kurre.
Cimbrishamns-bladet 27/12 1927.

1932

2. Dalslandsarkivalier. Arkivhandlingar från Dalsland i landsarkivet i Göteborg. II. Civila, judiciella m. fl. arkiv.
Hembygden 1932, s. 21—31.

1933

3. Dalslandsarkivalier i Göteborgs landsarkiv. [Tills. m. G. Clemensson.]
Dalia 5, Amål (tr. Göteborg) 1933, 44, (1) s.

4. Månstorp, Petersborg, Katrinetorp.
SDS 16/9 1933.

1934

5. Stadsarkivet i Malmö. En orientering.
MFÅ 1934, s. 47—90.

6. David Hansen och sjörövarna.
SDS 6/5 1934.
Jfr nr 74, s. 38—43.

7. Hälsingborgs stads historia. [Anm.: Hälsingborgs historia 2:1 (1933).]
SDS 28/9 1934.

1935

8. Gaturenhållningsbesväret.
Svensk fastighetsägaretidning 10 1935, s. 328—333.

9. Valen i Malmö till riksdagen 1771—72.
MFÅ 1935, s. 59—66.

10. Stadshistorisk litteratur. [Anm.: Hälsingborgs historia 2:2 (1934), Karlskrona stads historia 2 (1934), R. Bülck: Ellenbogen = Malmö. Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung 47:3 (1934).]
SDS 25/5 1935.

11. Gaturenhållningen i forna tider.
SDS 5/7 1935.
Jfr nr 74, s. 29—37.

1936

12. Malmösläkten Bergh. Personhistoriska anteckningar. [Tills. m. Thorsten C. Bergh.] Malmö 1936. 132 s.
Rec. i Personhistorisk Tidskrift 37 1936 (tr. 1937), s. 220—221 av B. H[ildebran]d; i SDS 16/12 1936 av K. A. H[ärje].

13. Städer och stadsliv.
En bok om Skåne 1, Lund 1936, s. 287—322.

14. Malmö och den danska monopolhandeln på Island 1601—1619.
MFÅ 1936, s. 68—96.

15. Sigvard Grubbe. Några drag ur en märklig mans levnad. Med anledning av ett stundande 300-årsjubileum.
SDS 22/3 1936.
Jfr nr 74, s. 44—50.

16. Svenska medeltida kungasigill. [Sign.:] L. Lj-g. [Anm.: H. Fleetwood: Svenska medeltida kungasigill 1, (1936).]
SDS 1/5 1936.

1937

17. A.-B. Malmö förenade bryggerier. En minnesskrift över bolagets verksamhet 1912—1937 jämte inledande översikt över bryggerihanteringen i Malmö i äldre tider. [Författarenamnet i företalet.] Malmö 1937. 4:o. 123 s.

18. Registrum ville Malmøyghe. (Malmö stads medeltida minnesbok.) [Utg. i faksimilreproduktion med historik och innehållsredogörelse tills. m. I. Andersson och J. Kroon.] Malmö 1937. 32, 106 s. Faksimilexemplar i 4:o. Reproduktionsexemplar i folio.
Rec. i HT 1937, s. 277—78 av N. A[hnlund]; i DHT R. IV, Bd 10 1938, s. 474—75 av B. Kornerup; i SDS 25/7 1937 av K. E. Löfqvist; i Nya Dagligt Allehanda 4/8 1937 av H. Wåhlin.

19. Gamla gårdar i Malmö. [Sign.:] L.L. [Anm.: E. Bager: Skånska Dagbladets gård med en orientering ... (1936), E. Bager och N. G. Sandblad: Flensburgska gården (1936).]
MFÅ 1937, s. 79—81.

20. Släkten Krutmeijer. Några anteckningar om en gammal malmösläkt.
MFÅ 1937, s. 17—60.

21. Stadsarkivet och Rådhuskällaren. [Replik i anl. av stadsmäklare Wendts artikel i Skånska Aftonbladet 15/3 1937.]
Skånska Aftonbladet 16/3 1937.

22. Einar Bager femtio år. [Sign.:] L. L.
SDS 18/4 1937.

1938

23. Klippan med omnejd. Några anteckningar i anslutning till sommarens utställning.
Katalog över Klippans Hantverks- & Industriförenings och Klippans Handelsklubbs utställning ... 1938, Klippan 1938, s. 3—19.

24. Några anteckningar om fattigvården i Malmö under början av förra århundradet.
MFÅ 1938, s. 84—102.

25. Danska köpstäders sigill. [Anm.: P. B. Grandjean: Danske Købstæders Segl indtil 1660 (1937).]
SDS 5/2 1938.

26. Ett apropå till jubileet i dag i Höganäs. [Sign.:] L. L.
SDS 29/5 1938.

27. En nyfunnen Tegnérdikt.
SDS 4/9 1938.
Jfr nr 74, s. 102—108.

28. Malmö — Ellenbogen — Arboga. Några reflektioner kring ett aktuellt namnproblem.
SDS 9/12 1938.
Jfr nr 74, s. 24—28.

1939

29. En hantverkaredynasti i det gamla Malmö. Tunnbindareåldermannen Lars Christensson Malm och hans ättlingar inom tunnbindarehantverket.
MFÅ 1939, s. 82—91.

1940

30. Handelsstaden Malmö.
Malmö genom 600 år, [nr 179], s. 129—142.

31. Stadsarkivet i Malmö. Några uppgifter jämte "Plan över vissa för den personhistoriska forskningen viktiga arkivalier i stadsarkivet, februari 1940."
Genealogiska föreningens medlemsblad 25 1940, s. 3—4.

1941

32. Några bilder från 1800-talets Malmö. [Med texter tills. m. E. Bager och A. Cronquist.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1941, s. 83—86, 102—106.
[1.] Konung Karl XV:s kista föres till järnvägsstationen i Malmö den 23 september 1872. Efter teckning av C. G. Hellqvist, s. 83—86.
[9.] Möllevångsgården. Några anteckningar i anslutning till ett fotografi från 1890-talet. (Foto: C. V. Roikjer), s. 102—105.
[10.] Bestyrelsen för 1881 års utställning i Malmö. (Foto: C. V. Roikjer), s. 105—106.

33. En klassisk Malmöskildring och dess författare. J. A. Friberg, som för snart 100 år sedan skrev Malmö stads historia.
SDS 14/9 1941.
Jfr nr 74, s. 109—115.

1942

34. Johan Henrik Emanuel Dieden.
Svenskt biografiskt lexikon 11, Sthlm 1942, s. 232—234.

35. Från "Ärkebiskopsgården" till "Vallgården". Några anteckningar om "Vallgårdstomten" och "Vallgården" genom tiderna.
Malmö nations skriftserie 2, Malmö 1942, s. 7—21.

36. Utdrag av Abraham Ekerholms dagboksanteckningar för år 1792. Med inledning, anmärkningar och noter.
MFÅ 1942, s. 63—116.

37. När det var förbud på skridskoåkning i Malmö. [Sign.:] L.
SDS 16/1 1942.

38. Svenska medeltida kungasigill. [Anm.: H. Fleetwood: Svenska medeltida kungasigill, 2 (1942); med särskild hänsyn till kungasigill i Malmö stadsarkiv.]
SDS 11/9 1942.

1943

39. Frivilligt brandväsen i Malmö har gamla anor.
Den frivillige brandmannen årg. 3 1943, nr 9 s. 3.

40. Gamla barnasylen i Malmö. Några anteckningar till ett hundraårsjubileum.
MFÅ 1943, s. 23—60.

41. Jörgen Kocks porträtt. [Text till färgbild.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1943, s. 3—5.
Jfr nr 42.

42. Jörgen Kock-porträttet.
SDS 9/3 1943.
Jfr nr 41.

43. Malmö rådhusarkiv.
SDS 28/3 1943.
Jfr nr 74, s. 15—23.

44. Malmö och lantvärnet 1808—1809.
SDS 1/5 1943.
Jfr nr 74, s. 89—96.

45. En gammal lägerjournal från Carl Johans tid. [Förf. 1819 av Malmöläkaren O. Ch. Ekman.]
SDS 16/10 1943.
Jfr nr 49.

1944

46. Cornelius Faxe. [Sign.:] L. Lj.
Svenska män och kvinnor 2, Sthlm 1944, s. 497.

47. Eric Gunnar Cornelius Faxe. [Tills. m. S(tig) R(ydén).] [Sign.:] L. Lj.
Svenska män och kvinnor 2, Sthlm 1944, s. 497—498.

48. Bilder från landställen och sommarvillor i Malmö. [I.] [Med texter tills. m. A. Helmer, f. Ohlsson, E. Thuröe, E. Jönsson, M. Berger.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1944, s. 86—126.
[1.] [Inledning], s. 86—87.
[2.] Andreelund, s. 88—89.
[4.] Henrikslust, s. 93—94.
[5.] L. B. Torp, s. 95—97.
[6.] Åbergs sommarställe vid Slottsgatan, s. 98—101.
[7.] Pilstorp, s. 102—105.
[8.] Elisefarm och Mariebo, s. 106—108.
[10.] Terningholm, s. 113—125.
Jfr nr 55.

49. En lägerjournal från Carl XIV Johans dagar. [Konungens eget värvade regemente.] Författad av bataljonsläkaren O. Ch. Ekman. Med inledning och noter utgiven.
MFÅ 1944, s. 32—69.
Jfr nr 45.

50. Ett regemente och dess kyrkobok. ["Hans Kongl. Kronprintsens Regements Kiörckiobok. Anno 1768".]
Malmö försvar genom tiderna, [nr 181], s. 41—44.

51. Dansk sigillografi. [Anm.: P. B. Grandjean: Dansk sigillografi. (1944).]
SDS 16/4 1944.

52. En 1700-tals resenär i Stockholm. [Sven Ingemar Ljung.]
SDS 20/9 1944.
Jfr nr 74, s. 67—74.

53. Anton Ciöpingers 1700-talskartor över Gråmanstorps socken. Ett apropos med anledning av köpingen Klippans tillkomst.
Nordvästra Skånes tidningar 29/12 1944.
Jfr nr 74, s. 59—66.

54. När järnvägen nådde Åby.
Skånska Social-Demokraten 30/12 1944.
Jfr nr 74, s. 122—128.

1945

55. Bilder från landställen och sommarvillor II. Magistratsvillorna: 1. En historik.
MFÅ 1945, s. 65—82.
Jfr nr 48.

56. Malmö befälsutbildningsförenings kamratafton. [Anon.]
Skånska Aftonbladet 20/4 1945.

57. En boksynt borgmästare. [Ewerdt Wiltfang.]
SDS 15/5 1945.
Jfr nr 74, s. 51—58.

58. En samling Frans Suells-brev.
SDS 28/9 1945.
Jfr nr 74, s. 97—101.

1946

59. Malmö har vid årsskiftet fått sin egen stadsflagga.
Arbetet, SDS, Skånska Aftonbladet och Skånska Dagbladet 2/1 1946.

60. Malmö stadsflagga och vapen.
Skånska Aftonbladet 5/1 1946.
Jfr sign. "Infödd malmöbo": *Malmö stadsflagga,* Skånska Aftonbladet 3/1 1946, samt sign. "Herul": *Nya stadsflaggan,* Skånska Aftonbladet 4/1 1946. Jfr även sign. "Herul": *Stadsflaggan,* Skånska Aftonbladet 7/1 1946.

61. Stadsflaggan ännu en gång.
SDS 6/1 1946.
Jfr sign. L. M.: *Malmö stadsflagga,* SDS 3/1 1946.

62. Festdagar i Stockholm år 1850. [Prinsessan Lovisas av Nederländerna ankomst till Stockholm.]
SDS 2/6 1946.
Jfr nr 74, s. 116—121.

63. Carl Christian Halling.
SDS 24/12 1946.

1947

64. Hjortens källa och dess målare. [Karl Fredrik Cederberg.]
Gamla Klippan. Utgiven av Klippans konstförening. Klippan 1947, s. 70—74.

65. Året 1887. En liten krönika i ord och bild.
Årsföreningen av 1887. Malmö 1947, s. 57—74.

66. Carl Christian Halling och hans brev från riksdagen 1834—1835. En med anmärkningar och noter till breven utgiven biografisk studie.
MFÅ 1947, s. 37—98.

67. Malmö hamn år 1865. [Text till färgbild.] [Sign.:] L. L.
MFÅ 1947, s. 3.

68. Svenska och danska sigill. [Anm.: H. Fleetwood: Svenska medeltida kungasigill, 3 (1947); P. B. Grandjean: Danske Herreders Segl indtil 1600 . . ., (1946).]
SDS 29/11 1947.

69. Malmö genom tiderna. Kort orientering, utarbetad av Skånes turisttrafikförening [genom Leif Ljungberg]. [Anon.] Malmö 1948. 4 s. 1948

70. 1873—1948. En illustrerad krönika sammanställd.
Sparbanken Bikupan i Malmö 1873—1948. Malmö 1948, s. 149—199.

71. Kvarteret 9 Österport. [Text till färgbild.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1948, s. 3—5.

72. Malmösläkten Thomson. Anteckningar och släkttavlor. 1949
MFÅ 1949, s. 73—112.

73. Sommardagar i Oslo.
SDS 14/9 1949.

74. Ur djupa källarvalven. Kulturhistoriska skisser från Malmö och annorstädes. [Red.: E. Bager.], Malmö 1950. 151 s. 1950
Jfr nrs 6, 11, 15, 27, 28, 33, 43, 44, 52, 53, 54, 57, 58, 62, 75, 76, 78.
Rec. i Kvällsposten 19/4 1950 av E. Bodman, i Arbetet 12/4 1950 av A. Fj[ellande]r, i Skånska Dagbladet 18/4 1950 av [O.] L[indskough], i SDS 13/5 1950 av S. Svensson, i Svenska Dagbladet 23/7 1950 av G. S[ylwa]n, i N. Skånes tidningar 26/5 1950 av sign. N. W.

75. Den svenska grevinnan. [Hedvig Carolina Ekman.]
Ur djupa källarvalven, [nr 74], s. 75—88.

76. Gymnastikföreningen Svea under dess första tid.
Ur djupa källarvalven, [nr 74], s. 129—137.
Jfr Drag ur Gymnastikföreningen Sveas historia 1872—1947. [Föredrag i manuskript enl. I. Heintze: Anteckningar till en malmöbibliografi 1947, MFÅ 1948, s. 141.]

77. Lyder van Vredens kämnärsräkenskaper 1517—1520.
Donum Boëthianum. Arkivvetenskapliga bidrag tillägnade Bertil Boëthius 31/1 1950, Sthlm 1950, s. 271—284.

78. Om Malmö vapen och stadsflagga.
Ur djupa källarvalven, [nr 74], s. 138—144.

79. Engeström, släkter.
Svenskt biografiskt lexikon 13, Sthlm 1950, s. 605.

80. Engeström, Edward, 1821—1899.
Svenskt biografiskt lexikon 13, Sthlm 1950, s. 605—607.

81. Har badmintonspelet gamla anor i Norden?
Svensk Badmintontidning årg. 15 1950, h. 4 s. 8.

82. Örup och dess ägare. [Anm.: H. Rosencrantz: Till Örups och dess ägares historia 1437—1914, (manuskript).]
SDS 27/7 1950.

1951

83. Drag ur Malmö stads historia. Resumé av föredrag.
Sveriges stadskamerala förenings handlingar 1950, Uddevalla 1951, s. 5—7.

84. Malmö.
Svenska turistföreningens resehandböcker, Skåne, 6 uppl., Sthlm 1951, s. 332—343.

85. Andreas Winqvists minnen och anteckningar. Utgivna och kommenterade.
MFÅ 1951, s. 114—146.

86. Utsikt över Malmö med hamn och fyrtorn. [Text till färgbild.] [Anon.]
MFÅ 1951, s. 3.

87. Sigill och heraldik. [Anm.: P. B. Grandjean: Danske kongelige Segl ... 1559—1670, (1951); U. Lindgren: Heraldik i svenska författningar, (1951).]
SDS 24/10 1951.

1952

88. Henrik Georg Barfoth. [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 1, Malmö 1952, s. 112.

89. Gustaf Johan Thomas Theodor Bergman. [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 1, Malmö 1952, s. 156.

90. Gustafva Elisabeth (Elise) Bergman. [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 1, Malmö 1952, s. 156.

91. Carl Henrik Böckman. [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 1, Malmö 1952, s. 262.

92. Karl Fredrik Cederberg. [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 1, Malmö 1952, s. 294.

93. Tre malmökaroliner. [Hans Solter, Justus Herman Weijer, Petter Roth.]
Skånska luftvärnskårens kamratförening. Jubileumsskrift 1942—1952, Malmö 1952, s. 19—21.

94. Borgmästaren Jöns Stobæus och hans hamnförslag.
MFÅ 1952, s. 85—94.

95. Malmö genom tiderna. Resumé av föredrag.
Svensk socialvårdstidning 31 1952, s. 192—193.

96. Ernst Norlind och Baltiskans affisch.
SDS 21/12 1952.

1953

97. Katalog [över stadsarkivets i Malmö jubileumsutställning 1953.]
Malmö i hävd och handling, [nr 184], s. 57—119.

98. Stadsarkivet i Malmö under 50 år.
Malmö i hävd och handling, [nr 184], s. 25—56.

99. Stadsarkiv. [Sign.:] L. Lj.
Svensk uppslagsbok 27, 2 uppl., Malmö 1953, sp. 145.

100. Karl Emil Fredrik Theodor Möller. [Inledning till K. Möllers artikel i MFÅ.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1953, s. 71—72.

101. Den nye hövdingen har djupa rötter i sitt län. [G. A. Widell.]
SDS 15/2 1953.

102. Stadsarkivet i Malmö 50 år.
SDS 2/4 1953.

103. En "Straussdynasti" i gamla Helsingör.
SDS 30/8 1953.

104. Malmö stads ålder. [Replik i anl. av artikel i SDS 9/12 1953.]
SDS 10/12 1953.

105. Magnus Eriksson och hans privilegiebrev för Malmö.
SDS 20/12 1953.

106. Malmö. [Red. S. Artur Svensson.] Malmö 1954. Kulturhistoriska bildtexter: Leif Ljungberg, s. 13—171. 1954
Jfr nr 122.

107. Antikviteter och nymodigheter i Malmö stadsarkiv. Randanteckningar till några äldre och nyare arkivregister.
Arkivvetenskapliga studier 2, Uppsala 1954, s. 109—118.

108. En malmököpman och hans räkenskapsbok. [Anm.: E. Andersen: Malmøkøbmanden Ditlev Enbeck og hans regnskabsbog. Et bidrag till Danmarks handelshistorie i det 16. århundrede, (1954).]
SDS 19/10 1954.

109. Ole Jørgen Rawerts akvarell med motiv från Malmö stortorg. [Text till färgbild.] [Sign.:] L. Lj. 1955
MFÅ 1955, s. 6.

110. "Vattenkonstmästare" Andreas Leikardt och några 1700-tals fästningsplaner över Malmö.
MFÅ 1955, s. 87—96.

111. Något om friluftsbad i äldre tiders Malmö.
SDS 10/7 1955.

112.. Falkman och Faxe. [Anm.: Svenskt biografiskt lexikon, h. 73, (1955).]
SDS 31/10 1955.

113. När scoutrörelsen kom till Klippan. Några anteckningar.
Helsingborgs dagblad 18/12 1955.

114. En svensk-dansk duell år 1819. 1956
Jubileumsskrift utgiven av Skånska Luftvärnskårens kamratförening 1946—1956, Malmö 1956, s. 11, 19.
Jfr nr 154.

115. Ludvig B. Falkman. [Inledning till L. B. Falkmans bidrag i MFÅ.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1956, s. 93—94.

116. Hästhagen än en gång. [I anl. av O. Groothoffs artikel *Varför Hästhagen?* i SDS 6/2 1956.]
SDS 12/2 1956.

117. Några barndomsminnen från Fridhem.
Helsingborgs dagblad 9/12 1956.

1957

118. Johan Jacob Hååл (Håhl). [Tills. m. S(ven Axel) H(allbä)ck.] [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 3, Malmö 1957, s. 212.

119. William Klein, "bagerdrengen", som blev stadsarkitekt i Malmö.
MFÅ 1957, s. 118—138.

120. När cigarren kom till Malmö. [F. H. Kockums tobaksfabriks AB.]
SDS 3/2 1957.

121. I Köpenhamn för 150 år sedan.
SDS 12/9 1957.

1958

122. Malmö. [A picture book.] With captions by Leif Ljungberg. [English translation by Gordon Elliott.] Malmö 1958. 86, 306 s.
Jfr nr 106.

123. Postdirektören Christian Ludvig Widell. En studie kring ett gammalt porträtt.
Föreningen Gamla Christianstad 11 1958, s. 50—58.

124. S:t Petri kyrkas torn.
MFÅ 1958, s. 126—135.

125. Stadsarkivet i Malmö. [Anon.]
Nordisk Arkivnyt 3 1958, s. 52.

126. Historia på gravstenar. [Anm.: E. Bager: Malmöhistoria i sten. Beskrivning och avritning av gravstenar i S:t Petri kyrka och på dess kyrkogård, (1958).]
SDS 12/12 1958.
Jfr nr 129.

1959

127. Malmö Fornminnesförening 1909—1959. En historik.
MFÅ 1959, s. 7—20.

128. Kommunala arkivvården i Malmö. [Anon.]
Nordisk Arkivnyt 4 1959, s. 53—54.

129. [Anm.:] Einar Bager: Malmöhistoria i sten. Beskrivning och avritning av gravstenar i S:t Petri kyrka och på dess kyrkogård.
Rig 1 1959, s. 27—29.
Jfr nr 126.

130. Mark Twain på Sanna.
SDS 2/3 1959.

131. Ingvar Andersson 60 år.
SDS 18/3 1959.

132. Om fontänen i Kungsparken och om "Grottans" ålder. [Tills. m. A. Cronquist.]
SDS 30/4 1959.

133. Om strandporten i Malmö. [I anl. av E. Gambys artikel *Kring ett gammalt torn* i SDS 28/7 1959.]
SDS 3/8 1959.

134. Nobel — en gång till. [Replik t. sign. C. G. Hönshagen i SDS 14/12 1959.]
SDS 15/12 1959.

135. Gatunamnen i Malmö. Malmö 1960. 359 s. 1 karta.
Rec. i The year's work in modern language studies 23 1961, s. 453 av Th. Andersson; i Arkiv för nordisk filologi 77 1962, s. 267 av S. Benson; i Kvällsposten 20/6 1961 av E. Bodman; i Arbetet 20/6 1961 av A. Fjellander; i SDS 26/6 1961 av O. Helander, i Trelleborgs Allehanda 5/9 1961 av H. Lindal; i Skånska Dagbladet 17/6 1961 av O. Lindskoug; i Rig 1953, s. 110—112 av S.-B. V[ide]; i Svenska Dagbladet 14/7 1961 av H. Westrup. 1960

136. Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517—1520. Utgivna av Leif Ljungberg. Malmö 1960. 189 s.
Rec. i DHT, R. XII, Bd 1 1963, s. 148—149 av E. Andersen; i Arkiv för nordisk filologi 77 1962, s. 267 av S. Benson; i Hansische Geschichtsblätter 80 1962, s. 207 av A. von Brandt; i HT 82 1962, s. 221—225 av B. Lager; i Trelleborgs Allehanda 1/9 1961 av H. Lindal; i Skånska Dagbladet 3/1 1961 av O. Lindskoug; i SDS 19/1 1961 av K. E. Löfqvist.

137. När jag var scout i Klippan. Några minnen nedtecknade.
Scouting i Klippan under ett halvsekel. Minnesbilder från åren 1909—59, nedtecknade av nuvarande och f. d. scouter, Klippan 1960, s. 5—9.

138. Skånesläkten Widell. Genealogiska och biografiska anteckningar.
Personhistorisk tidskrift 58 1960, 1/2, s. 1—51.
Rec. i Norra Skåne 24/2 1964 av I. Johansson.

139. Christian Pauli. [Sign.:] L. Lj. 1961
Svenskt konstnärslexikon 4, Malmö 1961, s. 375.

140. Carl Fredrik Reuterdahl. [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 4, Malmö 1961, s. 471.

141. Fredrik Reuterdahl. [Tills. m. K(nut) A(ndersson).] [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 4, Malmö 1961, s. 471.

142. Kring en Fosiemålning på Hermodsdal. [Text till färgbild.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1961, s. 6.

143. Rådhus-Riksbank-Stadsarkiv. Några anteckningar rörande kvarteret Diskontens byggnadshistoria.
MFÅ 1961, s. 126—141.

144. Stadsarkivet i Malmö.
Nordisk Arkivnyt 6 1961, s. 15.

145. Stadsarkivet i Malmö. En orientering i anslutning till den nordiska arkivdagen 1961.
Nordisk Arkivnyt 6 1961, s. 18—19.

146. Ang. namnet Dammfri. [I anledning av insändare i SDS 16/10 1961.]
SDS 18/10 1961.
Jfr sign. A. B.: *Angående namnet Dammfri* i SDS 21/10 1961.
Jfr nr 150.

1962

147. Kring en målning från Schougens bro. [Text till färgbild.]
MFÅ 1962, s. 5—7.

148. Mina skolår hos rektor Wägners.
Minnen från Hälsingborg och dess skola. [Utg. av] Hälsingborgspojkarnas gille i Stockholm 29, Sthlm 1962, s. 113—120.

149. Om gatu- och andra namn i Kirseberg.
Kirsebergs kyrkoblad nr 43 1962, s. 4—5.

150. Om landstället Dammfri.
MFÅ 1962, s. 96—100.
Jfr nr 146.

151. Hellebæk genom tiderna. [Anm.: V. Thalbitzer: Hellebæk før og nu, (1961)]
SDS 26/2 1962.

152. Stadsarkivet i Malmö erhöll fina nyförvärv. [Anon.]
SDS 21/6 1962. [Artikeln införd i Arbetet 22/6 1961, och Skånska Dagbladet 21/6 1962.]
Jfr nr 153.

153. Värdefullt nyförvärv till Stadsarkivet i Malmö. [Anon.]
Nordisk Arkivnyt 7 1962, s. 56.
Jfr nr 152.

154. En svensk-dansk duell år 1819.
IX Nordiska Militära Kamratmötet i Malmö, Festskrift, 1963, s. 10—11.
Jfr nr 114.

1963

155. Förrädare eller frihetshjälte? Stefan Poles och Polska expeditionen 1863.
MFÅ 1963, s. 29—39.

156. Summarisk förteckning över vissa för släktforskaren viktiga arkivalier i stadsarkivet i Malmö.
MFÅ 1963, s. 104—112.

157. Två hedersledamöter in memoriam. [Y. Schaar, A. Hattendorff.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1963, s. 5—8.

158. Så var det då. [Anm.: B. Widerberg. Kameran minns. Fotografi i Malmö 1843—1870, (1963).]
SDS 22/12 1963.

1964

159. En porträttmedaljong med Hälsingborgsproveniens.
Kring Kärnan. 7. Hälsingborgs museums publikation 1964, Hälsingborg 1964, s. 101—105.

160. Enskilda personers och släkters arkiv samt gårdsarkiv, förvarade i stadsarkivet i Malmö.
Kommisionen för riksinventering av de enskilda arkiven, Bulletin 2, Sthlm 1964, s. 37—43.

161. Postinspektoren i Malmö, som blev småländsk godsägare. [Daniel Gude Gedda.]
MFÅ 1964, s. 69—84.

1965

162. Niclas Hansson Thomson, en kulturapostel på 1800-talet.
Att minnas i en stad. Utgiven av Malmö nation med anledning av dess 75-årsjubileum, Lund 1965, s. 58—68.

163. Malmö hamn, sedd från västra hamnsidan. Målning av Leon Fagercrantz 1904. [Text till färgbild.] [Sign.:] L. Lj.
MFÅ 1965, s. 5.

164. Musikaliska sällskapet i Malmö.
MFÅ 1965, s. 108—118.

165. Om tidmätare i S:t Petri kyrka.
Malmö S:t Petri församlingsblad 1965, nr 4, s. 1—3.

166. Stadsarkivet i Malmö. [Ang. instruktionsändringar.] [Anon.]
Nordisk Arkivnyt 10 1965, s. 18—19.

167. "Vid Kockums villa 1848." Akvarell av Fritz von Dardel. [Text till färgbild.] [Sign.:] L. Lj.

1966

MFÅ 1966, s. 5—6.

168. Brita Grep grep grip åt Lv 4.
Lv-Fyringen 1966, nr 2, s. 5.

169. Danska exlibris. [Anm.: H. Fogedgaard: Danske exlibris gennem de sidste 25 år 1941—66, (1966).]
SDS 11/8 1966.

170. Litet om äldre pärmstämplar i stadsarkivet i Malmö.
MFÅ 1967, s. 18—26.

1967

171. Från korsvirkeshus till affärscity. Några anteckningar om bebyggelse genom tiderna i kvarteret von Conow i Malmö. [Utg. av Livförsäkringsbolaget Valand.] Sthlm 1968. 28 s., [s. 5—23.]

1968

172. Malmö Bytingsbok 1577—83. [Jämte kommentar.]
Malmø tingbøger 1577—83 og 1588—90. Udgivet ved Leif Ljungberg og Einar Bager, i samarbejde med Erik Kroman. (Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie), Khvn 1968, s. 1—192.
Rec. i Historie. Jyske samlinger, Ny Række VIII, 2, 1969, s. 260 av O. Degn; i Kristeligt Dagblad 25/7 1968 av P. Holt; i SDS 26/7 1968 K. E. Löfqvist.

173. Ludvig Schultz. [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 5, Malmö 1968, s. 88.

174. Carl Walerius Svensson. [Sign.:] L. Lj.
Svenskt konstnärslexikon 5, Malmö 1968, s. 344.

175. Wilhelm Flensburg och S:t Knutsgillet i Malmö.
MFÅ 1968, s. 27—34.

176. Malmö. [Sign.:] L. Lj.
Encyclopædia Britanica 14, Chicago 1969, s. 703.

1969

Redaktionella arbeten

177. Lunds kungl. universitets katalog. [Utg. av Akademiska föreningen.] Vårterminen 1928 (Lund 1928); höstterminen 1928 (Lund 1928); vårterminen 1929 (Lund 1929).

178. Malmö Fornminnesförening. Årsskrift. [MFÅ]. 1934—1966.

179. Malmö genom 600 år. Skildringar och bilder ur stadens kulturhistoria. [Red. tills. m. E. Wrangel, E. Bager, N. G. Sandblad, S. A. Svensson.] Malmö 1940. 269 s.
Rec. i SDS 17/3 1940 av H. Emilson.

180. G. & L. Beijer aktiebolag, Malmö. Ett 75 årsjubileum. [Medred.] Malmö 1941, 4:o, 115 s., 2 pl.
Rec. i Skånska Aftonbladet 29/11 1941. [Anon.]

181. Malmö försvar genom tiderna. Minnesskrift. [Red. tills. m. E. Fischer och S. A. Svensson.] Malmö 1944, 4:o, 98 s.
Rec. i SDS 3/6 1944 av [H. Dhejne]; i Skånska Dagbladet 3/6 1944 av W. L[arsso]n.

182. Malmö i ord och bild. Text och red.: E. Aurell. Fotografierna av T. Hellström och E. Henriksson. [De historiska uppgifterna granskade av L. Ljungberg.] Malmö 1947, 4:o, 80 s.

183. E. Bager: Med penna och ritstift. [Red. tills. m. E. Fischer]; Personregister av L. Ljungberg. Malmö 1947, 4:o, 216 s.
Rec. i SDS 13/12 1947 av B. Engström.

184. Malmö i hävd och handling. Stadsarkivets jubileumsutställning. Minnesskrift och katalog. Malmö 1953. 120 s.
Rec. i Arbetet 21/9 1953 av [A.] Fj[ellande]r.

185. Malmö Rådstueprotokol (stadsbok) 1503—1548. Udgived ved E. Kroman i samarbejde med L. Ljungberg och E. Bager. (Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie). Khvn 1965. 9, 373, 2 s.
Rec. i DHT, R. XII, Bd 2 1966—67, s. 453—458 av E. Andersen; i Information 2/8 1965 av T. Dahlerup; i Berl.Aftenavis 25/6 1965 av P. Hansen; i Berl. Tidende 23/7 1965 av K. Hvidt; i SDS 6/7 1965 av K. E. Löfqvist; i Historie. Jyske Samlinger, Ny Række VII, 1, 1966, s. 129—30 av H. Paludan; i Kristeligt Dagblad 22/3 1966 av L. Rerup.

Malmö Fornminnesförenings verksamhet 1969

Ordinarie årsmöte hölls den 24 mars i Skovgaardsalen på Malmöhus. Efter sedvanliga årsmötesförhandlingar, varvid föreningens mångårige sekreterare Leif Ljungberg utsågs till hedersledamot, höll professor Jerker Rosén, Lund, föredrag över ämnet "Lunds universitets äldsta historia". Föreningen samlades där efter till enkel supé i Riddarsalen.

Årets vårutfärd ägde rum den 31 maj och ställdes till sydöstra Skåne. Utfärden, som företogs i abonnerade bussar, leddes av jur. kand. Kjell Å. Modéer. Ett åttiotal av föreningens medlemmar medföljde. Färden ställdes via Dalby—Övedskloster till Bjärsjölagård, där direktören för Malmöhus läns hushållningssällskap, Sture Kristiansson, hälsade välkommen och förevisade anläggningarna. Över Sjöbo—Bellinga—Krageholm nåddes Ystad vid middagstid, där medlemmarna sakkunnigt förevisades den nyrestaurerade S:t Petri klosterkyrka före lunchen på Continental du Sud. Efter lunch fortsattes färden till 1800-talsslottet Charlottenlund och dess vackra parkanläggning, som förevisades av greve C. A. Ehrensvärd och hans hustru Elisabeth samt lantmästare Johan Lachmann, Charlottenlund.

Färden fortsattes över Smygehuk till Trelleborg. På vägen till Malmö gjordes uppehåll för exteriörbesök vid Månstorps gavlar.

I strålande höstväder företog föreningen en eftermiddagsresa till Köpenhamn den 11 oktober. Ordföranden och Modéer deltog som färdledare. Rundvandringen i Köpenhamn påbörjades på Börsen, fortsattes i Christiansborgs slottsruiner samt avslutades med besök i Holmens kirke. Samtliga kulturminnesmärken förevisades av sakkunnig personal. Återfärden till Malmö skedde med flygbåt.

Styrelsen har under året sammanträtt den 17 mars.

Årsskriften utkom den 30 juli. Liksom tidigare år har årsskriften tryckts på Lundgrens söner boktryckeri, som välvilligt beviljat rabatt å tryckningskostnaderna. Från juris doktor Ebbe Kocks stiftelse samt från Malmö Förskönings- och Planteringsförening har under året lämnats välkomna bidrag till tryckningskostnaderna av årsskriften.

Information om föreningens verksamhet har i föredragets form skett genom sekreterarens, jur. kand. Kjell Å. Modéer, försorg, dels å Yrkeskvinnors klubb

den 22 september, dels jämte styrelseledamoten Helge Andersson vid församlingsaftnar i S:a Sallerup den 23 mars samt i Husie den 16 november.

Medlemsantalet utgjorde under året 3 hedersledamöter, 5 ständiga och 732 betalande medlemmar (därav 244 s. k. familjemedlemmar) eller tillsammans 740, vilket utgör en minskning med 36 medlemmar.

Föreningens balanskonto per den 31 december utgjorde:

Tillgångar

Aktier		
65 aktier i ASEA	5.235: —	
55 „ „ Sv. Handelsbanken	8.000: —	
40 „ „ Cardo AB	3.827: —	
60 „ „ Skand. Banken	9.453: —	
20 „ „ AB Sv. Fläktfabriken	4.860: —	
50 „ „ Försäkr. AB Skandia	6.070: —	
27 „ „ Custos	4.719: —	40.550: —
1 st premieobligation av 1963		100:—
Banktillgodohavanden		16.573: 59
Postgiro		71: 50
Fordran		3.000: —
	Kronor	61.909: 09

Skulder

Berghska Fonden	2.428: 11
Leif Ljungbergs Fond	1.689: 31
Anna Lisa och Sven Eric Lundgrens Fond	12.498: —
Emil och Iris Schelins Fond	6.080: —
Balanserade Posters Konto (medlemsavgifter 1970)	187: —
Kapitalbehållning	39.026: 67
Kronor	61.909: 09

Diedenska huset

Av Einar Bager

En och annan, som före restaureringen av Malmöhus hade sin väg till slottet, hajade kanske till, när han trädde in i portgången och fick syn på det egendomliga väggmaterialet. Det bestod nämligen delvis av brottstycken från en sönderslagen, röd gravsten. Med ledning av stympade textrader hade man satt detta gravmonument i förbindelse med någon fogde hos Sigvard Grubbe, den mäktige länsherren på Malmöhus, och på så sätt fått något slags förklaring till placeringen på slottet.

Vid restaureringen avlägsnades dessa fragment och fördes till slottskällaren, där stenen längre fram åter sammanfogades, så långt görligt var. Det visade sig nämligen, att en tredjedel av stenen med textradernas första hälft helt saknades. Återstoden lämnade dock tillräcklig ledning för en tillförlitlig komplettering.

Under gravstenen hade en gång vilat stoftet efter Niels Lauritzen Roed, i sina yngre år mycket riktigt ridefogde hos Sigvard Grubbe, men även hos andra stormän, därefter välbeställd borgare i Malmö till sin död 1654. Gravstenen hade legat i S:t Petri kyrkas norra kapell — nuv. sakristian — och dess förvandling till byggnadsmaterial på Malmöhus kastar ett grällt ljus över professor Brunius' metoder vid iståndsättandet av kyrkan.

I den omdebatterade frågan, huruvida det lilla, vackra korsvirkeshuset på hörnet av Öster- och Humlegatorna bör benämnas det "Diedenska" eller det "Siegbahnska", skulle med visst fog kunna framföras ännu ett alternativ: Niels Roeds hus. Det var nämligen just ovannämnde Niels Lauritzen Roed, som någon gång på 1620-talet lät uppföra detsamma. Det torde dock räcka med detta påpekande av hans insats som byggherre. Med beteckningen det "Diedenska" bevaras minnet av den betydelsefullaste epoken i kvarterets historia.

Bland de många beskrivningar på Malmögårdar, som upprättats som grund för värderingar, gäller en av de tidigaste just denna gård. Besiktningen ägde rum den 27 september 1682 i samband med boupptecknigen efter Niels Roeds hustru Margrete Lauritzdatter, nu sedan länge änka efter sin andre man, borgaren Gorris Ledebur. Beskrivningen är kortfattad och bjuder på vissa tolkningssvårigheter. Främst gäller detta uppgifterna om lokalernas storlek, som utan konsekvens beräknas än i "bindingar", än i "fack". Den förra beteckningen utgår från timmerkonstruktionen, den senare från murfälten mellan "bindingarna".

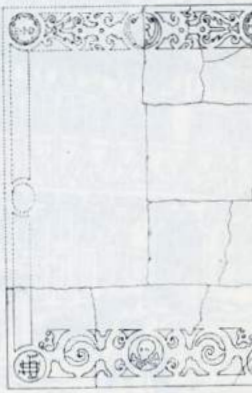

Niels Lauritzen Roeds g
sten. E. Bager: Mal
historia i sten I.

Redan uppgiften om gathusets storlek är felaktig. Byggnaden beräknas vara 8 bindingar, medan det rätteligen rör sig om antingen 9 av detta slag eller 8 fack. Redovisningen för rummen i detta hus räknar med bindingar, varvid besiktningsmännen uppenbart utgått från synliga takbjälkar. Resultatet blir groteskt. "Stufvens" 4 fack eller 5 bindingar redovisas sålunda efter en titt uppåt taket som 3 bindingar. I den beskrivning, som följer längre fram med ledning av de tidigaste uppgifterna, har därför omräkning i fack bifogats.

I en besiktning från 1770 är man mera detaljerad och lämnar upplysningar om åtskilligt, som tidigare ej omnämnts, men som mycket väl kan härröra från byggnadens äldsta tid, fönster, golvbeläggning m. m. Under perioden mellan de båda besiktningarna har dock rumsindelningen undergått vissa förändringar. Sålunda har en del av den stora "stufven" avdelats till en bod mot gatan med egen ingång och förstugan har flyttats ett fack österut, såsom kunnat fastställas vid de undersökningar, som Malmö museum företagit i samband med nu pågående restaurering. "Salen" på övre botten har också förlorat sin bostadskaraktär och upptages nu av packkammare och liknande lokaler, där fönsterlufterna i stor utsträckning försetts med magasinsluckor.

Den redogörelse, som här följer, bygger på 1682 års beskrivning, som torde skildra gården i ursprungligt skick, men har, där uppgifter saknas, kompletterats med t. ex. fönsterindelningen från 1770 års besiktning. Båda dokumenten i fullständiga avskrifter bifogas artikeln.

Bottenvåningens östra hälft upptogs av den stora "stufven" på "3 bindingar" — 4 fack. Väggarna var här beklädda med panelverk och ovanför detta "med malede stöcker rundt om satt". Här fanns även ett väggfast "traesur" d.v.s. större skåp samt tre likaledes väggfasta, "luckte" bänkar — kistbänkar. En järnugn med tvänne mässingspelare på övre avdelningen uppvärmdes från köket i den angränsande sidolängan. Väggen över denna ugn var 1770 klädd med "blå och hwit hållansk sten". Fyra par fönster i bly med ekekarmar upptog hela gatväggen och även åt Humlegränden fanns ett par fönsteröppningar. En uppgift från husets tillkomsttid berättar, att golvet var belagt med holländska astrakplattor.

Därefter följde i väster den lilla förstugan på en halv binding d.v.s. ett fack av husets halva bredd. Dess golv var 1770 belagt med "flisestenar" och till gatan ledde två halvdörrar, den övre med "luckt" lås, den undre med klinka. Den höga trappan utanför var uppförd i murverk med fyra trappsteg, klädda med ekbräder, men den översta plattformen eller "skärmen" var belagd med flisestenar. Ursprungligen har här väl även funnits ett par bänkar, ett s. k. bislag, såsom regel var beträffande gathus av kvalitet. Återstoden av bottenvåningen fram till västra gaveln upptogs av "en liden stufve" på "2 1/2 binding"— 3 1/2 fack. Väggarna var här beklädda med målade drätter, här fanns en öppen spis och bredvid denna en liten järnugn med två mässingspelare. Åt gatan fanns tre

Diedenska och Thottska husen på 1600-talet. Rekonstruktion av förf.

par fönster och på gårdsväggen vette två par mot den smala smutt, som sträckte sig fram till huset mellan gårdsbyggnaderna.

Takbjälkarna i denna våning förstärktes genom ett s. k. underslag, en bjälke, som i husets mitt gick från gavel till gavel.

Till övre våningen ledde en trappa i köket i sidolängan vid Humlegränden. Den mynnade i en svalgång med staket, som bildade utvändig förbindelse med även den västra sidolängans övre våning.

Huvudbyggnadens hela övre våning betecknas som "en sal", men denna var redan vid den tidigare besiktningen uppdelad i två rum, för att senare undergå ytterligare styckning. Golvet var belagt med mursten och i gatväggens samtliga fack satt fönster, vilka dock vid 1770 års besiktning till större delen ersatts med träluckor, kanske en samverkan av "fönsterskatten" och den ändrade använd-

ningen av lokalerna. Om "salens" ursprungliga praktfulla utstyrelse minner nu de väl bevarade drättmålningar, som framtagits under restaureringen på västra gavelväggen och angränsande delar av långväggarna. Liksom i bottenvåningen förstärkes taket här genom ett underslag.

Beträffande vindsutrymmena får förutskickas, att östra gaveln mot Humlegränden först efter 1770 fått valmtak och tidigare gått rakt upp till takåsen. Översta trekanten under taket var klädd med bräder. Även på hanebjälkarna fanns ett loft och här stod ett vindspel vid gaveln, där en läm med en "virvel" förmedlade förbindelsen med fororna nere i gränden. Såsom ofta vid denna tid synes taket ha haft skiljaktig beläggning åt gatan och gården, i förra fallet "vindsten" — ett tvåsvängt taktegel — i senare "hålsten" — munk- och nunnepannor.

Under hela huset fanns en källare med goda bjälkar och bockar, även här med ett underslag som förstärkning. Golvet var lagt med "kampesten" och nergången från gårdssmutten hade 8 trappsteg av ekplankor samt lämmar. Även åt gatan har det funnits en troligen tidigt igenmurad nergång.

Tack vare den höga stenfot, som uppbar detta hus, fanns det god plats under fönstren mot Östergatan för tvänne gatbodar, en på vardera sidan om trappan. Det angränsande, sjuttiofem år äldre Thottska huset med sitt fotträ nära nog i gatunivå lämnade däremot ej tillfälle att på detta sätt tillgodogöra sig en del av gatmarken.

Besiktningsmännen förflyttade sig nu till sidolängan vid Humlegränden, men även här misslyckades man med beräkningen av byggnadens längd, som uppgavs vara 22 fack, men rätteligen var 23. Närmast huvudbyggnaden låg här i bottenvåningen köket på "två bindingar" — 3 fack — med murad skorsten vid norra väggen "op igenem loft och tag". Vid spisen hade inmurats en "börstekedel", här fanns också en bänk med två dörrar och "behörige reoler" — hyllor. En liten del av köket var avdelad till en spiskammare med ingång från den angränsande "stufven", kanske genom avplankning av utrymmet under den tidigare omnämnda uppgången till svalen. Golvet var av mursten, till gården förde två halvdörrar "öfver hvarandra med klinka och krok" och ett par större jämte tre mindre fönster vette också mot gården.

Därefter följde en kammare på tre fack. Den uppdelades senare så, att dels hälften inreddes till en spiskammare, dels en liten förstuga anordnades vid gården, varefter återstoden av kammaren utökades med ett halft fack från det angränsande brygghuset.

Brygghuset var av försvarlig storlek, 7 fack, med murad skorsten upp genom loft och tak. Till spisen här hörde dels en bryggkittel på tre tunnor, dels en bakugn, som ansågs stå "farligt" nära stolparna. En stor del av brygghuset upptogs av köllnan, i vilken maltet framställdes. Den var fem fack lång och 4 1/2 alnar bred, murad och lerklint mellan stolparna, men ansågs vid besiktningen 1682 liksom bakugnen "periclitera" d.v.s. luta mot sitt fall. Även ett stöpekar

fick vid samma tillfälle betyget "udöchtigt". Vid restaureringen har påträffats dels den äldsta köllnans kullerstensgolv, dels där ovanför en senare köllnans tegelgolv.

Det färdiga maltet förvarades i det angränsande malthuset på fem fack. Därefter följde en port på två fack — den äldsta beskrivningen uppger 5 fack, ett uppenbart skrivfel. Längst söderut i denna länga fanns ett utrymme på tre fack, som senare var uppdelat i husets längdriktning och inrymde mot gården ett vagnsskjul och åt gränden ett litet malthus.

Övre våningen och loftet i denna länga användes helt som spannmålsmagasin. Åt gränden fanns sju gluggar med trägaller och åt gården fem, därjämte ett litet fönster och över porten en stor läm. På vinden fanns två homejer med sina vindspel, en åt gården och en åt gränden.

Gården avgränsades söderut av ett "bakhus" i två våningar och av 9 facks längd samt med gavel mot gränden. Det var uppdelat i ett stall på fyra fack med fyra spiltor och tre krubbor med häckar samt en lada på fyra fack. Ovanför fanns höloftet med en stor läm på gaveln liksom uppe på vindsloftet, där vindspelet hade sin plats. Till denna länga gränsade ett vedskjul på fem fack.

Besiktningsmännen återvände slutligen till huvudlängan, till vars gårdssida på västra ändan en tillbyggnad på två våningar stötte. Den betecknas som "halvtak" d.v.s. den hade takfall åt blott en sida. Den var av tre facks bredd och fem facks längd och inrymde i vardera våningen en kammare. I bottenvåningens norra ända stod en stor kamin med tillhörande bakugn. Denna kammare hade tre par fönster och en liten förstuga hade avdelats vid bakugnen. Till den övre kammaren kom man uppför några trappsteg från den tidigare omnämnda svalgången. Här fanns två par fönster.

Ute på gården fanns slutligen enligt 1770 års beskrivning en gammal svin- och gåsstia av bräder, säkerligen enligt gängse normer ordnad som en tvåvåningsbyggnad, med gässen på övre botten, samt ett rödfärgat "hemligt-hus", avdelat i två rum med dörrar utan lås eller krok.

De gamla byggnader, som här skildrats, har under seklernas lopp undergått så många förändringar och fått tjäna så skiftande ändamål, att man knappast vågat räkna med att något av ursprunglig anordning skulle bevarats. Av ovanstående framgår att så dock någon gång varit fallet, men viktigast är, att själva byggnaderna alltjämt få spela sin roll som historiska minnen i stadsbilden. Genom sitt förvärv av fastigheten har Malmö Sparbanken Bikupan velat fortsätta på den väg, som lett till det föredömliga återställandet av de Ekströmska och Aspegrenska husen vid Lilla Torg.

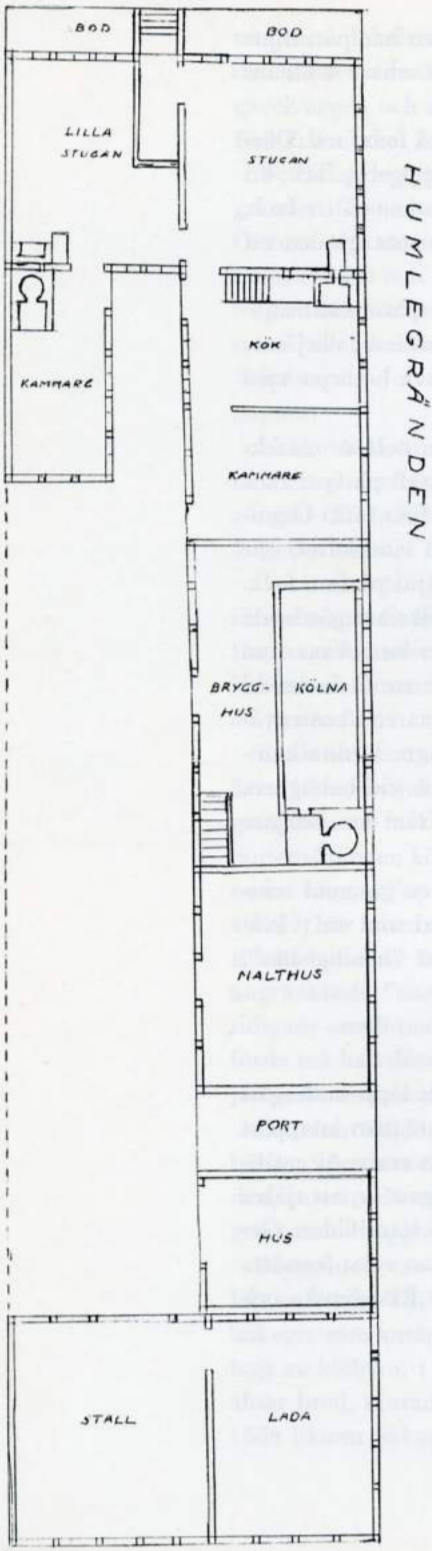

Gården nr 40 vid Öster- och Humlegatorna enligt 1682 års beskrivning.

Bilaga.

Rådhusrättens dombok 1683 12/3: inneliggande handlingar.
Besiktning av sal. hustru Margrete Gorris Ledeburs jordagods.

Hufwed Gården. *1. Gadehuuset*

8:te bindinger, 2 loft höit, murett imellum stollperne.

Stufven, tre bindinger, der vdj en bröst-felldig Jeren Ofven med Tvende mesingpiller ofventill. Weggene hersammesteds med Panelleverch bekled, Item Mallede Stöcher rundt om satt. Her hoes föllger et nagllefast Traesuur och trende luchte bencher.

Forstufvēn 1 1/2 binding. (Skall läsas "en 1/2 binding", såsom framgår av 1770 års beskrivning och av räknestycket med bottenvåningens lokaler).

En liden stufve hernest ved på 2 1/2 binding, med mallede dreter bekledt. Herhoes en spiisze med en liden hoeszstående Jern ofven med tvende mesingpiller. End och it vråschab och tvende bencher, som i dette rum findes.

Ofuen ofuer *en Saell* udj tvende rum afdeelt.

Vnder dette huusz *en kiellder* och for dörren *tvende Boer.*

2. Till Hommelstredet en lengde huus

22 fagh, 2 lofft höit, muret imellem stollperne.

Herved *köchenet* på 2 bindinger med en muret skårsten op igienem lofft ocg tagh. Herhoes en liden börste kiedell indmuret. Saa och findes en bench med Tvende dörer sampt behörige reoler. Her ibidem et lidet Rum afdeelt till et spisekammers, huortill af stufven ehr indgangen.

Et kamers 3 fagh.

Hernest *Bröghuuszet*, 7 fagh, huorvdj ehr en muret skarsten opigienem loft och tagh. Herhoes en brögge kiedell på 3 tr, item en bager ofven, som står indved stollperne, ehr farligt. Saa och tvende brögge kahr. En kiöllne, muret och lehrklint imellem stollperne, huillchen iche mindre end bagerofnen pericliterer. Herhoos findes et w-döchtigt stöbekahr.

Malthuuset hernest ved ehr 5 fagh. Derhoes *Porten* 5 fagh. Hernest *et huusz* 3 fagh.

3. Baghuuszet

9 fagh, 2 loft höit vdtill stredet meget bröstfelldig och ellers sielfve huuset gifuer sig ofuer indtill gården af mangell och bröst på desz biugning.

Udj dette huusz *en stalld* på 5 bindinger, Dj andre 4:re nest wed ehr till *en lade* afdeelt. En vaedehammer udj dette huus indfattet, ehr et halfftagh på 5 bindinger, siunes af suagt tömmer at vere bögt.

4. Et halfftagh

udj vester ved gadehuuszet. Ehr 3 bindinger stort och till *tvende kambre* afdeelt. Jordskyld 2 daller s:mt till Lunde dombkirche. Värderas till 1.050 daler s:mt. Daterad 1682 27/9.

*

Konkurshandlingar 1770 2/5.
Värdering av handelsmannen Hans Naerings egendom.
Hufwudgården och huset nr 40 på Östergatan härstädes består af

Gatelängan Lit. A.

8 fack eller 19 3/4 al. lång och 12 al. bred, af eketimber bygd med muhr af bränd sten, twå stockwärk hög. Östra gafwelen temel:n skröplig och öfwerst klädd med bräder, warandes på östra ändan af thenna länga et Bod-skiuhl på 3:ne fack, som till fotträd är af ek, men thet andra thäruti furu. Til ingången från gatan en muhrad trappa af bränd sten med 4 st. trappe-stegen af gl. ekebräder och det öfversta eller skiärmen på thenna muhr klädd med flisestenar.

N:o 1. *Förstufvan* är ett fack i bredden och 5 al. lång med flisestens golf. Dörren häruti från gatan dubbel af furu, then öfre med lyckt lås och then nedre med klinka, samt loftet godt. Ifrån besagde förstufwa 2:ne panelade dörrar, then yttre af ek med trycklås, och then inre af furu med klinka til

N:o 2. *Stora stufwan*, knapt 10 al. bred, men 11 al. lång. Loftet underklädt med bräder och målad gl. wäf samt försedt med beklädt underslag, som går ut till östra gafwelen. Förswarligt golf och wäggarne klädde med gl. wäf Tapeter och foth-panel. Här äfwen 4 par goda fönster i bly med eke-karmar och gl. lukor åt gatan, samt åt gården 2:ne par dubbla fönster. Likaledes en dörr här sammastädes med klinka och skuffrigel til Wästra längan, tillika med en dörr och klinka till

N:o 3. *Dagel. kammaren*, lång 9 1/4 al. samt bred 4 1/2 al. med en liten huk i wästra ändan. Passabelt loft och golf, biälkarne klädde samt gl. wäf-Tapeter på wäggarne, men blå och hwit hållansk sten öfwer kakelugnen. 1 1/2 par fönster öfwer hwarandra åt humlegränden och ett par ordinarie d:o til Boden. Här i denna kammare en panelad dörr med klinka till kiöket i Östra längan jemte en dörr med lås och klinka till

N:o 4. *Kramboden*, 7 al. i längden och 6 1/2 i bredden, med godt loft och golf samt 2:ne klädde halfdörar åt gatan med kroker ofwan och nedan samt en skuffrigel af jern mit på; 2:ne par bod-lämmar med sit behör såsom ock disk och rioler, jemte et par små fönster och jerngallror uti öfverdörarne och et litet d:o på gafwelen åt gränden samt en liten trapp af 2:ne stegen åt Östergatan.

Genom en trapp från kiöket upgång til

N:o 5 *en Swala*, 10 al. lång och 2 al. bred, med et gl:t staqvet åt gården, golfwet dåligt och utan loft, samt från samma swala en liten trapp til öfra våningen i Wästra längan.

På östra ändan i förra öfre Våningen

N:o 6 *en Pack kammare*, 11 al. lång och 7 al. bred med golf af muhrsten och swarsgodt loft, brädwägg på wästra sidan och the andra kalkade wäggar. Et par fönster och 2:ne par fönster-luften med lukor före och krokar til, samt en furudörr med öppen lås till detta rum från

N:o 7 nästa *kammare*, 4 1/2 al. bred och 11 al. lång, med wäggarne til öster och wäster af bräder, men de andra 2:ne af muhr, jemte et par fönster och et par fönster-luften med lukor före. I öfrigt til golf och loft lika med rummet nästförut, warandes til thet förra eller kammaren en slät dörr med gl. lås från swalan. Från thenna senare äfven en lika dörr med öppen lås til

N:o 8 *et rum* af samma längd, som thet här näst frammanföre, och 7 al. bredt, med brädwägg åt östra sidan och the andra hwitmenade. Et par söndrige fönster och 2:ne par fönster-luften med lukor til samt golf och loft lika med nästföregående och i öfrigt går jemwäl et underslag twärt igenom denna öfre Wåningen.

Taket lagdt med windsten åt gatan samt blandning af håll- och vindsten til gården, men understrykningen til någon dehl affallidt. Timmerwärket godt och finnas här et loft på hane-bielkarne i godt stånd och en Wind med sit rep samt en läm med en wirfwel innan före åt gränden, bestående wästra gafwelen af korswärk med dels ler-wäggar och dehls af muhrsten.

Källaren går under hela denna längan med goda bielkar och sina bockar jemte underslag helt igenom. Är elljest afdelt på wästra ändan med et staqvet och dörr före samt lås, och en afdelning på norra sidan med bräder, äfwenledes med dörr och lås. Golfwet af kampesten. Til nedergång från gården en trappa af 8 steg och ekeplankor samt en dörr med god lås och et par furu lämnar ofwan til.

Östra längan Lit. B.

23 fack eller 56 al. lång och 10 al. bred, af mäst furu- och något eketimber, jemwäl 2:ne loft hög; thäruti

N:o 1 *Kiöket*, bredt 3 fack och längden efter husets bredd, med en god korssten och spis af bränd muhrsten. Godt brädeloft och muhrstensgolf med et par och 3:ne st. små fönster åt gården samt 2:ne halfdörrar öfwer hwar andra med klinka och krok. I thetta kiök är förberörde trappa så wähl up til loftet af thenna länga som til förbesagda swala, såsom ock en dörr med lås och nyckel til

N:o 2 *Spiskammaren*, 1 1/2 fack bred och 9 al. lång, jordgolf och dubbelt loft med 2:ne gl. fönster åt gården. Sedan från gården en gl. dörr utan lås til

N:o 3 *en förstufwa*, bred 1 1/2 fack och 3 3/4 al. lång med muhrstens golf, och därifrån en ekedörr med lås til

N:o 4 *en kammare*, i bredden 5 1/4 al. och i längden 3 fack med underklädt loft och golfwet passabelt. 2:ne par gl. söndrige fönster åt humle-gränden och med kalk anstrukne wäggar.

Widare från gården 2:ne gl. halfdörrar med klinka och gl. lås til

N:o 5 *Brygghuset*, 7 fack i längden med husets bredd. Loftet här passabelt. En större och en mindre läm åt gården. En swarsgod korssten jemte en köllna, 5 fack lång och 4 1/2 al. bred, i behållidt stånd, samt en trappa här til upgång åt loftet.

Yttermera en dörr från gården med lås och nyckel til

N:o 6 *Malthuset*, långt 5 fack och bredden efter ofwanbemälte husets bredd. Dåligt golf och loftet brukbart, jemte en dörr med lås til förenemde gränd.

Dörrträ med inskrift: XPS (Christus) IMPERAT 1520 från föregångaren till det Diedenska huset. Foto Malmö museum.

Näst thetta rum en gl. *Port* til samma gränd af 2:ne fack med ståŋglås före.

N:o 7 Sedan wid södra ändan *et wagns-skjuhl* af 3 fack i längden samt 4 1/2 al. i bredden, med et par halfportar til gården utan lås, jordgolf och intet loft. Härifrån en dörr med lås til

N:o 8 *et Malt-hus*, i längden 3 fack och 9 al. bredt, brukbart golf och loft, wäggen åt gränden klädd med bräder, så ock en lucka med lås före åt mehrberörde gränd.

På nedersta loftet af thenna länga äro 5 stämpor och 3:ne bockar med sit underslag och 7 st. lämmar med trä-galler åt östra sidan, men 5 d:o tillika med et litet fönster åt gården, jemte en stor läm öfwer porten, warandes i norra ändan på thetta loft en dörr med lås til upgången från kiöket och i then södra en dörr till loftet af stall-längan samt et windspel med sit rep til stöpekaret.

På thetta loft en trappa med läm öfwer til öfre loftet, hwarest finnas 2:ne windar med nya hamp-repen och 2:ne så kallade Homeijer med sina lämmar, then ena åt gränden och then andra åt gården, äfwen som i södra ändan en liten trapp til öfwersta loftet af södra eller stall-längan.

Taket lagdt med blandning af wind- och håll-sten samt fattas mäst understrykning. Sparrwärket godt, men läktningen på sina stellen swag.

Södra eller Stall-längan Lit. C.

sträcker sig 9 fack i längden eller 20 1/2 al., men 13 al. i bredden, af eke-timber med bränd sten upmuhrad och 2:ne Wåningar hög.

N:o 1 Nedan under *en stall*, fem fack bred och 12 al. lång med 4 Spiltrum och 3:ne krubbor med sina häckor. Loftet med underslag förswarligt samt 2:ne sidoportar med klinka och twå skuffriglar til gården. Därinnanföre i östra ändan

N:o 2 *et Packhus*, hwartil en slät dörr med krampa från stallen. Förbesagde Packhus 4 fack långt och 12 al. bredt innom wäggarne med dels jordgolf och dels af bräder samt 3:ne lämmar med järn-gallror åt gränden och loftet godt.

Andra Wåningen består i *et höloft* med underslag samt en stämp och en bock. Loftet thäröfwer godt tillika med en stor läm åt gatan samt 2:ne små til gården. På thetta loft elljest en wind utan rep och på östra gafweln en lämm

åt oftabemelte gränd. Timmerwärket af Taket godt och thet senare täckt med windsten, som på några ställen felar skellning eller understrykning.

En half-taks länga Lit D.

i wäster, 5 fack eller 11 3/4 al. lång och 3 fack eller 6 al. i bredden, af ekekorswärk med bränd muhrsten och af 2:ne stockwärk, warandes til stödje under öfwerhängsfoten på norra ändan sadt en stämp.

N:o 1 Til *förstufwan* i nedre wåningen en slät furudörr från gården med klinka. Sielfwa förstufwan et fack bred och 2 1/2 al. lång med passabelt loft och golf. Härifrån en lika dörr med then förra til

N:o 2 *en kammare*, i längden 8 1/2 al. samt bredden 5 1/4 al. med äfwen swarsgodt golf och loft. Wäggarne i öster och söder bräd-klädde, 2 par söndrige och et par bättre fönster samt en stor kamin i norra ändan med bakugn och jern-dörr före, hwilken ugn går ut i förstufwan. Uti wåningen ofwanpå

N:o 3 *en förstufwa* utan loft, men förswarligt golf, elljest af lika längd och bredd som förstufwan inunder. Från förra förstufwan en ekedörr med lås och nyckel til

N:o 4 *en kammare* med swarsgodt golf och nytt loft samt 2:ne par goda fönster, warandes thenna kammare til längd och bredd enahanda med kammaren thärunder.

Taket til Sparr- och öfrige timber-wärket godt, men är lagdt annars af til en dehl wind- och dehls håll-sten samt fattas någon understrykning.

I öfrigt finnas i thenna gård en gl. swin- och gåse-stig af bräder och et rödfärgadt hemligt-hus, äfwenledes af träd, hwilket är afdelt i 2:ne rum med 2:ne dörar til, dock utan lås eller krok.

Sielfwa gårdsrummet, hwaruti står en behållen färsk watten-Pomp med Jern-Schwingell och annat beslag, utgiör i längden 36 al. och i bredden 10 1/2 al., utom 2:ne hukar, hwaraf then ena i norr är 4 1/2 al. bred och then andra eller södra huken i fyrkant 8 al.

Tomtören 2 daler s:mt till Academien i Lund.

Värderas till 1.800 daler s:mt.

S:t Nicolai, S:t Petri – och S:a Maria

Litet «tvärforskning» angående 1600-tals-stenhuggare

Av Gustaf Åberg

Basilius Goldsmid Stenhugger — Einar Bagers rubrik i denna årsbok 1956, förbryllade mig (dec. 1969). Huru — sade icke skrifterna (nu senast Den Stora Silverbibeln), att denne Basilius alltfort var Simrishamns förste kände guldsmed? Men här stod det klart, att både Göran Axel-Nilsson (1935) och Einar Bager belagt honom såsom stenhuggare: i Kalmar 1658, i Simrishamn 1669, i Trelleborg och i Malmö ifrån 1673 fram till 1688! (Avis aux lecteurs: läs årsboken ordentligt .....).

Jag blygdes — 13, resp. 34 år för sent. Därpå ilade jag åter till Simrishamn, för att enligt Einar Bagers anvisningar jaga Basilius Goldsmid. Mina aningar besannades, kolossalt: Basilius stod, bildlikt talat, i min farstu! Och detta sedan år 1964, då S:t Nicolai kyrka restaurerades och en viss liten gravsten kom i dagen — så skön att jag ansåg den värd en avgjutning för Österlens Museum.

I S:t Nicolai, mitt för dess stora sydportal (som alltjämt är menighetens enda ingång), hänger på kyrkans västra mittpelare ett icke helt blygsamt epitafium över rådmannen Peder Pedersen Mörcks familj, uppsatt år 1709. Han var under den första svenska tiden stadens store köpman och kyrkans store välgörare (och han har låtit eftervärlden veta det). Hans gravsten har legat i gången framför epitafiet, men något närmare detta, under golvet och bänkkvarteret, fann man alltså den här nämnda lilla barngravstenen (bild 1). Den är av ljusgrå Komstad-kalksten, bara 64×45 cm, och den berättar, med fint formade versaler:

Her vnder hviller Peder Peder søn Mørck som døde den 1 december anno 1671 Hans Alder Waar 15 Wgger oc 4 Dagge Gud gifve hannem med alle Christene en gledelig Opstandelse for Christi skyld. Amen.

Allt är prydligt hugget, med plan relief i nedsänkta fält, och har Basilius Goldsmids speciella bokstavstyper (G, Y). Hela stenens yta är f. ö. täckt av en växtornamentik i samma flacka relief: fylliga bladrankor, tunga tulpaner och druvklasar — och i hörnen blomma Basilii säregna "rosor", fyrbladiga som Luther-rosen men med flam-lika foderblad. Ingen annan än Basilius Goldsmid har kunnat hugga denna lilla preciösa sten, som faktiskt har något av guldsme-

1. Simrishamn. Gravsten över P. Pedersen Mörck d. y., d. 1671. Basilius Goldsmid.

dens exakta gravyr över sin smyckade yta. Och man vill nästan se den som ett förstudium till Oluf Carlsons och Gert Franckesens utsökta stora stenar i S:t Petri (från 1677 och 1688). Härtill kommer att den är häpnadsväckande välbevarad, den visar, praktiskt taget, ingen nötning. Den lilla barngraven måste mycket tidigt ha blivit "begravd" under golvet (kanske i den stora familjegraven); nu är stenen insatt i samma valvpelare som bär faderns epitafium.

Några meter norr därom ligger nu en stor sten (210×140 cm), helt olikartad och delvis hårt sliten; ännu kunna vi dock skönja, att "Raadmanden oc Stadsschrifveren Christen Iversen med sin Hustrue dyderig Matrone Anne Hansdaater begge fødde udi Wiborg døde anno 1672 oc hviler under denne Sten". Det räcker: de välhuggna versalernas G, R och Y skvallra också här om Basilius Goldsmids hand. Och tanken bekräftas: hans prydliga ranka, med mjuka, runda blad i plattrelief längs långsidorna och aningen av fyrbladsrosor i de övre hörnen avgöra saken. Med hjälp av notiser från 1729 och 1759 (då stenen låg i norra gången) kan man komplettera beskrivningen: två borgerliga vapen nedtill (i försänkt lågrelief) visade: det ena ett träd med en balk över stammen, det andra två vinkelställda balkar; ovanför de kransbekrönta sköldarna kan man ännu spåra dels en latinsk devis, dels några rader, fulla av bitter erfarenhet: Menniske, lad dog disse udi roe/ (dem) Gud har føyet her under at boe/ De lefde rolig — de ligger rolig/ Forstyr du eij deris kieriste bolig. Men, vad

hjälpte denna rörande vädjan — efter 70 år? Då installerade sig, enligt en inkräktande frakturinskription, "Kiöp- och Handelsmannen Sal. Herr Magnus Zimerbergh" i samma "bolig"!

Vandringen över S:t Nicolai, fordom ack så gravstensknaggliga, golv, bland rådmän, byfogdar och borgmästare, leder till ännu ett resultat, i kyrkans motsatta hörn. Där (vid predikstolen) prunka fyra stora "Basiliirosor" på en sliten sten (169×140 cm), av en "standard-typ" som ligger ungefär mellan de två Basilius-stenar från S:t Petri, vilkas underbara öden Einar Bager så livfullt skildrat i denna årsbok 1967; Simrishamnsstenen har därtill den karakteristiska mjuka bladrankan som ytterram. Inskriptionen — med typiska G-, R- och U-versaler — säger bl. a.: Her under hviler erlig oc welact. Mand S. Laurs Ibsøn som døde Anno 1674 d. (1) Januarii i hans Alders (67) Aar med tvende sine Hustruer - - Lisbet Hendrichsdatter som døde - - Anno 1652 - - oc - - Kirstine Knutsdatter - -. Den blankslitna ringen däromkring synes ha varit en lagerbärskrans med två fyrbladiga blommor. Inom ovalen upptill kan man, som så ofta, läsa: Jeg er icke død men sofver sødelige. Jag veed at min Frelser leffver oc han skal herefter opvecke mig af jorden. Och nedtill, mllan sköldarna med initialer, balanserar ett bevingat timglas ovanpå en annan Basiliussignatur: den lite tafatta och rundögda dödsskallen.

(Nämnas kan, att det var denne Laurs Ibsøn, vars sigill ofta förekommer under tidens boupptecknings, som också fem år tidigare bevittnade skiftesförrättningen efter Basilius Goldsmids hustru).

Enligt äldre notiser kan denna sten på 1700-talet ha varit granne med den förut beskrivna i norra gången. Fragment — med en ros — tyda på, att åtminstone också en fjärde Basilius-sten har lagts i S:t Nicolai under mästarens korta Simrishamnssejour (belagd för åren 1669—73). Och som en efterklang från dessa fyra år (och från tidigare mästare) kan man följa en rätt livaktig och rätt skicklig "Basilius-skola" på Österlen (bl. a. i S:t Olof) till omkring år 1700! Men om Laurs Ibsøns sten (vars text knappast synes vara huggen före 1674) har utförts här eller i Trelleborg(eller möjligen i Komstad?) må lämnas därhän. — I Trelleborg visar en sten (nu norr om kyrkan) Basilii bokstavstyper och ranka och kerubhuvuden — men i en kvalitet som inte vittnar väl för honom; kanske kan det där bero på ett stenmaterial, som är mera svårarbetat än Komstad-flisen.

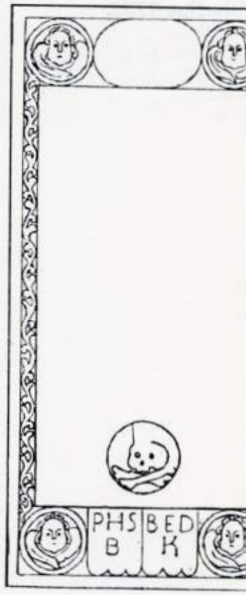

2. Trelleborg. Gravsten Basilius Goldsmid. E teckning av Einar Ba

*

Hur det sen gick för Basilius Goldsmid Stenhugger — som Malmö-bo — har alltså Einar Bager utförligt skildrat (Bager 1956, 1958, 1964, 1967) — i en spännande vävnad av teori och verklighet! Min lilla uppsats skulle bara vara ett kompletterande "mellanspel" i denna historia om en vandrande 1600-talsstenhuggare — men hur är det med preludiet? Låt oss också som hastigast gå baklänges i historien: ur vilken "konstmiljö" kom Basilius Goldsmid, hur kom

Kalmar. Bildfält på gravsten över B. Goltsmith d. ä., 1653. Efter teckning av Frigelius 1750.

han från Kalmar till Simrishamn o.s.v.? Utgångspunkten är ju (enligt Axel-Nilsson och Bager) Kalmar 1658, då två söner till stenhuggaren Basilius Goldsmid d.ä., Johan och Basilius d.y., beordrades till Stockholm för att slutföra stenarbetet på portaler för riksskattmästaren Gustaf Bondes palats på Riddarholmen — ett arbete som deras avlidne fader försummat. Tack vare arkivaliska notiser och teckningar (dels i Westrinska saml. i Kalmar Läns Museum, dels i P. Frigelii saml. i Kalmar Gymnasiebibl., vilka vänligen förmedlats till förf. av Amanuensen Kerstin Pettersson vid Kalmar Läns Museum) kan man nu något bredda den bakgrundsbilden — av en nog så kosmopolitisk stenhuggarefamilj!

Stenhuggaren Basilius Goltsmith d.ä. (så stavas namnet på hans gravsten och så skrev sig även Basilius d.y.), gemenligen Zelius eller Cilius benämnd, "tyckes ha bott på Öland" och dog 1653. Han blev begraven vid Kalmar gamla bykyrka (riven 1678), och hans gravsten (säkerligen huggen "inom familjen") pryddes med stenhuggarens verktyg: linjal, vinkelhake, passare, klubba och mejsel. Texten är tysk (som på så många av Gamla kyrkans stenar) och namnet står inom en oval slät lagerkrans (som hos sonen!); den kransen jämte änglahuvuden och rosor i hörnen komma ofta igen på 1600-talets Kalmar-stenar. Rosorna återfinner man mest på tyska stenar — alltså en Goltsmith-tradition från hemlandet? — (Förbindelserna med Nord-Tyskland voro ju länge ett livsvillkor för Kalmar, och efter Kalmarkrigets härjningar fingo bl. a. främmande hantverkare under åren 1617—20 fritt burskap i staden. 1630 kommo därtill många tyska krigsflyktingar hit och bildade en egen tysk församling. Sannolikt har familjen Goltsmith hört till dessa immigranter.)

Vid en vandring på Kalmar Gamla kyrkogård i dag finner man visserligen icke den beskrivna Goltsmith-stenen men kanske däremot några synpunkter på Basilius d.y.:s stilformer, ärvda eller förvärvda. De borgerliga gravstenarna vid Kalmar hade tydligen före 1680-talet merendels enkla, traditionella former (ofta bara en ram med hörnmedaljonger och en bomärkesköld i mitten). Vissa standarddetaljer hos Basilius Goldsmid (rosor, kerubhuvuden, dödsskalle) äro i sin formgivning klara reminiscenser från denna äldre Kalmar-tradition (något bearbetad), men helhetskompositionerna och hans mjuka rankverk, med tulpaner och druvor i plattrelief, tyckas vara mera "personliga" former — förvärvade på annan ort (se nedan)?

"Selius Stenhuggare" hade åtminstone åtta barn. Äldste sonen Johan blev borgare i Kalmar 1653 (då han väl övertog faderns verkstad) och dog där 1679. Han tyckes ha varit en av de ledande i sitt fack i Kalmar: 1657 fick han leverera en spiselomfattning till Kungsmaket på slottet; den är dekorerad med broskverk och två stora hermfigurer (som dock tyda på att även Johan G. mera hade sin styrka i ornamentet än i figuren!). Han var troligen också bas för stenhuggarna på de nya stora stadsbefästningarna på Kvarnholmen: samma år arbetade där under honom bl. a. en "mäster Selius Goldtschmiedt". Denne *Selius* är vår Basilius d.y.! Även hans yngre bröder flyga ur boet: Mickel är redan

1658 i Holland, Berendt blir stenhuggare i Stockholm och sen i Danzig (1669). T. o. m. döttrarna hålla sig inom yrket: Maria är gift med en Erik Månsson "vid Stenberget på Öland", en hennes syster med stenhuggaremästaren Mickel Hack i Skeninge, som också (redan 1650) hade verkstad i Stockholm. Så storebror Basilius hade egentligen många möjligheter att välja emellan. 1657 avlägger han borgare-eden i Kalmar (vilket plägat ske i samband med att vederbörande satte upp sig som mästare), men redan 1659 uppsäger han sitt burskap och säljer sin gård (n:o 227, i Gamla Staden?). Då var han sedan ca fyra år tillbaka gift och hade redan tre eller fyra barn. Hustrun, Barbara Wipper(s) var nog också Kalmarbo (möjligen syster till en skomakare Claus Wippert) och troligen även hon av tysk börd. Vadan då detta plötsliga uppbrott? Försäljningen kan väl ses ihop med borgarnas allmänna förflyttning till Nya Kalmar (på Kvarnholmen) — men kanske har den kommit som en följd av Stockholmsresan samma år? Uppe i huvudstaden och i Mellan-Sverige gavs det förvisso nu chanser för en stenhuggare, vid alla dessa stormaktstidens byggen!

Märkligare är kanske då förflyttningen söderut ca tio år senare. Man kan förstås här tala om en annan chans: allehanda stenarbeten vid återuppbyggnadsverksamheten i de nyss erövrade landskapen. Generalgouvernementet hade nog sina önskemål ang. import av goda hantverkare. Men varför just till det lilla Simrishamn? Visst fanns det gamla kontakter t. ex. Kalmar — Simrishamn — med kustfart, av spannmål norrut, timmer, järn och tjära söderut (och bl. a. hade Peder Mörck i de åren en "fahrkost" på 3 läster i sjön). Hur saken tillgått är givetvis omöjligt att säga — men det finnes *ett* helt naturligt skäl! Ett första behov för en stenhuggare, som vill etablera sig, är dock alltid god tillgång på ett gott *material* (som t. ex. på Öland, i Götalandskapen och i Skåne). Detta har alltid funnits i sydöstra Skåne tack vare dess kalkstensgrund: "flisgravarna" i bl. a. Komstad är en urgammal rikedom, och här ligger ju Simrishamn närmast (på någon mils håll) för en hantverksmästare som ej fick föra till salu annat än i stad. Men de få åren här blevo nog, på mera än ett sätt, en prövotid för den "aehreboren och konstrig Mand Basilius Goldsmid": som bekant kunde han här, vid skiftesförrättningen efter hustruns död 1669 icke utlova något gods och guld till sina sju barn utan allenast en kristelig uppfostran och tuktan "med beskedelig disciplin till al dyd och erbarhed" (— och man må väl nu undra över hur det sen gick för Agnete och Judith och Anna och Johan och Barbra och Maricke och liden Basilius .....) *En* kontakt hade han tidigare med Simrishamn: med prästens dotter Margrete .... Men den var också ekonomisk. Ty när denna Margrete, som var dotter till den 1657 avlidne prosten Bertel Otesøn i Simrishamn och gift med stadsmusikanten i Kristianstad "Mester Oluff Svendsson Konstpiber", själv avled i juli 1668, noterades det, att "Bertzelius Guldsmed" var skyldig henne tio daler. (För denna episod ur stadens arkiv tackar jag Intendent Thorsten Andersson vid Kristianstads Museum!) Var hade månne stenhuggarmästarens och konstpiparmadamens vägar korsats? Så

4. Simrishamn. Gravsten över A. Aagesøn Kock, d. 1651. "Mäster A".

vitt jag kan se, är det *icke* han, som huggit hennes faders gravsten framför altaret i S:t Nicolai. Men det fanns förvisso högst legitima kontakter konstnärer emellan också i Kristianstad vid denna tid: då stod väl kyrkan färdig (nu utan några spår av Basilius, såvitt jag kan se), men denne Konstpiber Svendsson — också importerad svensk? — bodde i en *Bilthugger* Peder Oelesens gård. Så det är mycket möjligt, att stenhuggaren Goldsmids vandrings väg från Kalmar och/eller Stockholm till Skåne just har gått via länsstaden.

*

Här — på hans vindlande väg mot väster — borde jag, som lokal rapportör i Simrishamn, ju äntligen lämna Basilius Goldsmid. Men — när allt gick omkring — jag måste följa honom in i S:t Petri för att bättre "bli bekant" med honom, med vad han egentligen ville och kunde! (Att den resan sen skulle föra mig på "avvägar" Skåne runt, anade jag ju icke. Men — se nedan!). — Det är ju så, att varje närmare konststudium kräver en "personlig bekantskap" med konstverken, en direkt kontakt (med ögon eller fingrar!): det är inte bara konstnärens *typ* av verk, man vill känna, man måste söka hans "hand", hans speciella sätt att se och forma, den totalkaraktär som på så sätt efterhand blir gemensam för just hans oeuvre. Efter den plötsliga konfrontationen i Simris-

hamn ville jag under strövtåg i S:t Petri lära känna Basilius Goldsmid, hur han egentligen själv "såg ut" och *hur* han skilde sig från sina samtida. Han är väl ingen toppfigur i sin tid, men han håller väl och fulländar sin egen linje — något konservativ och föga "dynamisk" i den svällande svenska barocken, som han ringa kunde medverka i. Han var och förblir en utomordentlig hantverkare, perfekt i det ytsmyckande ornamentet och i den dekorativa texten; Einar Bager har ju just framhållit, hur han däremot skyggar också för den enklaste lilla kerub!

Under sådana spekulationer hade jag kommit bort i ett "hörn" av den stora kyrkan — och tvärstannade! Inne bakom några bänkar skymtade jag en liten figur, för mig välkänd hemma från S:t Nicolai — icke en trubbig Basilius-kerub utan en fullväxt och smidig ängel, visserligen *en miniature* och såsom evangelisten Matthei symbol prydligt inskriven i en cirkel! Efter något litet kyrkobuller var saken klar: den okända gravstenens tre övriga hörnmedaljonger, deras sirliga texter med alla kalligrafiska slängar, vekt buktande blomsterstänglar, fältens prydligt ruthuggna bottnar (bild 5), hela denna "varliga", fint tecknande reliefteknik — allt stämde i detalj överens med former och teknik hos fem gravstenar i Simrishamn, dem jag — till en kontrast mot Basilius Goldsmid och hans dekorationsstil — hade "sorterat undan" för sig. Som någon "lokal mästare"? (Jfr bild 4) De bilda i S:t Nicolai en klar grupp, omkring året 1650 — alltså 20 år före Basilius Goldsmid — och dess upphovsman är (ännu) namnlös. Må jag här t. v. helt prosaiskt kalla denne mera elegante och rörlige danske föregångare till mäster *B*(asilius) för mäster *A*? (Han skulle också kunna kallas för "Kalligrafikern" — ty den lusten följer honom i tjugo år!).

Den sten av hans hand i Malmö S:t Petri, som jag nu först fann, befanns — mirabile dictu — vara den som huggits för Einar Bagers stamfader, bagaremästaren och åldermannen Børge Joensen /Bager/ (och som ättlingen i nionde led hade den oväntade lyckan att återfinna: Bager 1964). Om denna sten säger Einar Bager, att den "synes närmast vara besläktad med den grupp, som i 'Malmöhistoria i sten I' samlats kring Peder Weijers gravsten" — och denna i sin tur "synes ha blivit lagd i kyrkan 1667, och kring detta år grupperas den lilla samlingen, ehuru den förefaller att härröra från en något tidigare period" (Bager 1958).

Detta är precis så sant som det är sagt, ty "den lilla samlingen" gravstenar i S:t Petri, som här åter aktualiseras, kan, såvitt jag nu kan se, via Bager-stenen och den nyss nämnda Simrishamnsgruppen, finna sina anfäder och anförvanter i ca femton andra gravstenar, söder- och österut i Skåne, från 1650—60-talen. Utöver 1) Bager-stenen består S:t Petri-gruppen ju av 2) Peder Weijers sten, i koromgången (Malmöhist. i sten I: nr *47*), 3) en oanvänd barngravsten i Krämarekapellet (d:o nr *48*) och 4) ännu en oanvänd sten (d:o nr *49*, förut i Malmö Museum); deras "familjemedlemmar" får man söka dels i *Simrishamns* S:t Nicolai (5 stenar), dels i *Ystads* S:a Maria och S:t Petri (7 à 8 ste-

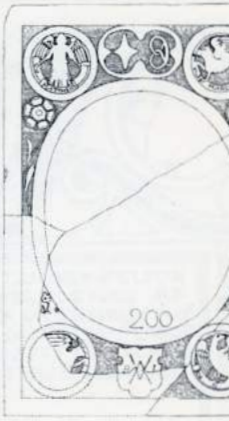

5. Malmö. Gravsten B. Joensen Bager. O 1650? "Mäster A". teckning av Einar Bag

6. Simrishamn. Mat ängeln på gravstenen "Mäster A".

nar), dels också i *Kristianstads* Heliga Trefaldighet (2 stenar). Och alla dessa gravstenar — alltså ett tjugotal — synas mig vara av samma hand (eller, delvis, verkstad), verksam från omkr. 1650 till omkr. 1670.

Så har det varit mig en glädje att finna, att vår skånske "stenmästares", Einar Bagers, erfarenhet och mina nymornade trevanden — från var sin utgångspunkt — synas kunna löpa samman och bekräfta varandra! — Från min sida, Skånes ostkant, sett har situationen i vinter utvecklat sig som, korteligen, följer.

I den nämnda Simrishamnsgruppen (av fem A-stenar) finnas 2 typer: en mera "konservativt" ytbunden, grafiskt klar med markerade hörnmedaljonger och bårder och fält, med enstaka blommor (bild 6), en annan mera livfull, med större figurer (keruber) och ansats till både rörelse och djupverkan. Föreningslänken mellan dessa två typer är en liten mjukt formad barngravsten (huggen 1647). Den har både figurerna och den "äldre" typens kalligrafiska detaljer och mjuka blomster samt — som nästan överallt inom gruppen — den fina engelska frakturstilen — men i sin tur står denna lilla sten (och en snarlik större sådan) så nära den textlösa barnstenen nr 48 i S:t Petri (vid Krämarekapellets tröskel — bild 7) som gärna möjligt är. Så väsentliga drag förena, så små detaljer skilja dem, att jag nu, efter någon begrundan, vill se dem som verk av samma hand.

Här hade jag alltså, helt apropos, funnit *en* anknytning från "Mäster A" i Simrishamn till den av Einar Bager markerade gruppen av tre stenar (nr 47—49) i Malmö S:t Petri — och härtill kom så Bager-stenen, som helt överensstämmer med den andra, "äldre" A-typen i Simrishamn! Och ytterligare band kunna knyta samman stenkonsten i S:t Nicolai och S:t Petri — men de löpa via S:a Maria i Ystad.Ty givetvis måste jag beträffande Mäster A se mig om i både söder och norr. Och helt kort sagt: bland S:ta Marias gravstenar synes Mäster A utveckla sig till den ledande gravstensmästaren i dessa bygder under 1650—60-talen. Här finnas exakta motsvarigheter till de båda typerna av hans verk i Simrishamn, men därutöver går hans (verkstads) utveckling här raskt vidare, från dekorativ plattrelief till en allt mera skicklig och rörlig, "dramatisk" figurskildring — från renässans till barock! Stenhuggaren blir fri konstnär.

Några av de bästa gravstenarna i S:a Maria komma från hans verkstad (eller, snarare, hans hand). Karakteristiska detaljer i motiv, form och teknik från de föga "livliga" stenarna i Simrishamn gå igen inom allt "djärvare" och rikare utbildade figurscener i Ystad. Likaledes kan man alltfort återfinna mycket säregna rankor och bladformer från Simrishamn-stenarna, när figurer och arkitekturformer i Ystad efterhand växa och bli färre men också tyngre, inom en "yngre", barock-artad typ av A-stenar i S:a Maria — och här blir det nu aktuellt att återvända till Malmö! En sammanställning av stenen över Anders Jensen Hals (daterbar till tiden mellan 1653 och 1667) i Ystads S:a Maria (grav nr 31 — bild 9) och Peder Weijer-stenen i S:t Petri (nr 47 — bild 8)

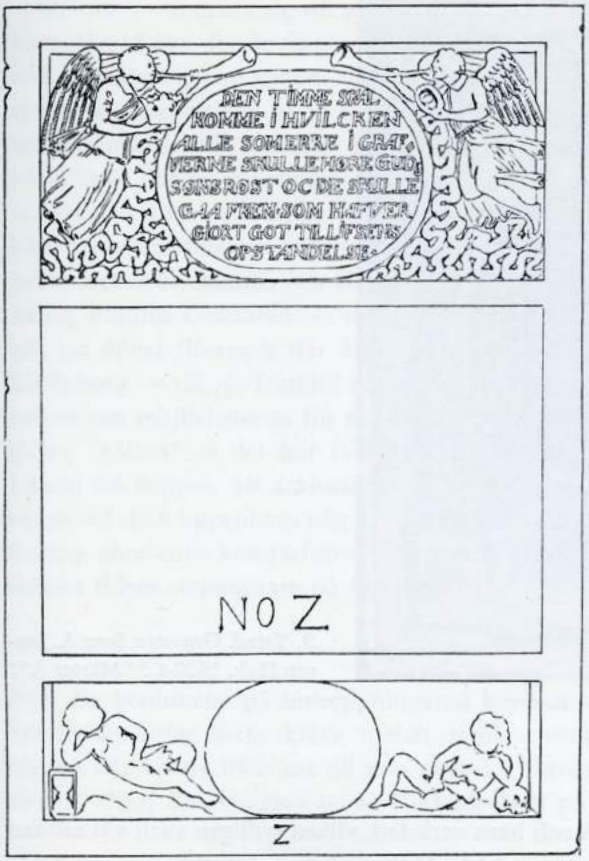

7. Malmö. Barngravsten (nr 48). Omkr. 1650? "Mäster A". Efter teckning av Einar Bager.

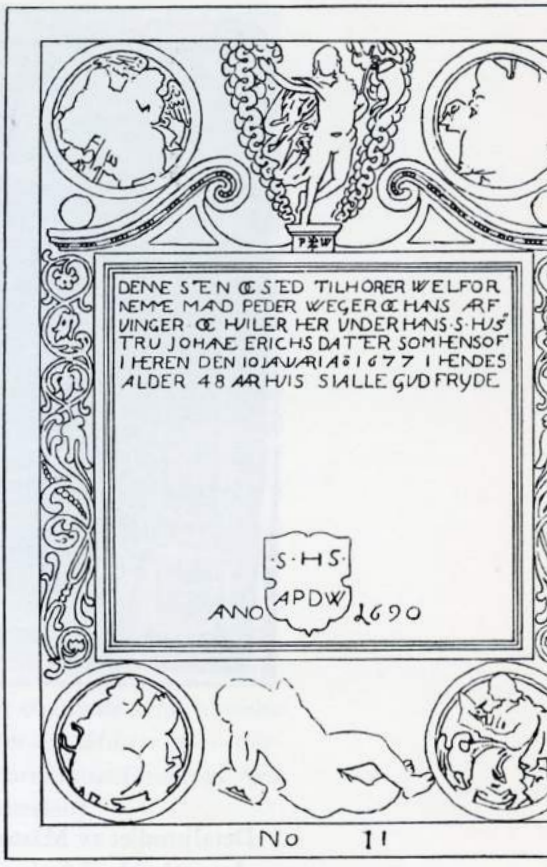

8. Malmö. Gravsten över P. Weijer (nr 47). 1650-t.? ter A"? Efter teckning av Einar Bager.

från omkring 1667 säger rätt mycket. Även om mästarens förmåga att ideligen variera motiven och kombinationerna och dock vara sig lik! Samma sak gäller när man jämför den återstående fjärde stenen i Malmö, den textlösa Petri nr 49, med t. ex. Maria litt. G (nu nästan helt blankrött): likheten bilder emellan är icke omedelbar men gemenskapen finns där. Båda ha de det mycket sällsynta motivet med en bandrulle vecklad i sicksack kring en stav och samtidigt de för "Mäster A" säregna, lite platta och ringlande örtbladen och bladrosetterna. I övrigt anknyter Malmö-stenen också till Bager-stenens detaljer (men tyvärr ligger den — sten nr 49 alltså — numera oåtkomlig för närmare studier, lagrad i S:t Pauli källare).

9. Ystad. Gravsten över A. Jensen Hals. 1650-t.? "Mäster A"?

Detaljstudiet av Mäster A och hans verkstad, vilken tydligen varit väl anlitad av framstående skånska borgare i både Malmö, Ystad, Simrishamn och Kristianstad under decennierna före och efter Roskilde-freden, är ännu icke avslutat (och det må kanske rätteligen, i sinom tid, redovisas inför ett *ystadiensiskt* forum!) Ty: vad säger stenarnas fördelning, i rum och tid? Simrishamn har kvar fem stenar, från åren 1647—55; Ystad 7 à 8 st., sannolikt från 1650—60-talen; Kristianstad tvenne, ganska sena (en omkring 1672?) — och i Malmö finnes gruppen av fyra gravstenar: en (Bagers) av "tidig" typ, en (Weijers) från omkring 1667, och två som aldrig fått namn och data. Även Weijer-stenen har tydligen legat utan text i tio år (till dess Basilius Goldsmid kom till sta'n och högg texten!). Nog tyder allt detta på, att stenmästaren, "Kalligrafikern" A, icke har varit Malmö-bo utan från en annan ort i god tid fått leverera "färdiga" stenar utan namn (och det förmodar redan Einar Bager 1956). Han harangerar honom också för finess i form och komposition, och onekligen har Mäster A ägt en frihet och en lätthet i sin mejsel, som sätter honom i en annan klass än efterföljaren Basilius. Spridningen av hans verk måste ju också tyda på ett gott renommé (bland dem som kunde betala för ett ståndsmässigt eftermäle ....)

Om man vill drista sig till att redan här ställa en arbetshypotes kring denne konstnär, så kan den te sig som följer. Mäster A lär väl — likt Mäster Basilius och alla stenhuggare genom tiderna — ha dragits till "platsen för brottet" — och alltsen medeltiden ha ju bl. a. stenbrotten vid Komstad levererat god kalksten! Kanske kunde han från 1640-talets slut pröva sig fram några år med det närbelägna och mera konkurrensfria Simrishamn som "bas" men kunde i sinom tid överta en verkstad i den rikare köpmansstaden Ystad. Och härifrån kunde hans verkstad under en 20 års tid leverera färdiga eller halvfärdiga stenar, vid behov också till Malmö och Kristianstad. — Till Ystad kom däremot tydligen aldrig Basilius Goldsmid — troligen just därför att Mäster A-verkstaden av allt att döma florerade där ännu omkring 1670! Basilius fick ta vägen över Trelleborg — till *sin* framtid i Malmö! Men f. ö.: huru mycket vet man härutöver om möjligheterna för en stenmästare att också hålla en verkstad invid själva "källan" (i det här fallet vid de gamla "flisgravarna" i Komstad)? Låtom oss hoppas, att arkivalier, i första hand från Ystad och Simrishamn, i sinom tid skall uppenbara något om hans namn och verk och verkstad — "den fordom ehreborne konstärfarne mästaren och stenhuggaren" som var den sista danska tidens stenmästare på Österlen!

*

P. S. En bönhörelse på förhoppningarna härovan och oväntade fynd hinsides Sundet ha, sedan detta skrevs, snabbt utvidgat vetandet om *Mäster A* — därför må här vidare hänvisas till min artikel i Ystads Fornminnesförenings Årsskrift: "*Oluff Steenhugger* — en Roskilde-Jyde på Österlen?"

KÄLLOR OCH LITTERATUR:

Frigelius, P.: Gravstenar på Kalmar gamla kyrkogård — Teckningar 1750 (i Kalmar Gymnasiums Bibliotek).

Simrishamns Stadsarkiv: Bouppteckningar (i Lunds Landsarkiv).

Westrinska Samlingen: Manuskript (i Kalmar Läns Museum).

Axel-Nilsson, Göran,: Portalskulptur i Gamla Stockholm. (Samf. S:t Eriks Årsbok 1935), Sthlm 1935.

Bager, Einar: Basilius Goldsmid Stenhugger. (MFÅ 1956) Malmö 1956.

Bager, Einar: Verket finner sin mästare, (MFÅ 1967) Malmö 1967.

Bager, Einar: Malmöhistoria i sten I—II, Malmö 1958—64.

Berggren, P. G.: Kalmar stad och dess historia, Kalmar 1907.

Carlquist, Sven & Borg, Gösta: Ystadshistoria i sten. (Ystads Fornminnesförenings Skrift XII), Ystad 1967.

Olsson, Martin: Kalmar Slotts historia, II, Uppsala 1961.

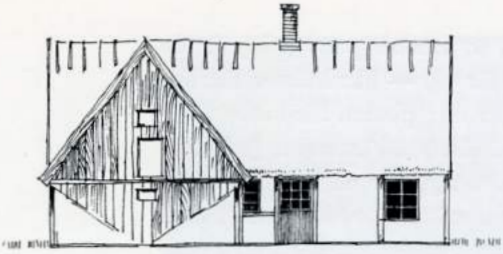

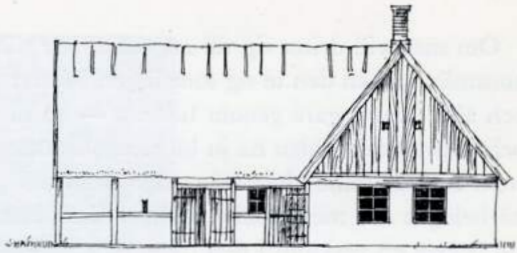

Södra Sallerups klockaregård

Av Helge Andersson

Efter reformationen i Köpenhamn 1536 reglerades den danska kyrkans förhållanden genom Kirkeordinansen, som också innehöll bestämmelser om kyrkans relationer till skolväsendet. I ekonomiskt avseende kom skolan att uppbyggas på egendom och inkomster, som genom reformationen indragits från den katolska kyrkan, t. ex. gårdar, som skänkts till kyrkan mot att själamässor lästes för donatorerna, kronotionde och inkomster från präst- och klockareboställen.

En av skolans viktigaste inkomstkällor blev avkastningen från klockareboställen. I början var det främst skoleleverna, som uppbar inkomst från klockareboställen, men omsider kom även skolans lärare i åtnjutande av denna inkomst. Kirkeordinansen av år 1539[1] stadgade, att de lantsocknar, som låg nära köpstäderna, skulle ta sig "sogne degener aff Scholerne" och låta dem få inkomsten från klockarebostället "for een hielp at studere med." Många skolelever hade inte tillräckligt underhåll och tvingades därför lämna sina studier. I ett kungligt brev 1568[2] förtydligade Fredrik II Kirkeordinansens bestämmelse att lantsocknar "noget neer" städerna skulle hämta klockare från städernas skolor. Fredrik II bestämde nu att denna skyldighet skulle gälla lantsocknar, som icke låg över två mil från köpstad.

I kraft av Kirkeordinansen och Fredrik II:s brev kom elever från Malmö skola att inneha klockaretjänsten i ett tjugotal socknar runt Malmö, däribland Bunkeflo, Fosie, Husie, Oxie, Skabersjö, Södra Sallerup och Västra Skrävlinge. I dessa församlingar tillsattes klockare av stadens kyrkoherde och skolans rektor, vilka tillsammans utsåg en elev i högsta klassen till innehavare av klockaretjänsten. Skolynglingar, som innehade klockaretjänst, kallades "Løbe-Degne"

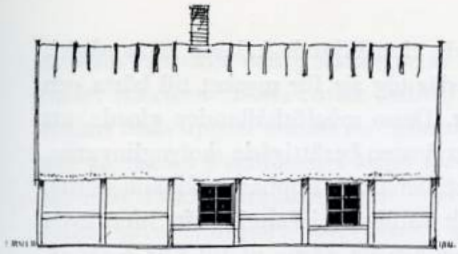

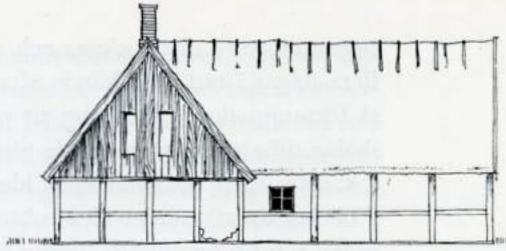

till skillnad från de andra i socknarna bosatta klockarna, som benämndes "Saede-Degne" eller "Bosiddendes Degne."[3]

Klockarens huvudsakliga uppgift var att leda sången i kyrkan vid gudstjänster och förrättningar. Ett gammalt kyrkoinventarium är degnestolen, d.v.s. klockarebänken, en kort bänk främst i kyrkan, där klockaren före orglarnas tid hade sin plats, och varifrån han ledde församlingssången, så som man ännu kan se det i danska lantkyrkor. Till klockarens skyldigheter hörde också att en gång i veckan undervisa böndernas barn i kristendom och innanläsning. Före tjänstetillträdet fick klockaren genom ed högtidligen lova att "redeligen laere vngdommen d. Martin Luthers lille catechismus vdj sine ord och forklaring effter kong. may. ordinantze."[4]

En skolyngling, som utsetts till klockare, uppbar alla till tjänsten hörande löneförmåner, arrendet från klockarebostället, helgonskylden, en viss mängd spannmål, som vid allhelgonatid levererades från alla hemman i socknen, och minuta, d.v.s. småinkomster, som bestod av påskmat, sommarost och offer in natura eller penningar vid de tre stora kyrkliga högtiderna och vid vissa andra tillfällen, t. ex. vigsel, jordfästning och kvinnas inledande till kyrktagning, en akt som förrättades av prästen, då hon första gången efter barnsbörd åter deltog i gudstjänsten.

Det var för 400 år sedan ett stort företag att på smala, slingrande vägar ta sig ett par mil utanför stadsportarna. Skolynglingarna, som var klädda i en lång kappa och på huvudet hade en hätta av svart tyg med en tjock snodd, som hängde nedåt ryggen, gick till fots ut till sina kyrkor; de som skulle åt samma håll slog sig säkerligen i sällskap och stämde väl också möte vid något vägskäl för återfärden. Vår och sommar var det en munter vandring till fågelsång under en blå himmel, men höst och vinter en mörk och tung vandring för en skolyngling på den tidens dåliga vägar.

Anordningen med skolynglingar som innehavare av klockaretjänst hade sina avigsidor. En skolyngling var under veckan upptagen med sina studier och kunde inte ordentligt utföra klockarens tjänsteåliggande enligt Kirkeordinansen att en gång i veckan undervisa böndernas barn i kristendom och innanläsning. Skolynglingarna fick som tjänstgörande klockare vara med vid dop, bröllop och

begravningar i sina socknar och deltog i de efterföljande kalasen, som pågick flera dagar i rad. Det hände ofta, att de där tog sig för mycket till bästa och så försummade sin skolgång ett par dagar. Dessa missförhållanden gjorde, att skolan tillsatte ersättare för de till klockaretjänsten berättigade skolynglingarna, s. k. substituter, som innehade klockareboställena och uppbar småinkomsterna. I början av 1600-talet blev substituter allt vanligare i Lunds stift. Men även sedan substituter tillsatts, begav sig skolynglingarna gärna ut till sina socknar. Enligt 1656 års skollag fick skolynglingarna endast gå till sina socknar vid de tre stora högtiderna och i enstaka fall vid dop och begravning. När skolynglingarna förrättat sin tjänst i kyrkan, skulle de omedelbart gå tillbaka till skolan och inte till någon gård i socknen, där festligheter pågick. Den som bröt mot skollagen löpte risk att straffas i skolan eller mista socknen. — "Skole Degne schulle iche tilstedes at gaa till deris Sogner, vden de ligge ner ved byen. Och end da ichun allene paa de 3 store höytider, och har noget besynderligt eller barsell och daab indfalder. Och schulle samme degne, nar de udj Kirchen deres tieniste forrettet haffue, strax forföye sig hiem igien, och iche begiffue sig enten till bryllopsgaarden eller Barsell stuen: Saa fremt nogen herimod findes vlydig, schall hand förste gang straffes i Skolen, anden gang miste Sognet." —[5]

Enligt Kirkeordinansen skulle inkomsterna från klockaretjänsterna tillfalla skoleleverna. I Lunds stift började emellertid dessa inkomster redan på 1560-talet att tas i anspråk för lärarnas avlöning till förfång för skoleleverna. Det blev snart allt vanligare att lärare i stadsskolorna med biskopens tillåtelse övertog klockaretjänster, som de lät skolelever sköta mot en mindre ersättning.

I "Visitatsbog for Lunde stift" 1611—1637[6] anges följande tjugotre socknar höra till Malmö skola: V. Skrävlinge, Husie, S. Sallerup, Törringe, Skabersjö, V. Ingelstad, Ö. Grevie, Mellan Grevie, S. Åkarp, V. Kärrstorp, Glostorp, Gessie, Eskilstorp, Tygelsjö, V. Klagstorp, Lockarp, Fosie, Oxie, Arrie, Hököpinge, Bunkeflo, Vellinge och Håslöv.

Ett klockarehemman, som i över 300 år genom såväl dansk som svensk tid varit anslaget åt Malmö skola, är S. Sallerups klockaregård. Klockaretjänsten i S. Sallerup, som sedan 1564 var prebende åt Malmö S:t Petri församling, innehades av skolynglingar, s. k. Løbe-Degne, som alltså uppbar alla till tjänsten hörande löneförmåner. Klockarens lön vid tiden strax efter reformationen framgår av Lunds stifts landebog av år 1569,[7] en förteckning över präst- och klockareboställenas egendom och prästers och klockares inkomster av tionde och andra förmåner. Som lön uppbar klockaren i S. Sallerup 1569 helgonskyld med tre pund och sex skäppor spannmål från vart och ett av socknens tjugotre hemman, vidare påskmat, d.v.s. vissa matvaror, som sockenborna levererade vid påsk, och sommarostar, vanligen levererade vid midsommartid, samt diverse småinkomster, bestående av Sponsalia (vigselpengar) 2 skillingar för varje brudpar, Introductio (inledelsepengar) 1 skilling för varje kvinna, som inleddes i kyrkan till kyrktagning och Funeralia (jordfästningspengar) 9 skillingar

av välbärgat folk och 3 skillingar av andra. Landebogen nämner i S. Sallerup under rubriken "Bona curiae aedituj" (klockarebolets egendom) ingen klockaregård utan upptar endast en "grundtt", d.v.s. jord, som var utarrenderad och gav klockaren 8 skillingar i årligt arrende. Till Landskrona slott, som hade dominium till klockarejorden, erlade arrendatorn en tunna havre årligen. Denna tunna havre transporterades genom kungligt brev 1618 till Malmö skola.[8]

Klockarejorden bestod enligt Landebogen 1569 av tjugosju ägolotter, åker och äng, fördelade i byns fyra vångar, Norre, Södre, Östre och Västre vång. Alla ägor redovisas med namn, varav några har bevarats genom 400 år och ännu är levande, t. ex. "Fredlengs höys ager", nuvarande Frillinge hög,[9] en ättehög vid Tullstorpsvägen. Storleken av ägorna anges i Landebogen för åkrar genom mängden utsäde, tunnor och skäppor, och för ängar med avkastningen i famnar eller lass hö. Klockarejorden i S. Sallerup besåddes med sammanlagt 2 tunnor och 6 skäppor korn och 4 tunnor havre.

Ännu 1655 uppbar lärjungar vid Malmö skola inkomsten från klockaretjänsten i S. Sallerup, där det inte fanns någon bofast klockare.[10] Det var tydligen dåligt beställt med undervisningen av ungdomen i katekes och innanläsning, ty vid en biskopsvisitation 1635 kunde ungdomen från S. Sallerup inte ett enda stycke i katekesen och fick en allvarlig tillrättavisning av biskopen.[11]

Skolorna i Skåne fick efter Roskildefreden 1658 behålla "sina beneficia och inkombster oskingrade och oförminskade."[12] Klockarejorden i S. Sallerup fick även sedan Skåne blivit svenskt behålla sin karaktär av skolhemman, avkastningen tillföll Malmö skola. Jordrevningsprotokollet från 1671[13] upptar i S. Sallerup en "Deigne Grund", som "aldrig waret bebygdt uthan ähr blefwen bruukt under andre Gårdar, har j danske tijdhen inthet waret achtadt för någon Hemmanspart, finnes eij heller j Jordeboken upfördt." Klockarejorden brukades 1671 av en bonde vid namn Lars Jonsson, som gav 6 daler i årligt arrende till Malmö skola. Utsädet var enligt jordrevningsprotokollet i Norre vång 1 tunna och 4 skäppor råg och 1 tunna och 2 skäppor havre, i Södre vång 3 skäppor korn och 1 skäppa havre, i Östre vång 2 tunnor och 2 skäppor korn och 3 skäppor havre och i Västre vång 1 tunna och 4 1/2 skäppor korn och 2 tunnor havre. Klockaretjänsten i S. Sallerup innehades 1671 av en hörare, d.v.s. underlärare, vid Malmö skola. S. Sallerups socken bestod vid denna tid av 34 hemman, varav 3 fästor, d.v.s. arrendegårdar. Klockarelönen utgjordes av helgonskyld, som utgick med 1 skäppa korn från varje fästa och 2 skäppor korn från övriga hemman. Höraren vid Malmö skola, som uppbar inkomsterna från klockarejorden hade vid denna tid en substitut, som skötte klockaretjänsten i S. Sallerup. Enligt jordrevningsprotokollet innehades ett gathus i Sallerups by med tillhörande 2 skäppland jord i Östre vången av en substitut vid namn Jon Svensson, som uppbar påskmat till ett värde av 1 mark från varje hemman och 4 öre från varje fästa "för han förrettar Gudstiensten." Dessutom erhöll substituten 1 skäppa korn av varje bonde, som hade barn, som undervi-

sades "uthj Catechismo och Troens Artiklerne." Arrendatorn av klockarejorden, bonden Lars Jonsson, skulle förse substituten med "Math och Öhl om Messedagarne."

Klockaren var under Skånes försvenskning på 1670- och 1680-talen en viktig person. Han skulle lära sockenborna att läsa katekesen på svenska och lära dem sjunga svenska psalmer, särskilt psalmen "Gud gifwe Konungh Carl och wår nådiga öfwerhet Frijd och gott regimente," som sjöngs efter predikan.[14] Det skulle vara en ständig påminnelse för sockenborna om vem som nu var deras konung och rätta världsliga överhet. Av samma orsak uppsattes i Skånes kyrkor det svenska riksvapnet med Karl XI:s namnchiffer. I S. Sallerups kyrka uppsattes 1688 ett sådant vapen, som är bevarat och sitter över ingångsdörren till långhuset.

Alla danska ABC-böcker, katekeser och psalmböcker avskaffades och ersattes med svenska sådana. Klockarna tillhölls att flitigt undervisa barnen i de svenska ABC-böckerna. Karl XI utfärdade 1683 importförbud på danska katekeser, psalmböcker och bönböcker.[15] Klockarna fick förbinda sig både att själva lära sig den svenska katekesen och att undervisa ungdomen i svensk ABC-bok, katekes och psalmbok och "som een redeligh undersåthare drifwa uniformiteten."[16] Det var vanskligt att vara klockare i Skåne under försvenskningstiden. Prostarna hade rätt att förhöra klockarna i sitt kontrakt om de kunde den svenska katekesen utantill. Om någon klockare ej bestod provet, suspenderades han omedelbart. Biskopen kunde utan vidare avsätta sådana klockare, som var "ohörsamme och styfhalsade" och ej främjade uniformiteten.[17] Sju klockare blev 1684 suspenderade från sin tjänst därför att de sjungit latinska begravningspsalmer och därigenom lämnat "ett förargligt exempel."[18]

Någon gång efter jordrevningen 1671, då klockarejorden redovisas som obebyggd, har en klockaregård uppförts i S. Sallerup. Ett syneprotokoll från 1759[19] omtalar att inga hus då fanns på klockarejorden "allenast hörn och fotstenar woro qwar at deraf ses kunde Klockare Bohlet till förne stått, och i stället för hus, är nu den platsen updrefwen och besådd med korn och linne till twå skieppelands storlek." Vid synen 1759 berättade husmännen Swen Klason och Hans Sönasson, att "uti theras tid warit på åfwannämde Klockare Bohl en Byggning af 11 binningars[20] storlek, inrättadt till Stuga, Kammare och farstuga, samt looga, lada och ladugolf, hwilka hus skulle af Klockaren Friedrich Kabeii blifwit therifrån flyttade." I samband med synen 1759 klagar rektorn vid Malmö skola hos landshövdingen över "huru illa hushållat blifwit med åbyggnaden på Klockarebohlet i Sallerup, hwartill Malmoe Schola äger Dominium, nemligen at alla husen blifwit flyttade ifrån thess rätta tomt bort på en främmande grund, at the ännu therstädes wårdslösade, och icke med årlig tilbyggnad efter lag widmagthållen, utan fast mehr ensidigt i andras händer genom försäljning efterlämnade blifwit" och anhåller att skulden härtill blir föremål för utredning vid laga ting.

Det svenska riksvapnet med Karl XI:s namnchiffer, uppsatt i S. Sallerups kyrka 1688. Foto förf.

Klockarna hade laglig skyldighet att vårda och underhålla klockaregårdarna. Anledningen till att klockaregården i S. Sallerup flyttades från klockarejorden är inte känd. Kanske var det ett försök att komma ifrån underhållsskyldigheten. Klockaren Friedrich Kabeii menade kanske att om gården inte låg på klockarejorden utan på annan mark, var den inte klockaregård i lagens mening, och underhållsskyldigheten bortföll.

I de jordeböcker, som upprättades efter Skånes försvenskning, fick klockarejorden i Sallerups by nummer 4. Den äldsta lantmäterihandlingen angående S. Sallerup "Geometrisk Afmätnings Description öfwer Sallerupp Sochn och Sallerupp By", upprättad av lantmätare Samuel Kruse år 1700,[21] upptar å Sallerup nr 4 en "Klåckaregrund" med klockaren Friedrich Kabeii som innehavare. Till klockaregrunden hörde enligt lantmätarens "Callcullations Tabell" år 1700 sammanlagt 42 åkerstycken på olika ställen i byns jord, 11 åkerlappar i Norre vång, 4 i Södre vång, 9 i Östre Vång och 18 i Västre vång; åkermarken beskrives som omväxlande god mulljord, lerjord och sandblandad jord. Till klockaregrunden hörde också sammanlagt 14 ängstycken, 2 i Södre vång, 7 i Östre vång och 5 i Västre vång, vilka alla avkastade hårdvallshö.

I Skånska Guvernementskontorets Jordebok 1712—13[22] redovisas under rubriken "Gatehuus" i Sallerups by "Klåckarebohl 4". Innehavare var nu klockaren Mårten Stickman, som under 1700-talets första år efterträtt Friedrich Kabeii. Han misslyckades med att bruka klockarejorden och blev medellös. Bruket av klockarejorden överläts tillfälligt till kyrkoherden i S:t Petri, Johannes Hofwerberg, som innehade S. Sallerup som prebende. I ett brev 1708 hänvisar Malmö skolas rektor till "den nya klåckarens i Sallerup Sochn Wehlaktad

Mårten Stickmans oförmögenhet och brist på alt det, som fodras till ett åkerbruk." Genom Mårten Stickmans oförmögenhet hade också "Klåckare huset", som han bebodde "begynniat aldeles förfalla."[23] Kyrkoherde Hofwerberg skulle erlägga den arrendeavgift, som skolan var berättigad till.

Karl XII:s krig betydde svåra år för Skåne. Säd sändes från Skåne till de delar av Sverige, som drabbades av missväxt, och många av de skånska bönderna blev utarmade. Många åkrar fick ligga osådda av brist på utsäde. Efter nederlaget vid Poltava landsteg danskarna i Skåne, som försvarades av Magnus Stenbock, och blodiga strider utkämpades. Många mindre nogräknade personer sökte på olika sätt utnyttja den oreda, som uppstod vid krigsrörelserna i Skåne, för egen vinning. En åbo i Sallerup passade på att lägga beslag på 2 skäppland jord från klockarejorden och skördade den växande havren. Malmö skolas rektor klagar i brev 1710 över att "ibland andra, som under den allmänna Olyckan af Fienden, sökt sin egen Fördel till sin nästas skada äro jämväl Jeppa Jönsson i Sallerup och hans Hustru, hwilka tagit sig den frihet, at de icke allenast tillwällt sig af Klockare grunden i Sallerup 2 ne Skeppor Hafrejord, utan ock höstat den derpå utsådde Hafren."[24]

Vid den tidigare omnämnda synen 1759, då substituten Niclas Trana tillträdde klockarebefattningen i S. Sallerup efter substituten Eric Grothe, var således klockarejorden obebyggd. I stället utvisades för synemännen tre hus på en kyrkan tillhörig tomt på gatumarken nordost om klockarejorden. Enligt syneprotokollet var på "körkogrunden" byggt "et hus af sex Binningars[20] rum, till uthus allenast tienliga, hwilka Synen tog i besiktning, och funno them så bristfälliga, till wäggar, timber och tak, at hwartera eij kunde wärderas högre än till twå dhlr Smt binningen." Norr om detta hus stod en byggnad "af 4 binningar them husmannen Swen Klason nu bebor, som säger sig hafwa af förra Klockaren Grothe tillhandlat för en Summa af Tiugoåtta dhlr Smt och them han sedan på egen bekostnad förbättrat," och söder om det bristfälliga huset låg enligt syneprotokollet "en ny byggnad, bestående af stuga, Kammare, wisthus och Kiök, hwilken förra Klockaren Grothe skall hafwa upbyggdt och bebodt, och nu wid sin Transport till Bösarp försålt till nuwarande Klockare Trana för en Summa af 200 dhlr Smt, hwarpå Trana för Synen upwiste behörigt qvittence."

I februari 1760 var Oxie häradsrätt färdig med den utredning om ansvaret för de förflyttade och vanvårdade byggnaderna till klockaregården som rektorn vid Malmö skola begärt vid synen föregående år. Häradsrätten fann, "att något Klockare Bohl icke står i Jordeboken till något Hemman tahl upfört, utan den gamla bygnaden finnes stå på Kyrckjogrund." Klockaren Grothe hade bevisat, att till klockarelägenheten hörande hus varit bristfälliga vid hans tillträde till tjänsten 1750, och att han under sin tid förbättrat och underhållit husen. Häradsrätten prövade därför skäligt befria Grothe ifrån ansvar. Grothe hade också anlagt trettiosex famnar stengärden och planterat sextio pilar kring husen.[25]

Av de i syneprotokollet 1759 omnämnda tre husen på kyrkans mark var tydligen det av synen utdömda och endast till uthus tjänliga huset det redan i jordrevningsprotokollet 1671 omnämnda gathuset, som beboddes av substituten, och det norr därom belägna och av husmannen Swen Klason bebodda huset det "Klåckare hus", som efter jordrevningen först uppförts på klockarejorden, men som sedan egenmäktigt flyttats därifrån av klockaren Friedrich Kabeii. I häradsrättens utredning heter det uttryckligen att "den gamla bygnaden finnes stå på Kyrckjogrund." Söder om det äldsta gathuset låg det tredje huset, det nya klockarehuset, uppfört av klockaren Grothe och sålt till efterträdaren, klockaren Trana. Då Grothe byggt nytt hus, sålde han det gamla klockarehuset till husmannen Swen Klason.

Enligt syneprotokollet 1759 brukade klockaren "öfwer 10 tunnelands åcker och öfwer 6 lass ängsmark." Enligt kvittenser erlade klockaren årligen till Malmö skola "en gås och en tunna hafre." Vid storskiftet i Sallerups by 1776[26] företogs en delning av Östre vången, varvid klockaren tilldelades 12 åkerstycken i denna vång. Klockare vid tiden för storskiftet var Niclas Trana.

Vid enskiftet i Sallerups kyrkby 1806 sprängdes det gamla byhemmet, där gårdar och gathus legat tätt intill varandra vid bygatan. Gårdarna flyttades nu ut i bymarkerna och fick sina ägor samlade på ett ställe. De gårdar, som var nybyggda och i gott skick, fick ligga kvar i byn, medan de äldre gårdarna nedbröts och flyttades ut. Bland de gårdar som fick ligga kvar på sin gamla plats i byn var klockaregården. I enskiftesprotokollet[27] heter det "No 4 Klåckare Bohl eller Skole-grund har en ganska wacker och ny åbyggnad, utan plantering." Det torde innebära, att en klockaregård uppförts på den tidigare obebyggda klockarejorden under något av 1800-talets första år, sannolikt av klockaren Carl Modéer, som tillträdde klockarebefattningen i S. Sallerup sommaren 1803. I enskiftesprotokollet heter det vidare "Nr 4 Klåckare Bohlet blir qwar och får Planen söder om gården, gränsar i söder till Östra Kattarp, i öster till Nr 1 och i wäster till Nr 11:s enskifteslott."

Före enskiftet hade till klockaregården hört 15 tunnland jord, fördelad på 33 olika ställen, 3 åkrar i Norre vång, 5 åkrar och 5 ängar i Västre vång, 2 åkrar i Södre vång, 8 åkrar och 10 ängar i Östre vång. Efter enskiftet fick klockaregården 12 tunnland och 25 kappland i ett sammanhängande stycke söder om gården. Enligt enskiftesprotokollet bestod jorden av "a/ bördig åkermark, god ler och svartmylla 10 tunnland 7 kappland, b/mindre bördig 10 kpl, c/ äng, god hård och sidvallsäng 30 kpl, d/ liten äng lika med föreg. 1 kpl, e/ gatumark 1 tunnl. 7kpl." Till klockarejorden gränsade en på gatumarken belägen jord, som omfattade 5 2/10 kappland och i enskiftesprotokollet antecknats som "Trenne husplattsar" med numren 14, 15 och 16. Denna jord tillhörde Malmö hospital men disponerades av S. Sallerups kyrka och brukades av församlingens klockare mot en mindre årlig avgift till kyrkan. Arealen var så liten, att jorden endast kunde utnyttjas som kökträdgård.

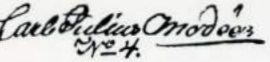

I den nybyggda klockaregården å Sallerup nr 4 bodde enligt husförhörslängden klockaren Carl Modéer, född i Röddinge 1766, med sin hustru Greta Strandberg, född i Pommern 1771; de hade tillsammans tio barn och höll både piga och dräng. Hur den första klockaregården sett ut är icke känt, då ritningar och syneprotokoll saknas; en del av kyrkoarkivet förstördes vid en brand i S. Sallerups prästgård 1882. Förmodligen har klockaregården haft fyra längor med klineväggar och korsvirke under halmtak efter tidens byggnadsskick och varit kringbyggd.

Bouppteckningen efter Carl Modéer, död 1837, ger värdefulla upplysningar om inredningen och det dagliga livet i klockaregården. Boningslängan hade tre rum, kallade dagliga stugan, mellanrummet och östra kammaren. I dagliga stugan stod enligt bouppteckningsprotokollet[28] "8 Trädstolar, 1 Klaffbord, 1 Sängställe, 2 Soffor, 1 mindre bord, 1 Thébord, 1 Matskåp, 1 Hörnskänk med bord, 1 Litet Hängskåp, 2 Bord, 1 do, 1 Säng, 1 Gåsbänk." I mellanrummet, som tydligen användes som finrum, stod "1 Pullpet, 1 Soffa med Madrass, 4 uppstoppade Stolar, 2 Lännstolar, 1 Litet Bord." Östra kammaren hade "1 Klädesskåp, 1 Sängställe, 1 Skänk, 2 Thébord, 4 nya stolar, 1 gammal Ekekista, 2 do stolar." Till utrustningen i klockaregården hörde tallrikar och soppterrin av tenn, 6 matskedar och 6 teskedar av silver, 5 par knivar och gafflar av järn, 2 trancherknivar, kaffekittel och kaffekanna av koppar, våffeljärn, flera järngrytor, eldtång och "2 Kittel fötter." Vidare fanns "1 Kaffe qvarn", "1 åtta Dyngns wäggur med foderal", "1 Piphylla" och "1 större Spegel." Det fanns gott om sängkläder i klockarens bohag, familjen var ju också stor. Bouppteckningsprotokollet upptar 11 över- och underdynor, 17 huvudkuddar, 3 täcken, 13 lakan och dessutom "Sparrlakan till 2ne Sängar", tydligen för klockarefar och klockaremor. De flesta dynorna beskrives som grårandiga, rödrandiga och blårandiga, men det fanns också "3 Gul och Blårandiga Hufwuddynor." Linneförrådet upptog förutom lakan också 18 handdukar, 5 borddukar och 26 servetter.

Man levde i en tid, då allt förfärdigades hemma, man spann, vävde, bryggde och bakade, och i klockaregårdens bohag ingick kardor, häcklor, spinnrockar, väv, mäskekar och baktråg.

Till klockaregården hörde 2 beslagna höstvagnar, 2 par kälkar, 1 trumla, 1 plog, 2 harvar och 1 årder. Det fanns också en god uppsättning verktyg för arbete på marken, 6 liar, 3 hötjugor och 6 "hypejern."[29] Av djur ägde klockaren Modéer vid sin död endast "1 Fetadt Swin", som värderades till 13 Rd banco, men det fanns gott om seltyg, "1 par Selar med töm och Linor, 4 par do med 2 ne tömmar, 3 st. Tränsar med Betsel och 1 Ridsahl." Tydligen har klockaren på äldre dagar avyttrat hästarna, lejt bort körslorna på marken och endast behållit en gris för husbehov. Bouppteckningen upptar av spannmål ett sädesgolv med råg, beräknat till 16 lass, 1 stack med 6-radigt korn och 1 stack

med 2-radigt korn, vardera beräknade till 16 lass, vidare 2 lass vicker, 1 tunna utsådd vinterråg och 11 tunnor potatis, allt värderat till 256 Rdr banco.

Klockaren Modéer torde ha varit en för sin tid välklädd man. Han ägde vid sin död inte mindre än 4 frackar av blått kläde, 1 blå långrock, 1 blå kappa, 1 grå päls, 5 par blå klädesbyxor, 1 par vadmalsbyxor, 1 par ridbyxor, 13 västar, 15 linneskjortor, 4 par strumpor, 4 par stövlar, 1 par kängor och 2 hattar. Som den ståndsperson Modéer var hade han både fickur av silver och tobakspipa av sjöskum.

Det bör ha varit en färggrann syn att se Sallerups klockare Modéer komma ridande i blå långrock och rundkullig svart hatt eller se honom sitta i klockarebänken i kyrkan, när han tog upp sitt silverur för att se, hur länge prästen hade predikat, eller se honom gå i klockaregårdens trädgård och pyssla med sina bikupor av halm.

Ett visitationsprotokoll från 1814[30] omtalar att klockaren Modéer "i afseende på lönevillkoren är Substitut under Malmö skola" och att "'Klockaren, hvars lägenhet är anslagen Rector Scholae i Malmö, har ej Boställe men nyttjar 12 Tld god jord, hvaraf någon afgift går till Rector Scholae i Malmö äfvensom en del af Helgonskulden." Den årliga avgiften, som klockaren erlade till Malmö skola, bestod av "en tunna hafre och en gås", och helgonskylden utgjordes av 9 tunnor korn. Rektor G. A. Ahlman beslöt 1814 att höja den årliga avgiften från klockarejorden i S. Sallerup till "Sex Tunnor, Tolf Kappar rent Korn, att lefwereras i Malmö eller betalas efter Markegångstaxan", och den nya avgiften fastställdes av såväl Konungens Befallningshafvande som konsistorium. Modéer överklagade emellertid beslutet hos Kungl. Maj:t med motivering att vid hans tillträde till tjänsten hade ingen fråga väckts om förhöjd avgift från S. Sallerups klockarejord, och han anhöll därför att den avgift "en tunna hafre och en gås", som gällt hans företrädare också skulle gälla honom. Kungl. Maj:t upphävde de tidigare besluten av Konungens Befallningshafvande och konsistorium och förklarade "Modéer berättigad, att emot samma wilkor eller ränta till Rector Scholae i Malmö som dess företrädare till sin död."[31]

Klockaren Modéer hade liksom sina företrädare till uppgift att leda sången i kyrkan. Enligt ett visitationsprotokoll från 1822 hade han också undervisningsskyldighet, "de som ej lärt att läsa rent i Bok och icke kunna sjelfva inhemta utanläsningen biträdas dervid af Klockaren." Om Modéer är antecknat att "han har ej i sina yngre år blifvit vand att anställa förhör."[32] Klockaren skulle också föra kommunionlängd med nattvardsdagen utsatt. Förr fick man inte gå till nattvarden utan vidare, då skulle man teckna sig, "tickna si", en eller två söndagar i förväg, och det gjorde man i S. Sallerup hos klockaren, som antecknade dem som gick till nattvarden eller "ti altars" som man då sade. Klockaren i S. Sallerup förvarade och vårdade också kyrksilvret och mässkruden.

I Sverige infördes 1801 vaccinering mot smittkoppor av Lundaprofessorn Eberhard Zacharias Munck af Rosenschöld, och ute i bygderna blev det kloc-

karens uppgift att vaccinera folk, han genomgick en snabbkurs och fick titeln vaccinatör. Klockaren Modéer fick vid en visitation 1822 gott betyg av biskop Vilhelm Faxe. Om vaccineringen heter det i visitationsprotokollet att klockaren "äger både skicklighet och vigilance, förer Journalen och erhåller god Vaccine."[33] Vaccineringen gav Modéer en extrainkomst. En åbo fick betala 32 sk. banco till klockaren för varje barn, som vaccinerades, medan en husman endast behövde betala 16 sk. banco för sina barn.[34]

För "Kyrkans städning, ornamenternes och Mässklädernas renhållning" uppbar Modéer 2 rdr banco om året.[35]

Samma år som Modéer dog, 1837, inköptes en orgel till S. Sallerups kyrka för 450 rdr banco. Modéers efterträdare blev svärsonen Jonas Isberg, född i Svedala 1802, och gift med Mariana Modéer, född i S. Sallerups klockaregård 1808. När nu kyrkan fått orgel, fick klockaren i S. Sallerup även titeln orgelnist, och Isberg fick av sockenstämman 1840 tillökning på sin årliga lön med 30 rdr banco,[36] "sedan han åtagit sig Orgelspelning å det till kyrkan inköpta Orgelverket."

När Modéer avlidit, gjorde rektorn vid Malmö skola en ny anhållan till Konungens Befallningshafvande och konsistorium att klockaren i S. Sallerup skulle åläggas att till Malmö skola betala den i gällande förordningar bestämda avgiften 6 tunnor och 12 kappor korn. Denna avgift blev 1837 fastställd att gälla för efterträdaren Jonas Isberg. Sockenstämman beslöt 1838 att Jonas Isberg fick överta kyrkojorden nr 14, 15 och 16, som brukats av företrädaren "utan någon förhöjd afgift till Kyrkan som Klockarebeställningen i hans hand betydligt försämrats genom den ådömda höga afgiften till Scholan i Malmö af den ordinära Löningsjorden."[37] Avgifterna för denna kyrkojord var inte betungande, 36 sk. banco i städja och 12 sk. banco i årlig avgift. Från 1844 fick Isberg 3 rdr banco extra om året för att han ombesörjde helgmålsringningen, då "beslöts att hädanefter aftonen före hvarje helgedag ringning skulle ske med den ena klockan, och att denna ringning skulle ombesörjas af Klockaren Isberg."[38]

Allt fler och fler uppgifter hade klockaren fått, och det blev naturligt att tala om "klockarefar, som skall allting bestyra." Han skulle sjunga, spela orgel, undervisa i den svåra läskonsten, vaccinera, föra nattvardsjournal, städa i kyrkan, utföra helgmålsringning, vårda prästens mässkläder, putsa kyrksilvret och mycket annat. Kyrksilvret hade sedan gammalt förvarats hos klockaren, men vid en sockenstämma 1842[39] föreslog kyrkoherden Olof Lundius, att "då säkerheten till egendom blifvit mera wansklig" kyrksilvret skulle flyttas från klockaregården till kyrkokistan. Sockenstämman beslöt i enlighet med kyrkoherdens förslag, och kyrksilvret fick sin plats i kyrkans kassakista. Det var ett klokt beslut, för två år senare, den 15 juli 1844, brann klockaregården ner. Ett protokoll från en prostvisitation i S. Sallerup i september 1844[40] talar om "Klockarens hus, som denna sommar nedbrunnit," och om mäss-skruden, som "uppbrändes

i den vådeld, som den 15 juli innevarande år öfvergick Klockaregården." Branden omtalas också i Malmö Nya Allehanda för den 16 juli 1844, där det heter: "Sistlidne gårdags förmiddag utbröt, af okändt upphof, eld uti ett uthus i Sallerup, tillhörigt Klockaren Isberg. Så wäl han som hustrun och tjenstefolket woro frånwarande wid olyckstillfället, och då de tillstädeskomne personernes första omsorg war att rädda menniskolif, deribland fem barn och ägarens sängliggande fader, hann elden så hastigt sprida sig till och ödelägga de öfrige åbyggnaderne, att snart sagdt intet af lösöreboet undgick att tillspillogifwas för lågornas wåldsamma framfart. Så wäl fastighet som lösören woro försäkrade i häradets Brandstodsbolag, men så lågt, att näppeligen mer än tredjedelen af werkliga wärdet kan påräknas såsom ersättning för den lidna förlusten."[41]

Om boupptecknigen efter Modéer innehåller värdefulla uppgifter om klockaregårdens inredning, så ger boupptecknigen efter "cantorn och orgelnisten" Jonas Isberg, död i magkräfta 1856, god upplysning om den efter branden 1844 återuppförda klockaregården och jordbruket där. Boupptecknigen[42] omnämner fyra längor: boningslängan av sju "binningar",[20] 10.5 meter lång, västra längan med tio "binningar", 15 meter lång, södra längan med elva "binningar", 16.5 meter lång och östra längan med sex "binningar", 9 meter lång. Det var alltså en typisk skånsk fyrlängad, kringbyggd korsvirkesgård.

Jordbruket på klockaregården belyses av boupptecknigen efter Isberg 1856. Enligt protokollet fanns det då på klockaregården 2 brunblissiga hästar, 1 rödhjälmig ko, 1 brokig ko, 1 kalv och 2 får. Vidare uppräknades 5 tunnor råg, 3 tunnor otröskad råg, 8 tunnor otröskat korn, 3 tunnor utsådd råg, 21 kappor vete och 5 tunnor potatis. Av vagnar och åkerredskap redovisas 2 järnbeslagna vagnar, 1 obeslagen vagn, 1 plog, 2 årder, 1 trumla, 1 hästräfsa och 2 harvar.

Jonas Isbergs ekonomi var inte den bästa trots att hans extraarvode som orgelnist höjts till 50 rdr banco om året [43] och klockaren 1854 fick behålla två av de nio tunnor helgonskyldskorn, som varit anslagna till Malmö skola.[44] Helgonskylden från klockaregårdar till lärdomsskolor upphörde helt 1856.[45] Branden 1844 och återuppbyggnaden av den lågt försäkrade klockaregården hade vållat svårt avbräck. Boupptecknigens behållning uppgick till endast 53 rdr banco, och Jonas Isbergs änka, Mariana född Modéer, beviljades fyra s. k. nådår, då hon fick bo i klockaregården och uppbära förmånerna till tjänsten mot att hon avlönade en vikarie, som blev orgelnisteleven Wilhelm Winström. Sockenstämman tillstyrkte varmt Mariana Isbergs ansökan om nådår, "enär framlidne Kantorn med ordning och skickelighet sina åligganden bestridt, dermed kommande i förening andra skäl, ömma och talande."[46] Nådåren gick ut 1860, och tjänsten tillträddes av en August Reinhold Nylander med den fina titeln "Musique Directeur." Nylander var född i Nässjö 1819 och kom till S. Sallerup närmast från Säby församling i Jönköpings län. Han stannade inte länge i S. Sallerup, han ansåg sig kanske överkvalificerad och flyttade 1863 till Lund, där han blev domkyrkokantor och lärare i musik vid folkskoleseminariet.

Nylander var den siste klockare, som bodde i klockaregården. Till Nylanders efterträdare valdes nådårsklockaren Wilhelm Winström, född i Svedala 1840, som sedan 1860 var skollärare vid Fårabäcks och Ö. Kattarps skola, och klockare- och organisttjänsten i S. Sallerup förenades med skollärarebefattningen vid denna skola. Wilhelm Winström bodde som "tjensteförrättande klockare "hemma hos fadern, skomakare Hans Winström å Sallerup nr 7, och flyttade 1860 till lärarebostaden i Fårabäcks skola.

Sedan Nylander avflyttat, bortarrenderades klockaregårdens jordbruk, och boningslängan uthyrdes som bostad åt privatpersoner, varvid karaktären av klockaregård gick förlorad. Snart skulle också klockaregården förlora karaktären av fyrlängad, kringbyggd skånegård; redan tidigt skattade den östra längan åt förgängelsen. Tre längor kvarstod fram till 1940-talet, då den södra längan raserades. Av den ursprungliga fyrlängade klockaregården var nu endast två längor kvar, boningslängan i norr och en uthuslänga eller "lolänja" i väster. Boningslängan var indelad i kök eller "sters" med öppen skorsten, "stua" och "kammors", ett mindre rum, och hade en ålderdomlig "bagaron", d.v.s. bakugn. Sedan den siste hyresgästen, f. d. lantbrevbäraren Jöns Andersson lämnat klockaregården i början av 1950-talet, förblev den obebodd och gick snart mot förfall.

Från olika håll riktades i slutet av 1950-talet i pressen[47] uppmärksamhet mot den kulturhistoriskt och miljömässigt värdefulla klockaregården i S. Sallerup, en av de sista ännu kvarstående klockaregårdarna i sydvästra Skåne, och en räddningsaktion igångsattes. Sedan Bödkaregården vid Hohögs backar i Husie brunnit ner 1956, fanns det ingen genuin allmogebyggnad i Malmö östra utkant, och S. Sallerups klockaregård blev tänkt som en ersättare för Bödkaregården. Malmö Förskönings- och Planteringsförening ställde 1959 genom konstnären, fil. dr Einar Bagers förmedling ett bidrag i utsikt till restaurering av den förfallna klockaregården i S. Sallerup med det förbehållet, att hembygdsintresserade personer i S. Sallerup bildade en förening och i fortsättningen åtog sig det löpande underhållet av klockaregården, sedan den iståndsatts. Intresse för någon garantiförening kunde inte uppdrivas i S. Sallerup, och denna utväg till restaurering stängdes.

En framställning 1961 till S. Sallerups kyrkoråd, huvudman för klockaregården, blev negativ. Eftersom S. Sallerup skulle inkorporeras kyrkligt med Malmö vid årsskiftet 1961/1962 ansåg kyrkorådet sig inte böra fatta beslut i ärendet så nära inkorporeringen utan hänsköt frågan om klockaregården till de kyrkliga myndigheterna i Malmö. En framställning till den nye ägaren, Malmö kyrkliga samfällighet, blev också negativ, då man där ansåg, att förfallet gått för långt, och att det skulle bli för dyrt att iståndsätta klockaregården.

Efter dessa negativa besked undersöktes möjligheten att inreda klockaregården antingen till sockenmuseum för S. Sallerup eller till ett klockaremuseum, ett minne över klockareinstitutionen i vår kyrka, men båda alternativen fick

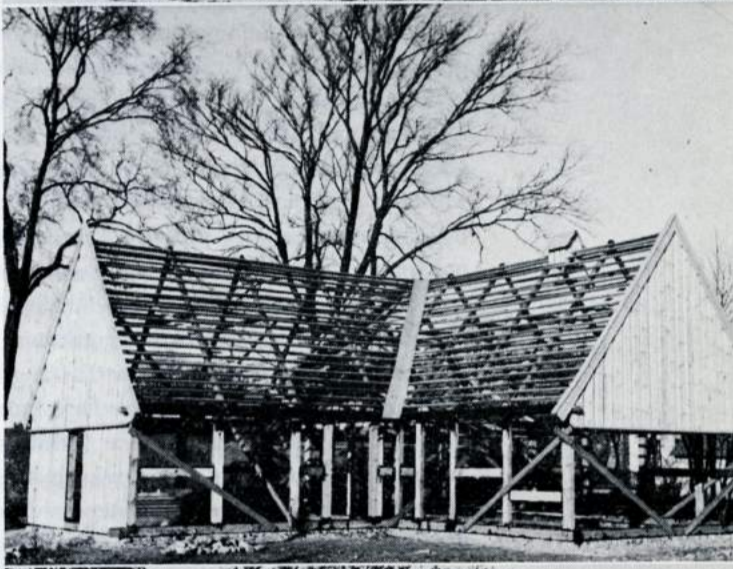

S. Sallerups klockaregård, övre bilden, i djupaste förfall 1965, mittbilden, från återuppbyggnaden 1966, undre bilden, ing. Egil Pihlströms nyskapelse 1968. Samtliga foton förf.

förfalla, då såväl intresse som medel inte kunde uppmobiliseras. På våren 1965 sökte Frilandsmuseet i Lyngby, Köpenhamn, ett skånskt allmogehus från 1800-talet, som lämpade sig för flyttning till museet. Överinspektören Peter Michelsen anmälde intresse för klockaregården i S. Sallerup och var i mars 1965 över och besiktigade gården.[48] Den danske museimannen ansåg emellertid inte klockaregården vara tillräckligt genuin och representativ för skånska allmogehus, då den hade två skorstenar, och även denna räddningsmöjlighet förföll.

På hösten 1965 var läget för S. Sallerups klockaregård katastrofalt, väggarna började falla sönder, taket var delvis upprivet av stormar, golven var uppruttna, och den södra gaveln hade ett gapande hål. En rivning ansågs nu oundviklig. I annat fall skulle gården störta in av sig själv. I detta läge anhöll ingenjör Egil Pihlström, Höllviksnäs, som i pressen följt de olika räddningsaktionerna för klockaregården,[49] hos Kyrkoförvaltningen i Malmö att få förvärva S. Sallerups klockaregård och inlämnade samtidigt ett förslag till restaurering, som avsåg att göra klockaregården till bostad med bibehållen exteriör. Boställsstyrelsen och kyrkofullmäktige i Malmö godkände köpet i februari 1966,[50] och i maj samma år kunde ingenjör Pihlström påbörja det mödosamma och kostnadskrävande iståndsättandet av den förfallna klockaregården. Första fasen i arbetet blev en fullständig demontering av klockaregården och en granskning av samtliga byggnadsdetaljer. Det visade sig, att boningslängan var uppförd av korsvirke och råsten, d.v.s. obränd lersten, med undantag av östra gaveln, som var av tegel. Västra längan eller uthuslängan hade korsvirke och klinéväggar, den södra gaveln utgjorde en kombination av klinévägg och träbeklädnad, tydligen en provisorisk anordning sedan den angränsande södra längan raserats. Korsvirke med lerklining, en älta av lera, halm och vatten, är den äldsta väggkonstruktionen i allmogehus och var förhärskande ännu i början av 1800-talet, då enskiftet genomfördes i de skånska byarna. Vid 1800-talets mitt övergick man alltmer till att bygga hus av råsten med och utan korsvirke. Av byggnadsskicket att döma var klockaregårdens boningslänga helt nyuppförd efter branden 1844, medan den västra längan eller uthuslängan med sina klinéväggar tyder på tidigt 1800-tal och sannolikt härrör från den klockaregård, som uppfördes strax före enskiftet 1806; tydligen har väggarna här icke brandskadats. Båda längorna hade halmtak, som var svårt skadat.

Vid ingenjör Pihlströms granskning av byggnadsdetaljerna befanns flera stolpar i korsvirket vara förkolnade på ytan, likaså var i uthuslängan den första bjälken intill boningslängan och takstolens översta bjälke, den s. k. hanabjälken, ytligt förkolnade, men fullt bärkraftiga. Detta trävirke härstammar tydligen från Modéers klockaregård och blev 1844 så obetydligt skadat att det kunde användas vid återuppförandet av klockaregården efter branden.

Våren 1965 lades Sallerupsvägen i rak sträckning söder om S. Sallerups kyrka, och vägbanan kom att stryka tätt intill klockaregårdens södra gavel. För att eliminera obehaget från trafiken och ge klockaregården ett mera skyddat

läge lät därför ingenjör Pihlström vid återuppbyggandet flytta klockaregården 4 meter åt norr från dess gamla grund.

Då ingenjör Pihlström övertog klockaregården var förfallet nära nog totalt, och det mesta av ursprungsmaterialet visade sig efter demonteringen oanvändbart. Vid återuppbyggandet, som helt utfördes av ingenjör Pihlström, kom dock 80 procent av klockaregårdens gamla korsvirke till användning, däribland också de på ytan förkolnade stolparna, och av de gamla takstolarna kunde mer än 80 procent användas. Endast boningslängans östra och västra gavlar fick takstolar av nytt material; samtliga gavlar fick ny utvändig brädbeklädnad. Invändigt kom de gamla takbjälkarna till användning. En kompletterande takbjälke erhöll ingenjör Pihlström från Brokiga Boden i det 1960 nedmonterade Frickska huset i kv. 68 Magnus Stenbock vid Södra Vallgatan. Klockaregården återuppbyggdes helt av tegel, en del av östra gavelns tegel kom därvid till användning. Nytt halmtak på båda längorna lades av fanjunkare Nils Algot Lorentzon, Malmö, specialist inom det gamla halmtäckareyrket, som också utfört arbeten på Burlövs gamla prästgård. Till återuppförandet av klockaregården har Malmö Förskönings- och Planteringsförening lämnat bidrag.[51] Efter ett fritidsarbete på två år och fyra månader kunde ing. Pihlström med familj i sept. 1968 flytta in i klockaregården,[52] som fått en inredning, som uppfyller den moderna tidens krav, även uthuslängan utgör nu bostad. Exteriören är emellertid helt oförändrad, och S. Sallerups bymiljö med ett komplex av byggnader, som av ålder hör samman, kyrka, prästgård och klockaregård, är bevarad.

S. Sallerups klockaregård, som är omistlig för bymiljön, utgör ett minnesmärke över klockareinstitutionen i vår kyrka samtidigt som den erinrar om en klockarejord, som sedan 1500-talet genom såväl dansk som svensk tid i över 300 år varit intimt knuten till Malmö skola.

Ing. Egil Pihlström har välvilligt ställt sina uppmätningsritningar till förf:s disposition, för vilket förf. uttalar ett varmt tack. Av dessa uppmätningsritningar i skala 1:100 återges på s. 42 överst till vänster fasad mot söder och till höger fasad mot öster samt på s. 43 överst till vänster fasad mot norr och till höger fasad mot väster.

Klockaregården i S. S
rup. Teckning av E
Bager.

NOTER:

[1] Rørdam, Holger, Danske Kirkelove I, Köpenhamn 1883.

[2] Kancelliets Brevbøger 1556—1570, Köpenhamn 1896, s. 303.

[3] Degn eller dejn är det danska och skånska ordet för klockare, det kommer av det grekiska diákonus, tjänare. Klockare är det svenska ordet och syftar på denne kyrkotjänares ursprungliga uppgift att sköta klockringningen.

[4] Carlquist, Gunnar, Lunds stifts herdaminne, ser. I Urkunder och aktstycken, Lund 1943, s. 173.

[5] Schartau, Sigurd, Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden, Malmö 1929, s. 97.

[6] Carlquist, Gunnar, a.a. s. 34.

[7] Lunds stifts landebog 1569, utg. av K. G. Ljunggren och B. Ejder, Lund 1951, Del I, s. 397, och B. Ejder, Lunds stifts landebok, Ale, nr 1 1961, s. 26 ff.

[8] Kancelliets Brevbøger 1616—1620, Köpenhamn 1919, s. 443.

[9] Ingers, Ingemar, Ortnamn i Malmö, VI, MFÅ 1962, s. 52.

[10] Schartau, Sigurd, a.a. s. 123.

[11] Carlquist, Gunnar, a.a. s. 31.

[12] Bogren, Yngve, Den kyrkliga försvenskningen av Skånelandskapen och Bohuslän, Lund 1937, s. 161.

[13] 2. provinskontorets konv. nr 552, Kungl. Kammarkollegiets arkiv, Stockholm.

[14] Bogren, Yngve, a.a. s. 133.

[15] Bogren, Yngve, a.a. s. 224.

[16] Bogren, Yngve, a.a. s. 170.

[17] Bogren, Yngve, a.a. s. 162.

[18] Åberg, Alf, När Skåne blev svenskt, Stockholm 1958, s .125.

[19] Malmö latinskolas arkiv, FV:3, MSA. Förf. tackar stadsarkivarien Lennart Tomner, som fäst uppmärksamheten på denna källa.

[20] "Binning", även "spänne", avståndet mellan två stolpar eller loftsbjälkar i ett korsvirke. En "binning" eller "spänne" var vanligen 2 1/2 alnar, d.v.s. 1 1/2 m.

[21] Länslantmäterikontoret, Malmö, S. Sallerup sn, akt nr 1.

[22] Lunds landsarkiv, G III a:3.

[23] Malmö latinskolas arkiv, FV:3, MSA.

[24] Malmö latinskolas arkiv, FV:3, MSA.

[25] Malmö latinskolas arkiv, FV:3, MSA.

[26] Länslantmäterikontoret, Malmö, S. Sallerup sn, akt. nr 5.

[27] Länslantmäterikontoret, Malmö, S. Sallerup sn, akt. nr 9.

[28] Oxie härads boupptecknings, VT 1838, Nr 12, Oxie häradsrätts arkiv EIV:42, Lunds landsarkiv.

[29] Hypejärn, redskap, som användes till att kupa med, folkmålets "hypa", i potatislandet.

[30] S. Sallerups kyrkoarkiv (SSK), N I:2, MSA.

[31] Malmö latinskolas arkiv, FV:3, MSA.

[32] SSK, N I:2, MSA.

[33] SSK, N I:2, MSA.

[34] Sockenstämmopr. 1816 9/6, SSK, MSA.

[35] Sockenstämmopr. 1817 1/6, SSK, MSA.

[36] Sockenstämmopr. 1840 3/5, SSK, MSA.

[37] Sockenstämmopr. 1838 8/7, SSK, MSA.

[38] Sockenstämmopr. 1844 12/5, SSK, MSA.

[39] Sockenstämmopr. 1842 6/2, SSK, MSA.

[40] F II gb:3, Lunds landsarkiv.

[41] Malmö Nya Allehanda Nr 57, 1844, Malmö stadsbibliotek.

[42] Oxie härads boupptecknings, ST 1857, Nr 21, Oxie domsagas arkiv, F:3.

[43] Visitationsprotokoll 1844, SSK, N I:2, MSA.

[44] Sockenstämmoprot., 1854 19/11, MSA.

[45] Börring, Magnus, Skånska kyrkoegendomens användande för skolväsendet, Lund 1887.

[46] Sockenstämmopr. 1857 22/3, SSK, MSA.

[47] Sk.D. 1959 23/3.

[48] Sk.D. 1965 9/3 och Sk.D. 1965 5/4.

[49] Klockaregården har på 1960-talet debatterats i Sk.D. 1961 6/6, S.D.S. 1961 8/10, Arbetet 1964 22/1, Sk.D. 1964 10/2, S.D.S. 1964 19/11, S.D.S. 1965 25/8, Sk.D. 1965 4/11, S.D.S. 1965 4/12.

[50] Sk.D. 1966 18/2 och S.D.S. 1966 19/2.

[51] Malmö Förskönings- och Planteringsförenings verksamhet År 1966 och År 1967.

[52] S.D.S. 1968 5/10 och Sk.D. 1968 8/10.

Förkortningar:

MSA, Malmö stadsarkiv

SSK, S. Sallerups Kyrkoarkiv

Stortorget i oktober 1865. Konstnären heter Anna Kockum, brorsdotter till Christian Berghs hustru Henriette, f. Kockum. Från ett av Stora förmakets hörnfönster har hon i en skiss fångat ett stycke nu svunnet Malmö innan såväl hästspårvagn 1887 som häststaty 1896 blev nya blickpunkter på vägen från Anna Kockums sovande idyll. - Malmö Museum.

Berghska hemmet

I april månad 1970 flyttade fru Brita Bergh från den Berghska gården i hörnet av Kyrkogatan och Kansligatan. Därmed sattes punkt för den mer än 150 år gamla Berghska egiden i gårdens historia.

Alltsedan år 1849 hade gårdens hörnvåning åt Stortorget använts som bostad för fem generationer av familjen Bergh. Vi i Fornminnesföreningen, som utnyttjade det unika tillfället i vintras att bese det Berghska hemmet, konstaterade vilken levande tradition denna boendemiljö representerade. Här erinrade åtskilligt alltfort om den tid, då Christian Bergh köpte gården (1819).

Årets färgbilder ägnas denna unika — nu försvunna — borgarmiljö från Malmö.

Kakelugn i Stora förmaket från 1800-talets början, sannolikt tillverkad i Kalmar. Oljemålningen ovanför sekretären föreställer Peter Bergh (1751—1818).

Stora förmaket. Såväl den imposanta salongsmöbeln inköpt i Hamburg på 1850-talets mitt som takkronan från 1840-talet härrör från Christian och Henriette Berghs residenstid i den vackra stadsvåningen. Även andra i förmaken placerade möbler är antika och härrör delvis från gården eller från den år 1834 av Christian Bergh förvärvade fastigheten Kronetorp.

I korthet rekapituleras här gårdens historia[1].

Det är att antaga att den plats, där den nuvarande gården är belägen, just genom sitt läge var bebyggd redan då S:t Petri kyrka började uppföras. De äldst dokumenterade ägarna var Lunds domkyrka och S:t Petri kyrka; därefter under den danska tiden danska riksråd, storköpmän och borgmästare i Malmö. Den namnkunnigaste av ägarna under denna tid var Christian IV:s rikshovmästare och måg Corfitz Ulfelt. — Den nuvarande hörnbyggnaden åt torget uppfördes efter en brand på fastigheten och stod färdig 1765. År 1793 förvärvades densamma av borgmästaren Carl Magnus Nordlindh, och det var han, som lät inreda den aktuella bostaden på andra våningen. — Bottenvåningens lokaler disponerades av gästande teatersällskap under några år från 1798.[2] Fastigheten kom även att inrymma bankföretaget Malmö Diskont mellan åren 1803—1817, samt efter diskontens fall jämväl under två år den kommission, som tillsatts av en urtima riksdag för att utreda diskontens affärer.

Fastigheten förvärvades därefter år 1819 av handelsmännen Pehr Gustaf Barkman och Christian Bergh, som tillsammans år 1817 bildat handelsbolaget Barkman & Bergh. De båda handelsmännen flyttade sin rörelse till fastigheten, och familjen Barkman bosatte sig i hörnvåningen åt torget.

Även kungliga gäster i staden har här haft sin bostad. Mellan åren 1806—1807 bodde i fastigheten Gustav IV Adolf och prins Gustaf. Sommaren 1848 hade Oscar I här sitt tillfälliga residens. Den danske konungen Fredrik VII gästade hemmet vid samma tidpunkt.[3]

År 1849 upplöstes handelsbolaget Barkman & Bergh. Familjen Barkman tillades därvid den norra delen av fastigheten (åt Adelgatan med nuvarande hotell Tunneln), medan familjen Bergh erhöll och bosatte sig i den del av fastigheten som vetter åt Kyrko- och Kansligatorna.

I bostaden på andra våningen är rumsindelningen i huvudsak densamma som på Nordlindhs tid. Paneler och fönsterinramningar i de två stora rummen samt kakelugnarna här och i lilla förmaket är från samma tid.

Fastigheten försåldes år 1969 till Malmö stad, och staden har för avsikt att här ge Malmö nation vid Lunds universitet nya samlingslokaler.

[1] Historiken bygger på anteckningar meddelade av fru Brita Bergh.
[2] *Ragnar Gustafson:* Malmö teaterkrönika II, MFÅ 1970 s. 68.
[3] *Ulla Bellander:* Illustrerade bilder ur 1800-talets Malmö, Malmö 1914.

LITTERATUR:

Leif Ljungberg och *Th. C. Bergh*: Malmösläkten Bergh. Personhistoriska anteckningar, Malmö 1936.

Hans Villius: Glimtar från det gamla Malmö. (Manufakturaktiebolaget i Malmö. Jubileumsskrift 1955) s. 195—204; (Storpolitik i småstadsidyllen).

Kjell Å. Modéer

Malmö teaterkrönika 1596–1808

II. 1793—1808

Av Ragnar Gustafson

De första annonser för Malmöteater som också talar om vad man spelar står att läsa i Nytt och Gammalt (Lunds Weckoblad) den 21 och 28 augusti samt 4, 11 och 18 september 1793. Det är den gamle teaterdirektören Seuerling som här en sista gång återkommer till staden, nu med en ung kompanjon som vi får höra mera om. Den 19 oktober erlägger "Directeurerne Seuerling och Lewenhagen" spinnhusavgift för 20 föreställningar och Lewenhagen betalar ensam Knutssalslega för 18. Förklaringen till diskrepansen är väl knappast att de två gånger använt någon annan lokal — även om den första annonsen inte nämner någon spelplats medan både den andra och tredje anger Knutssalen, vilket strängt taget varit onödigt om traditionen inte gav något alternativ. Eftersom bara femton av föreställningarna annonseras blir vår spellista något ofullständig:

26/8 (måndag) *Westindie-Fararen* eller Dygdens Belöning, Drame uti 3 Acter af Hr Björn; *et Herdaspel* uti Sång en Act. — 28/8 *Den Pantsatte Bondedrängen*, Lustspel 3 Acter från Danskan af Baron Hollberg; *Fanfan och Cholas* eller Uppfostran, Moraliskt Lustspel uti en Act af Herr Björn. — 30/8 *Grefwen af Oldsbach*, Drame uti 5 Acter af Hr Björn, för Piecens längd blir den dagen ingen efter piece. — 2/9 *De Okände* eller Werldsföragt och Ånger, Drame uti 5 Acter af Herr D. G. Björn. — 4/9 *den Förförda Flickan*, Drame uti 3 Acter af Hr Björn; *Boussaronerne* eller det skal någon ordsak ha, Proverbe Dramatique uti en Act af Hr Hallman. — 6/9 *Kärlekens narragtigheter*, Lustspel uti 3 Acter af Monsieur de Regnard; *Slafhandlaren i Smyrna*, Lustspel uti en Act med Vaudeviller. — 9/9 *De Olike Bröderne*, Lustspel uti 5 Acter ifrån Franskan af Voltaire; *det Försonade Hatet*, Drame uti en Act af Hr Envallsson. — 11/9 *Fjäsken*, Lustspel uti 5 Acter, fri Öfwersättning; *Le Fou Raisonable* eller Den förnuftige Token, Lustspel uti en Act. — 13/9 *Susanna i Babylon*, Drame uti 5 Acter af Mag. Wallenberg; *den genom Oskuld alstrade Kärleken*, Lustspel uti en Act. — 16/9 *Clementine et Desormes* eller Den Räddade Oskulden, Drame uti 5 Acter af Monsieur De Monvell; *Don Micco et Lesbina*, Intermede uti en Act blandat med Sång. — 18/9 *Swen och Maja* eller Kärleken på Landsbygden, Lyrisk Comoedie uti 2 Acter på Sång af Hr Envaldson; *Gästgifware gården* eller de Resande, Lustspel uti en Act från Tyskan. — 20/9 *den Förförda Ynglingen*, Drame uti 5 Acter af Hr Björn. I nästa wecka uphöra Spectaclerne i Malmö. — 23/9 *Beverley* eller Wågspels farliga påfölgder, Sorgespel i 5 Acter;

Didrik Gabriel Björn.

"Jag förlåter dig!" Kotzebue har ur sin rymliga rockärm skakat fram de små barnen i slutscenen av De Okände eller Werldsföragt och Ånger, och det blir för mycket: världsföraktaren förlåter sin otrogna men ångrande hustru. Stick av Albrecht efter Weinrauch i originalupplagan.

På begäran af flera *det Straffade Högmodet*, Lustspel uti en Act. — 25/9 *Kronofogdarne* eller Slåtter-Öhlet, Lyrisk Comœdie uti 3 Acter af Hr Envaldson; *Twillingar från Bergame*, Lustspel uti en Act af Hr Björn. 27/9 *Barberaren i Sevilla* eller den Frugtlösa Waksamheten, Comœdie uti 4 Acter öfwersättning af Hr Björn; *den Bedragne Spetsbofwen*, Comoedie uti en Act af Hr Björn.

Till Beaumarchais Barberaren menar sig alltså inte hr Björn, Didrik Gabriel, vara mer än översättare; annars är han särdeles fördomsfri på den punkten och erkänner ibland först i förordet rätt upphovsman. Som en — högst tvivelaktig — ursäkt kan han dock anföra att han ofta bearbetat pjäserna, t. ex. försett dem med lyckligt slut. Som ses av de moraliserande titlarna kommer den sentimentala borgerliga dramen nu på allvar till Malmö, bl. a. med ett av genrens första verk: Lillos The London Merchant från 1735. Men pjäsen har nu blivit Den Förförda Ynglingen, ty Björn bygger på en fransk bearbetning av Mercier (vars också spelade Westindiefararen introducerar en av dessa genretypiska hjärtelagsprövare som ger dygden dess lön). Lillo lät tragedins skanderande högheter avlösas av prosatalande handelsfolk och menar i förordet att tragedin inte förlorar i värdighet av att anpassas till "the generality of mankind". Hjälten får också i tragedins anda löpa linan ut: förledd av en kurtisan bestjäl han sin principal och mördar sin onkel för att så sluta på schavotten. Detta var ju att gråta över; men tidens sentimentalitet tillfredsställdes än mer om syndaren i tid greps av Ångern och alltså kunde bli föremål för rörande botgörings- och försoningsscener. I den andan verkar här också bearbetningen, som därmed gör pjäsen mer konform med genrens senare utveckling; ett annat genredrag i Björns översättning är f. ö. de s. a. s. signifikativa personnamnen Hederborg (principalen) och Skurkenberg (kurtisanens förtrogne).

Dramens sats att man får företa sig nästan vad som helst bara man ångrar sig tycks den borgerliga publiken t. o. m. ha tillåtit att gälla sexualmoralen: detta i Kotzebues genombrottsverk De Okände eller Werldsföragt och Ånger, där den efter hustruns otrohet världsföraktande mannen återtar sin ångrande gemål sedan slumpen åter fört dem samman på en plats där de vistas "okända". Detta med antagna identiteter är något särdeles typiskt för genren sådan den till sist särskilt i Kotzebues otaliga pjäser översvämmade repertoaren. Ofta har personerna själva omgett sig med denna hemlighetsfullhet för att utspeja brott, dölja skamfläckar, pröva hjärtan — men väl så ofta visar det sig att de själva tagit miste på sin identitet. Med dramatikern som ställföreträdande gud förs dessa tillvarons hittebarn till sitt rätta hem: fäder finner sina söner, söner sina mödrar, systrar sina bröder — finner dem av en slump och i en person som de trott vara och som själv trott sig vara en helt annan. Detta gamla dramaturgiska knep får i dramen en våldsamt ökad frekvens och har ett samband med genrens borgerliga dygdemoral: det betonar familjen som lyckovillkor i en otrygg värld. Inte minst var ju dessa igenkänningsscener också dramatiskt tacksamma och lämnade stort spelrum för mimisk-plastiska effekter: utsträckta ar-

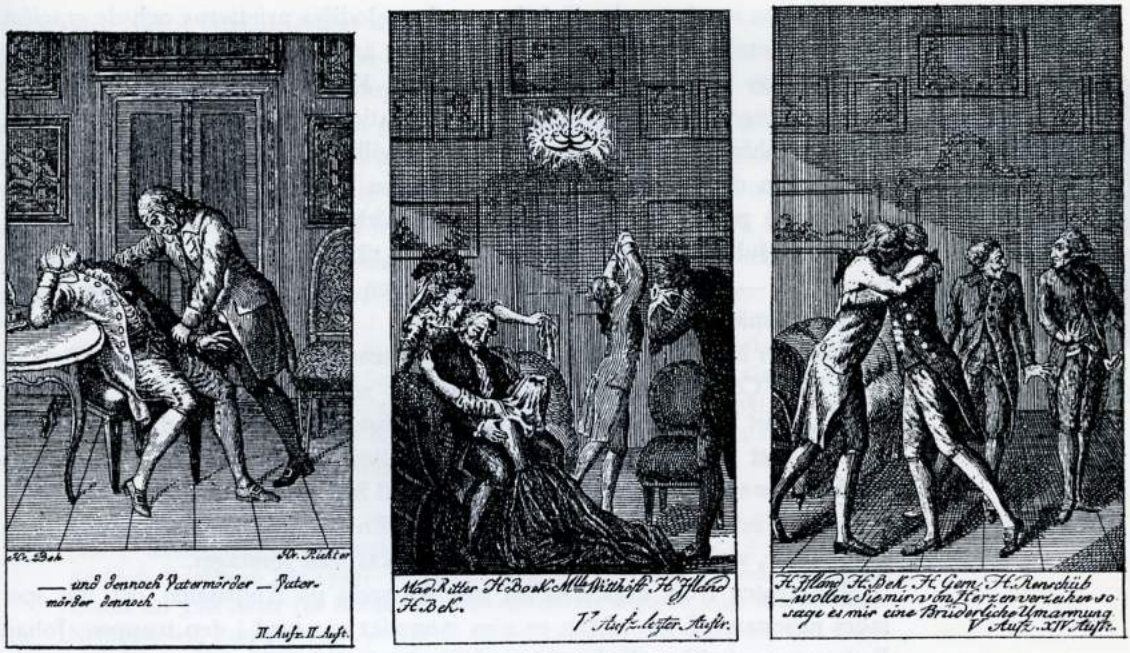

Outrerade exempel på dramens affektladdade spelstil: scener ur Ifflands Das Bewusstsein i uruppförandet på nationalteatern i Mannheim 1787. Kopparstick av Crusius efter Melchior ur Gothaischer Theaterkalender.

mar, knäfall, sammanknäppta händer mot himlen — och ibland anger scenavvisningen att detta spelmoment ska frysas i tablå. Över huvud lösgör genren genom sin i princip realistiska hållning och sina starka känslosvängningar skådespelaren ur klassicismens formspråk — men utsätter honom samtidigt för risken för överspel. Den inviterar till en patosstil som på den svenska landsortsscenen överlevde dramen — och denna tycks inte ha mist sitt grepp förrän på 1830-talet.

Vad malmöborna 1793 vidare fick se — utöver några klassiker och Wallenbergs Susanna i Babylon, denna troskyldigt avväpnande mixtur av bibelfromhet, drameffekter och franskklassicism — var den gustavianska repertoarens mest charmfulla inslag, sånglustspelet, enkannerligen Carl Envallssons imitationer efter olika exponenter för fransk opéra-comique. Envallsson var liksom den vida mindre begåvade Björn flitig leverantör till den folkliga Stockholmsscen som drevs av Petter Stenborgs operaberömde son Carl — men samhällssynen är här egentligen vida mindre folklig än i dramen. Snarast är den aristokratisk och patriarkalisk i sin attityd mot bondeidyllens vänsälla och smålustiga befolkning; men får man vid läsningen ibland intrycket av rar menlöshet bör man

Carl Envallsson

inte glömma att detta ofta förädlats av de melodiösa arietterna och de graciöst flätade ensemblerna. Helt igenom till musik är rent av Envallssons lyckokast, tillika ett av hans mest självständiga verk: Kronofogdarne eller Slåtterölet, Värmlänningarnes föregångare som svensk nationalpjäs. De snälla och leklystna byborna våldgästas här av två kronofogdar, vilka båda fikar efter pjäsens unga flicka; men den ene, sprätten Bryngel, hissas högt upp i en gunga, och den andre, den pompöse Polycarpus som vill förbjuda dans och vin, narras att dricka sig full: "När jag dricker, — är det rätt." Naturligtvis får flickan sin bondpojke — det är genrens huvudregel, även om rivalen oftare är byns narraktige skolmästare.

Förresten har kanske malmöborna fått se teater redan tidigare 1793. Den 10 april har "Corporalen wid Konungens egit wärfwade Regemänte Leonhard Bähr, upwist Kongl. Maj*ts* nådigste Privilegium at spela Comedier", och hans anhållan att här i staden slikt uppföra bifaller magistraten, förutsatt att han betalar "the tillförordnade afgifter, nembl. till Swenska Academien 2 Rd, Spinhuset 24 s och för S*t* Knuts Lags rummet En Rd". Inga avgifter finns dock antecknade, så kanske Bähr låtit sig avskräckas från företaget.

Magistraten tycks utgå från att han ska spela på Knutssalen, och där spelades ju senare på året. Men en som sannolikt var med i den truppen, Johan Pettersson, supplikerade som vi sett[1] förgäves till knutsbröderna då han sommaren 1794 i kompanjonskap med ekvilibristen Jonas Fredric Rydström bad att få spela i salen. Den nyetablerade direktören — han hade dock före tiden hos Seuerling bl. a. varit teaterföreståndare i Göteborg[2] — förfärades dock ej utan annonserar i Lunds Weckoblad 24/9 att spektakler ges i Malmö, med tillägget: "Skådeplatsen är i Klockgjutare Wetterholtz gård."

Lars Hjortsberg som kronofogden Polycarpus. Gravyr i Svenska Teater-Galleriet 1826.

Den oroade nyfikenhet tilltaget väcker tyder inte på att det var här den eventuella tidigare alternativteatern legat. Magistraten förordnar nämligen den 22 september brandfogde Borgqvist "at tillika med the af Stadens Äldste, som wid Brandtwärket hafwa at skjöta, i dag anställa behörig Besicktning i thet här i staden inrättade Commedie hus, at theraf må utrönas, huruwida någon fara af elds wåda kan wara at befrukta". Borgqvists den 24 september lämnade rapport kunde dock läggas till handlingarna utan åtgärd. Det heter bl. a.

> Uti Commediae-huset, som är inrättadt uti Norra längan åt wallen, är loftet dels af bräder, dels af skjeps-segel; efwensom wäggarne til förekommande af drag äro til en del med lin-wäf beklädde. Uti denna byggnad är ej annan eld, än ljusen, som förwaras uti Järnplåtar; uti alla bygnaderna fins als intet foder och ringa eller ingen eldebrand. Herr Directeuren Peterson war tillstädes, som tillsades wårda ljusen — — —. — — — Herr Handelsman Schwarts tillstädes wille sig härutinnan ej något utlåta, men Gästgifwaren Herr Lundsten trodde hela Theater-inrättningen wara odugelig och farlig för eldswåda; för egen del finner jag ingenting bidragande til olyckshändelse så wida elden wårdas — — —.

Teaterladan var alltså belägen mot vallen på den tomt (gammalt nummer 416) mellan Väster- och Norra Vallgatorna som i väster begränsas av Gråbrö-

dersgatan. Något särskilt festligt intryck gör ju inte denna teater med sin talgljusosande ramp, sitt tak av glesa bräder och buktande segel och sina nödtorftigt tätade väggar, men hur "odugelig" man än fann den kunde dess direktörer ändå enligt spinnhusavgiften ge hela 31 föreställningar här. Annonserna i Nytt och Gammalt 24/9—22/10 ger programmet till 12 av dem och antyder ytterligare några, men man måste ändå anta att spelandet fortsatt utan annonser långt in i november, då det bör ha blåst friskt in från havet. En mindre sannolik möjlighet är att man tidigare på året gett några föreställningar på en annan spelplats. Alltnog, det annonserade programmet är följande:

> 26/9 (fredag) *Den Wärdige Medborgaren*, eller Rättwisan är för alla, Drame uti 5 Acter af Herr Björn [efter en fransk imitation av Calderons El Alcalde de Zalamea]. — 27/9 *Westindie-Fararen* eller Dygdens Belöning [jfr 1793]. I anseende till piecernes längd kan ingen af dessa dagar gifwas efter-piece. — 3/10 *Kronofogdarne* eller Slotterölet [jfr 1793]; *Billetten och Lottesedeln*, eller den Bedragne Bedragaren [komedi i en akt av Florian]. Nästa wecka öpnas Theatern Måndag, Onsdag och Torsdag [alltså 6/10, 8/10 och 9/10 utan annonserat program]. — [10/10 föreställning vars program senare sägs vara uppskjutet.] — 13/10 *den Förförda Ynglingen* [jfr 1793]. — 15/10 *Papegojan* eller älska Far och Fosterland, Drame uti 3:ne Acter [av Kotzebue]; *Den förtrollade Bägaren*, eller den Straffade Nyfikenheten, Lustspel i en Act [av J. de Lafontaine]. Inkomsten för den dagen tilfaller Actricen Mademoiselle Ungert, som ödmjukeligen inneslutar sig uti en Hög och Respectiv Publiks gynnande åtanka. — 17/10 *De Okände* eller Werldsföragt och ånger [jfr 1793]. — 18/10 upföres de Piecer som förledne wecka blefwo upskutne, nemligen *Collin och Babet*, Lyrisk Comedie uti 2:ne acter [av Piis och Barré, imitation av Envallsson]; *Sterbhus-Kammereraren Mulphus*, eller Caféhuset uti Stora Kyrkobrinken [lustspel i en akt av J. B. Rousseau, imitation av Kexél]. — 20/10 *Grefwen af Oldsback* eller den Beprőfwade Dygden [jfr 1793; originalet av J. C. Brandes]; *Don Micko och Lesbina*, eller Tidens Sed, Operette uti en Act [jfr 1793; originalet av P. F. Biancolelli, *dit* Dominique, och J. A. Romagnesi]. — 22/10 *List emot List*, eller uppenbar Feigd, Lustspel uti 3:ne Acter [av Dumaniant]; *en Epilogue*, lämpad till Hufwudpiecen med Vaudeviller. Inkomsten för den dagen tilfaller Mademoiselle Zeyferdt, som ödmjukeligen inneslutar sig uti den Höga och Respectiva Publiquens åtanka. — 24/10 *den Mjeltsjuke och Poëten*, Comedie uti 2:ne Acter [av Gernevalde]; *den genom Oskuld alstrade Kärleken* [jfr 1793; författare okänd]; *det Indianska Campementet*, eller den Betslade Philosophen, Opera Comique i en Act [av Piis och Barré, imitation av Envallsson]. — 27/10 *Markus Wimmerberg* eller den Försenade Ångeren, Comedie uti 3:ne Acter [Molières George Dandin, imitation av Ristell]; *Rivalerna*, Lustspel i en Act [författare okänd].— 29/10 *Eugenie* eller den Dygdige Brottslingen, Drame i 5 Acter [av Beaumarchais]; *den Förtrollade Bägaren* eller Straffade Nyfikenheten, Comedie med Vaudeviller i en Act [jfr 15/10]. Inkomsten för den dagen tilfaller Acteuren Kjellström, som ödmjukeligen inneslutar sig uti den Hög-Respective Publikens gynnande åtanka.

Per Erik Sevelin som kr
fogden Bryngel. Gravy
Svenska Teater-Galle
1826.

Calderon, Lafontaine, Molière och Beaumarchais — det skäms inte för sig, låt vara att det delvis var förvanskningar. Att Seuerlings repertoar 1793 i mycket går igen är naturligt: Pettersson kom ju närmast från honom, och så tydli-

gen också mamsell Zeyferdt[3]. Till Kronofogdarne kommer ytterligare två av Envallssons imitationer efter samma författare, och ett likaså på Stenborgs teater uppskattat stycke var Kexéls imitation Sterbhus-Kammereraren Mulpus.

Så värst nöjd med teaterhuset var kanske inte Pettersson, ty den 11 september 1795 behandlar som vi sett[4] knutsbröderna en ny supplik från honom om Knutssalen, vilken emellertid nu definitivt stängdes för teater. Dessförinnan har salen dock under året sett ett återbesök av "Directeuren Pris" (Price) — avgift för tre föreställningar den 2 maj — och sannolikt är det också på våren man två gånger får beskåda "Kånstmästaren Philadelphia", en trollkarl som i Stockholm 1797[5] dessutom, fåfängt, försökte frambesvärja andar.

En mystisk person är också den "Kejserl. Ryske Kammar-Musicus" Paulsson som i Nytt och Gammalt den 22 november 1797 annonserar violinkonsert på fäktsalen i Lund; i Malmö betalar han som "Mechanicus" spinnhusavgift för fem föreställningar, troligen i slutet på året: i rådhusrättens dombok 1798 inneligger nämligen (utan datum) en skrivelse signerad O. Centerwall enligt vilken man inte bör attrappera allmänheten genom att förbjuda Paulsson uppträda, förutsatt att han avhåller sig från kortkonster och ekvilibristiska övningar. Mysteriet förklaras i Göteborg där han i februari 1798 hos teaterdirektören Lindqvist uppträder som lindansare och kommer i konflikt med ett kungligt brev från 1795 enligt vilket dylika förbjuds visa sig i landet. Han företer dock pass från Malmö som kallar honom musicus och menar själv att "han icke skall vara någon lindansare, ehuru han lärt dylika exercitier"[6].

Var han uppträtt i Malmö är inte känt, och möjligen var det i brist på lokal den E. S. Gillin, vilken hos magistraten 1798 (inneligger utan datum) anhöll att med sällskap "få upföra några Comiska Piecer och rum dertill, emot betalning, för att förnöya allmänheten för billigt pris", tydligen alldeles kom av sig. Men nyssnämnde Lindqvist kan samma år göra sitt första Malmöbesök med 30 föreställningar, och den som ordnat "rum" åt honom var ingen mindre än den om sällskapslivet ivrande handlanden, snart nog rådmannen Nordlindh. C. C. Halling berättar[7]:

> Kort före diskontens början hade han med sin ovanliga verksamhetsdrift inrättat en del af sitt hus till theater. Huset är det som nu tillhör handelsbolaget Barkman & Bergh. Snart flyttades dock Thalias tempel till en lada uti södra delen af staden, der cikoriefabriken nu [ca 1850] finnes; och i Nordlindhs hus inreddes i stället hvalf och embetsrum för diskonten.

I denna länge bedrövligt misstolkade passus ser vi de båda teaterprovisorier, som föregick den på Nordlindhs initiativ byggda och 1809 invigda Malmö Teater vid Gustav Adolfs torg: det Berghska huset omedelbart öster om residenset var spelplats 1798—99 och ett hus i handlanden Jacobssons (rätteligen hans svärmor änkan Bauerts) gård vid Grynbodgatan 1801—09[8].

Einar Bager har i denna årsskrift 1943 behandlat de lindqvistska Malmö-

sejourerna 1798—1802 med spellistor[9] och domboksnotiser, de senare hänförande sig dels till sällskapets ostyrighet, dels till direktörens dåliga ekonomi: då han först kom hit har han just måst ge upp sitt göteborgska företag, och då han 1802 lämnar staden tycks han vara en ekonomiskt bruten man. Utöver ett koncentrat av uppgifterna i Bagers artikel lägger vi här bara några reflektioner över teatrarna, spelplanen och sällskapets medlemmar.

Av de 30 föreställningarna under sejouren 1798 annonserades 23 mellan den 7 juni och den 30 juli, och redan i första annonsen läses att "theatern är inrättad uti Grosshandlaren Nordlindts hus wid stora torget. Priserna äro Premier 16 sk, Second 12 sk, och börjar Spectaclet altid klockan 6 eftermiddagen". Att teatern var densamma 1799 framgår av att magistraten den 24 augusti för att underlätta "up- och nedfarten från Spectaclet" enkelriktade Kyrkogränden (nu: Kyrkogatan). Den 23 november betalar Lindqvist avgiften för 40 spektakler, och av dessa har 31 annonserats mellan den 23 augusti och den 20 november. I sista annonsen läses: "De som hafwit Abonnementer, behagade återlämna sina Billetter wid ingången." Abonnemangssystemet är förargligt för eftervärlden: eftersom publik ändå var säkrad brydde man sig ofta inte om att annonsera sådana föreställningar utan nöjde sig med att bära runt affischer till abonnenterna.

Sedan truppen den 28 juli 1798 till de fattigas förmån spelat bl. a. Susanna i Babylon kunde man överlämna den imponerande summan av 90 rd 20 sk rgd[10], vilka jämte bl. a. av Nordlindh lovat tillskott föreslogs bli grundplåt till ett fattighus. Närmare redovisning saknas och troligen har man, enligt en senare känd sed, filantropiskt överbetalat biljetterna — annars står vi, med tanke på de annonserade biljettpriserna, inför en teater med minst 300—400 platser. I vilket fall kan man för ytterligare precisering av teaterns läge anlita Ludvig B. Falkman[11]:

> Den sistnämnda bristen [nämligen på teater] afhjelptes af dåvarande rådmannen C.M. Nordlindh på det sätt, att han uti nedra våningen utaf den delen af sitt stora, mellan adel-, kansli- och kyrkogatorna belägna hus, som vetter åt sistnämnda två gator, lät inrätta en teater. Men då — — — Malmö diskontverk år 1803 kom till stånd, så inreddes teaterlokalen till embetsrum och kassahvalf för detta verk — — —. När sedermera, jag tror år 1820, den stora gården blifvit sålld till handelsbolaget Barkman & Bergh, så inreddes den delen af diskontverkets lokal, som ligger i vinkeln mellan Kansli- och Kyrkogatorna till nämnda bolags handelsbod och kontor, vid hvilket senare kassahvalfvet bibehölls.

Detta är väl hörsägen resp. barndomsminne men äger all sannolikhet. Teatern låg tydligen inte bara i nuvarande hörnbutiken (den vore orimligt liten) utan sträckte sig längre ner i Kansligatan — något som ju också gör vår tidigare tolkning[12] av J. O. Fribergs ord om en teater "midtför nuwarande Landträntеriet" än mera rimlig.

Efter att 1798—1800 åter ha spelat i Göteborg och sedan bl.a ha gett 49 (!)

föreställningar i Ystad 1801[13] återkommer Lindqvist detta senare år till Malmö, tydligen vid jultiden: på nyårsafton uppdrar magistraten åt stadsbokhållaren att inkassera spinnhusavgiften, och denna erläggs för två föreställningar. Troligen inleder Lindqvist med abonnemangsföreställningar, ty annonseringen börjar först med spektaklet den 29 januari 1802. Inalles annonseras 37 föreställningar t. o. m. den 6 juni, men spinnhusavgift har betalats för hela 66. Och att de har getts i en ny teater finner man av att magistraten i en kungörelse[14] enkelriktar Grynbodgatan. Vid färd till spektaklet får denna bara köras västerut:

> Wid afhämtningen åter böra the kjörande framkomma från Ostende farare gatan, och blifwa i den ordning de ankomma, hållande uti en rad bakom stora ingångsporten å Comedie huset in till dess de påropas; Likwäl måge de drängar, hwars herrskap eller husbönder hafwa utgång genom dörren från Theatren så widt rummet medgifwer, hålla i en rad fram om porten.

Det sista tillägget, varav f. ö. framgår att scenen ("Theatren") låg i husets östra del, var rekommenderat av Nordlindh: han och hans medbröder har själva skrivit sina kommentarer på ett ark med "Stads Fiscalen Malmborgs ingifna och Magistratens herrar Ledamöter emellan circulerande Memorial". Det handlar samtidigt om isens upphuggning på gatorna, tänkvärt eftersom denna teater säkert lika lite som andra teaterlador eller ens den senare Malmö Teater hade någon uppvärmningsanordning. Av Nordlindhs tillägg anas också att de finaste platserna — även om enhetspris i varje fall senare ibland tillämpades — var de som var närmast scenen. Slutsatsen kan tyckas föga överraskande, men så var det faktiskt inte på ett riktigt, loge- och amfiteaterförsett komedihus av den typ Malmö snart på Nordlindhs anstiftan skulle få.

Halling skrev ca 1850 att teatern legat "der cikoriefabriken nu finnes"[15]; och en liggare över näringsidkare i stadsarkivet visar riktigt nog att stadens enda cikoriefabrik då låg på Grydbodgatan (gammalt nr 741). Brandförsäkringarna[16] talar 1828 om ett "27 år gammalt" tvåvånings lermagasin, 71 × 20 alnar, och i dess undervåning utöver en vagnport bara om "1 St Loga, afstängd ifrån wagnsporten med bräder". Porten måste alltså ha legat i ena ändan av huset men befinns 1853 flyttad till dess mitt; i undervåningen är då ett rum för krossverk, ett för ångmaskin och ett för fyra torkugnar, där "cikorierötterna torkas". 1873 tecknar bröderna Cloetta försäkringen: huset är nu plötsligt delat mitt av och "utgör Östra hälften af det hus som i sin helhet under No 7631/2700 — — — till försäkring antagits". Det är nu lätt att identifiera hushalvan med det hus som sedermera bl. a. innehöll Påhls chokladfabrik och revs först 1964.

Med nothänvisning till Halling skriver Falkman[17] att teatern låg "uti ett tarfligt hus, hvars långsida låg utmed Grynbodgatan med gafvel åt Engelbrektsgatan samt längre upp i tiden blef begagnadt till cikoriefabrik". Han fellokaliserar fabriken och därmed säkert också teatern till grannhuset; försäkringsbeskrivningen av detta ger heller inget stöd åt placeringen; och i vilket fall

bör orden om cikoriefabriken vara utslagsgivande, särskilt som detta hus 1828 ännu innehåller en "Loga" av den för en teater erforderliga storleken.

Huset anges alltså vara byggt 1801 och redan då finns de båda första föreställningarna antecknade: händelsen liknar en tanke, men även om handelsman Jacobsson haft denna har han väl knappast inrett sitt nya hus nämnvärt annorlunda än andra teaterlador. Det heter också i Theatre- och Wärdshusbolagets konkursansökan 1818[18]: "År 1807 — — — då skådespel uppfördes och med begärlighet besöktes, uti en ganska dåligt dertill apterad uthusbyggnad — — —." Jacobssons namn nämns flera gånger i samband med teatern, men enda gången han träder mera levande för oss är i ett mål[19] just 1807: han har en majkväll ridit efter en snickaregesäll Grynbodgatan västerut, och då ett vittne frågat vad som stod på har svaranden "sagt jag skall rida ned den karlen neml. Gesällen Albrechtsson, emedan han swarat mig sturskt, under det han warit tilsagd hjelpa dess Son att läsa dörren till Theaterhuset" — och i en ett par gånger struken formulering envisas vittnet med att "Hof Secreteraren Stenborg" ofta påmint Albrechtsson om detta. Enligt ett annat vittne har "Jacobsson sagt efter du icke luckt Theater dörren din rackare, så skall du icke mera komma dit, samt Albrechtsson derwid swarat, det är jag lika nögder om" — ovisst är om detta ska tolkas som ett betyg åt operaveteranen Carl Stenborg som med sällskap denna vår gästade den i kunglig glans sig solande staden.

Att Lindqvist lockat folk under sin sista Malmösejour antyder det av Bager anförda mål där biljettförsäljaren försvarar att han låtit lura på sig en falsk sedel med att ljuset är dåligt där han sitter "och at oftast flera händer på en gång instickas genom luckan, så att han icke nog kan skynda sig för att utlemna Billetterna". Om man i spellistorna för Lindqvists Malmösejourer söker en antydan om vad som drog mest finner man att storheter som Lessing (Minna von Barnhelm), Holberg (Don Ranudo de Collibrados) och Voltaire (dramen Skottländskan) hör till undantagen och bara annonseras en gång. Av den något äldre repertoaren nämns Wallenbergs Susanna och Flintbergs Solen lyser för hela Werlden vardera två gånger. Bellmankollegan Hallman är representerad med sin grovkorniga Finkel, och hans samtida Kexél med imitationerna Michel Wingler och Capitaine Puff — den senare lilla komedin om en inbilsk pratmakare som pratar bort sig själv höll ännu länge på svenska teatrar tack vare sin komiska glansroll. I opéra-comique-genren dominerar Envallsson med hela tio pjäser — men mest annonserad, tre gånger, är Lannerstjernas imitation Qwinnorna och förtroendet, det de enligt sensmoralen aldrig kan bevara.

Rikast företrädd är ändå den sentimentala dramen. På begäran ger man åter Westindiefararen och av Mercier spelas också Öfwerlöparen. En pjäs som ska visa sig seglivad är Cumberlands Juden — också här tack vare titelrollen, den över sin egen oemotståndliga filantropi förtvivlade juden Scheva, ett komisktpatetiskt bravurnummer. Men det mest markanta är hur totalt Kotzebue nu slår igenom: fjorton pjäser, varav tio i dramgenren. Malmöborna fick här be-

Redlighetens seger öfver förtalet: de skriftliga bevisen på de förtalades oskuld kommer fram. Scen ur sista akten av Kotzebues pjäs. Gravyr av M. Heland på den tryckta pjäsens titelblad.

sinna sådant som Redlighetens seger öfwer förtalet: hur skurken-ministersekreteraren förgäves söker få fast hjälten-borgmästaren för fritänkeri och dessutom söker för honom misstyda borgmästarinnans filantropiska nattvandringar till ett fattigt gammalt par. Eller man såg Sanningens belöning i form av den ljuva och kloka kvinna som tillfaller en advokat vilken envist hävdar rätten i en korrupt stat. Man såg i Skrif-Bireauen ett lönnfack springa upp och i ett läge då intrigtrådarna till synes hopplöst gått i knut ge borgardygden vad den tillkom. I Den landtförviste (den svenske officern Cederheim — i originalet: Cederström!) åskådades ett måttlöst föredöme av typen fattig men stolt och i Indianerne i England en ståtlig indier som får sina barn bortgifta med en präktig engelsk handelsfamilj — dottern Gurli är en tacksam, naiv-exotisk koketteriroll och pjäsen bekräftar att Kotzebue blir bättre ju mer han närmar sig komedin. Exotismen blomstrar i Cora eller Solens prestinna och dess följdpjäs Spanjorerne i Peru eller Rollas död — den infödde fältherre Rolla, nämligen, som med stoiskt ädelmod ser sin älskade Cora äkta en spansk ädling. Här har den borgerliga miljön lämnats för stort spektakel med romantiska scenbilder och bullrande bataljer — så långt Grynbodgatsteaterns resurser nu kan ha medgett det . . . Den danske kungen som pionjär för slaveriets avskaffande hör man lovprisad i Negerslafwarne, en sentimental traktat med alternativslut, ett lyckligt och ett olyckligt. I regel finns bara ett lyckligt, så i Förlikningen eller Brodertwisten, där de gamla tvillingbröderna Philip och Frans i slutscenen efter mångårigt split återförenas av änklingen Philips dotter Lotta och hennes älskade läkaren Bluhm. Scenen är en trädgård och scenanvisningarna särdeles upplysande:

> LOTTA. (*Nedfaller på knä midt på Theatern ibland blommorne, utsträcker en hand mot hvardera berceauen, och ser med öm och sorglig vilrådighet ömsom på sin Far och sin Farbroder.)*

— — — [Philip går fram och tar hennes hand.]
LOTTA. (*Med ljuf, bedjande röst.*) Kom! kom min Farbror!
FRANS. Se nu då! (Han går närmare.)
LOTTA. Er hand — — —
FRANS. (*Vändande sig bort.*) Där är hon.
LOTTA. Närmare! närmare! (*Hon förer bådas händer tillsamman.*)
PHILIP. (*Med innerlig rörelse.*) Broder!
FRANS. (*Ser sig om, borrtkastar kryckan, och utsträcker sina armar.*)
PHILIP. (*Sjunker i hans famn.*)
LOTTA. (*Springer up och häftigt omfamnar Bluhm.*) Tack! gode Man!
FRANS. (*Fattar Philips hufvud med bägge sina händer.*) Se på mig, Broder! i öga! Lät mig se, om där ännu en gnista af ovänskap finnes qvar.
— — — [Det finns det ju inte, men Frans vill än en gång övertygas.]
FRANS. — — — Kom hit, Broder Philip! (*Han tar omkring Brodern med ena armen.*) Kalla mig åter en gång: din Frans.
PHILIP. Min Frans!
FRANS. Det var rätt! kom hit, Lotta! (*Han omfattar henne med den andra armen.*) Du vet hvad jag har lofvat Din Mor? Hvad tror du, Philip! Jag hoppas hon är midt ibland oss. (*Han blickar rörd mot Himlen.*)
BLUHM. (*Med affect.*) O! om dock alla människor visste, hvilken belönande sällhet det är — A t S t i f t a F r i d ! —
(*Rideaun faller.*)

Det vimlar i dessa pjäser av sådana tablåartade Rührscener och av de märkligaste sammanträffanden, men i flera av dem är samtidigt behovet av komiska typer tillgodosett. Bland de komedier Lindqvist gav fanns också ett par av Kotzebue, däribland en av hans bästa: Konstmakaren den förste. Här presenteras Kotzebues favoritintrigör, en fräck och äppelkindad vildhjärna som ofta tycks glömma intrigens syfte och driva de bullrande upptågen för deras egen skull. Som komediförfattare driver f. ö. Kotzebue gärna med dramschablonerna — ett komiskt överspelat återseende är en vanlig ingrediens. Vad gäller kärleksintriger, utklädslar och fiffiga betjänter står han i mycket på den klassiska komedins grund, men det blir onekligen en karakteristisk, robust och ofta tidssatirisk variant.

I dramrepertoaren fick man förresten göra bekantskap med en inhemsk Kotzebueepigon, Carl Lindegren, som både i General Eldhjelm och Den blinde älskaren visar ett visst ytligt dramatiskt handlag — men dessutom en också med Kotzebuemått flagrant brist på smak.

Kotzebues Eremiten eller Fadershjertat gavs också, en dram med sång och såtillvida representativ för den utveckling mot känslosamhet opéra-comique delvis tog mot seklets slut. En hel rad sådana pjäser hinner Lindqvist nu avverka. Populärast av dem och av allt som gavs var enligt annonseringen — fyra gånger — Azemia eller Wildarne, vilken liksom Eremiten handlar om känslo- och intriginvecklingar bland skeppsbrutna och sjörövare på en öde ö. Lindqvist utverkade f. ö. här "Herrar Amateurers benägna biträde" med det musikaliska. Musiken var Dalayracs, liksom i Nina eller Den af kärlek svagsinta — rätteli-

gen: av älskarens förmodade frånfälle svagsinta, något han alltså kan avhjälpa med sin senkomna entré. Det bör ha varit mamsell Fundin som i Ninas roll enligt annonserna tre gånger rört malmöborna på Nordlindhska teatern. En av Dalayracs föregångare inom den mer seriösa musikdramen, Grétry, representeras med Marmontels "feeriopera" Zemire och Azor (översättning: Anna-Maria Lenngren), en variant på det gamla sagomotivet om flickan och odjuret, också den given med biträde av herrar amatörer.

Bland de professionella, dvs. Lindqvists ensemble sådan den avtecknar sig i recettannonser och domstolsmål, finner man några ganska framträdande namn. Sällskapet tycks ha varit ungt: äldst av dem vi känner är direktören Johan Anton Lindqvist själv, och ändå är han vid sitt första Malmöbesök bara 39 år. Han har då varit sin egen i fem år, därav tre i Göteborg, där han 1810—20 åter har fast teater för att så på ålderdomen någon gång dyka upp i andras landsortssällskap. Den processgalne aktören Hjelmstedt och hans fru sätter här ffg spår i Malmö teaterhistoria; de tycks åtminstone småningom ha blivit vad man kallar utiliteter. Jonas Sundman från Stenborgs Stockholmsteater stod högre på skalan: han var omtyckt som komiker, bl. a. i kärringroller, och spelar vid sin första Malmörecett mycket riktigt Mor Bobi i Envallssons imitation Bobis bröllop. Vid sin andra recett gav han ett litet divertissement han själv skrivit och gärna använde vid recetter, Acteuren eller den besynnerliga drömmen. Litterära talanger visade också karaktärskomikern Jan Erik Brooman, det främsta namnet på svärdssidan 1798—99, kommen från Kungl. Teatern och bl. a. i sin lovordade framställning av Kapten Puff inspirerad av dess primus, Lars Hjortsberg. Återbördad till moderscenen ansågs Brooman oöverträfflig i vissa roller, var bl. a. vår förste Masetto i Mozarts Don Juan och den lyriska scenens styresman något år fram till sin död 1823[20].

Från Stockholm (Operan, Dramaten och Stenborg) kom 1799 Broomans fru Margareta Sofia, född Lagerkvist. I Göteborg året därpå finner Hummel henne skicklig, medan Gjörwell samtidigt menar att hon "sjöng artigt" och "var tillika rätt vacker, men icke nog spirituel uti sitt spel, än mindre sinnrik uti sina anletsdrag och gester, ty de var merendels alltid enkla, alltid desamma vid alla ehuru olika sinnesrörelser och actioner"[21]. Hon dog bara 29-årig samma år. På grund av sin i dåtidens teaterliv märkligt ärbara vandel bar hon öknamnet "Theaterns oskuld", något Lindqvists verkliga primadonna 1798—99 mamsell Eva Fundin ingalunda behövde befara. Också hon rycktes bort år 1800, bara 23-årig. Hummel berättar i brev till Gjörwell om den unga döda, som bland aktriserna var "den bästa vi någonsin egt, ganska vacker, och som i 'Nina' ganska nära liknade mamsell Säfström, och i flere andra roller närmade sig till mamsell Fredrika Löf, förenande en lycklig komisk talang med den sannaste känsla i tragedien och dansen"[22].

I Malmö annonserar Lindqvist dock först 1802 något dansant: dels uppförs pantomimbaletten Arlequin och Tunnbindaren (av Kungl. Teaterns balett-

Zemire hos Azor i odjursskepnad i Grétry-Marmontels opera. I "spegeln", dvs en pantomim i en öppning i fonden, ser hon sin familj: "Ack! mina systrar, ack! min far hur rörd han är! / Han gråter. Grymma sorg! min saknad gör hans plåga. / Man honom fåfängt trösta lär. / Ack! vore det i min förmåga, / At endast hinna til hans famn, / Den han emot mig synes sträcka. / Han tyckes nämna ömt mit namn. / Ack! om min röst til honom kunde räcka!". Stick efter en teckning av Touzé.

mästare Louis Deland), dels dansar Lindqvists lilla dotter Marie solo som extra krydda på några föreställningar. Detta år förekommer ett nytt namn på svärssidan, Isak Levin, vilken skulle bli en trägen Malmögäst.

Både han och Sundman dyker upp i Lewenhagens sällskap som 1804 börjar sina sejourer i Malmö. Lewenhagen minns vi som Seuerlings meddirektör 1793; truppen upplöstes 1795 och Lewenhagen tog plats hos Stenborg i Stockholm; 1800 ingår han som meddirektör i Anton Olivier Hofflunds sällskap och övertar det ensam 1801[23]. 1803—04 gör han ett försök med stående teater i Göteborg, och så finner vi honom i Malmö enligt annons i Lunds Weckoblad den 27 juni 1804:

> Nästkommande Söndag den 1 Julii öppnas den i Malmö Stad inrättade Kongl. Privilegierade Teater, och uppföres Lycksökaren Drame i 4 Akter, Swenskt Original af C. Lindegren. I anseende till Dramens längd gifwes ej någon efter piece. Representationen begynnes kl. 6 e. m.

Det är ett viktigt datum i Malmö teaterkrönika, eftersom vi står inför det företag som där under första hälften av 1800-talet gör den alldeles dominerande insatsen: under Lewenhagen 1804—08, så under hans sujett Ståhlberg och dennes änka 1810—22 och sedan under deras sujett (och konstnärlige ledare) Djurström 1824—40.

Lewenhagens sejourer blev följande: 1804 enligt spinnhusavgifterna 54 föreställningar, därav 53 annonserade 1/7—4/11; 1805 53 föreställningar, 26 annonserade 24/5—21/6, 13/9—22/12; 1806 tre oannonserade föreställningar

som avslutning på nämnda sejour plus ytterligare 15 föreställningar, varav sex annonserade 31/8—23/9; och 1808 41 föreställningar, varav 23 annonserade 19/5—18/7, 22/9—17/10. Programmet till Lewenhagens annonserade föreställningar liksom till Carl Stenborgs 1807 har förtecknats i en uppsats av Arvid Bæckström[24].

En grovindelning av Lewenhagens repertoar i Malmö dessa år ger 56 komedier (annonserade i snitt 1,3 gånger), 45 dramer (1,4) och 15 sånglustspel (1,6) plus ytterligare några pjäser och ett antal dansdivertissement och pantomimbaletter. Påfallande är alltså tonvikten på det rent dramatiska, men mest annonserad (5 gånger) var ändå Lemières sånglustspel De begge Crispinerne; det spelar på tvillingmotivet, skulle enligt annonser glädja malmöborna 17 gånger fram till 1848 och är därmed faktiskt en av halvseklets här mest uppförda pjäser. Ett annat franskt sånglustspel annonserar Lewenhagen fyra gånger: Hemligheten av F. B. Hoffman (en lättsam variant på Molières Den girige) som fram till 1836 kan antecknas för 15 Malmöföreställningar. Fyra gånger nämns också Grefwen af Castelli, en exponent för den moderna dramrepertoaren; dess författare Pixérécourt lanserade i Paris omkring 1800 i sina egna pjäser en spektakulär och komplicerad yttre iscensättning som gör honom till en av den moderna regins pionjärer. Kotzebues popularitet visas indirekt av fyra annonserade föreställningar av Försoning och Lugn, en fortsättning av annan hand av De Okände, medan man tre gåger noterar Merciers Öfwerlöparen, Holbergs Diedrich Menschenschräck, Spetz' Hopsmörjelsen (en av flera pjäser med den populära farsfiguren Jocrisse) och Demoustiers Ägtenskapsskillnaden, en komedi som småningom skulle inviga Malmö Teater.

Mest spelad författare är oundvikligen Kotzebue — 15 dramer och tre komedier — och därnäst kommer hans svenske epigon Lindegren med sex pjäser: bl. a. Lycksökaren, vars titelperson undergår en den mest häpnadsväckande omvändelse vid det oförmodade återseendet med blind och stapplande fader, och komedin Doktor Petit om ett läkaroriginal som i bästa sentimentala stil ordnar allt till det bästa. Kotzebues samtida landsman Jünger har med fem pjäser: hans komedier är hyfsade, men han slår ett litet rekord i sentimental patetik med den länge spelade orientaliska dramen Selim, Prins af Algier. Titelpersonen hämnas här på den grymme usurpatorn Barbarossa i en intrig som okontrollerat vimlar av "ha!"-rop, patetiska deklamationer, hatiska utbrott, omfamnande av personers knän, oförklarliga ideliga känsloomkastningar och eldiga kärleksförklaringar, avgivna av Selim till motståndaren Barbarossas dotter, vilken slits mellan Naturen och Kärleken. Kärleken segrar, självfallet.

Vid sidan av dramer i samtida eller orientalisk miljö börjar nu den historiska dramen tränga igenom på Malmörepertoaren. Till genren hör La Martellières bearbetning av Schillers Die Räuber: Banditerne. Det är Sturm und Drangs paradverk förvandlat till sentimental dram, med lyckligt deus ex machina-slut och oändligt förädlade personer. Med stigande förvåning ser man Schillers rö-

JAKOB. Hvad hör jag: Han har blifvit en ärlig man, han har ångrat sig: låt honom komma; hvar är han?
HELMFELT *på knä.* För edra fötter.
JAKOB. Ni min son?
Det stora återseendet i Gustav III:s Helmfelt, akt V scen 4. Oljemålning av Pehr Hilleström. Kungl. Teatern.

varhövding Karl Moor (här kallad Robert), en fallen ängel med titaniskt samhällstrots, omvandlad till en pjunkande och suckande stackars missförstådd filantrop; hans rövare är nästan lika ädla; och hans bror, originalets Franz, är visserligen fortfarande en skurk, men med betydligt reducerad roll. La Martellière skrev för säkerhets skull en fortsättning som Lewenhagen också gav: Den fruktansvärda Domstolen. Till riddartid och rafflande strider och intriger mellan slottsätter fördes man i Kotzebues Johanna af Montfaucon och dansken Falsens Ida af Kirchberg. Men medan Kotzebues hjältinna likt en helt annan Johanna själv kastar sig ut i vapenskramlet ikläder sig Falsens femininistiska fredsapostel rustningen bara för att ta sin älskades plats i den hemska fängelsehålan. Han själv smyger därur, dignande, i hennes kläder — en befängd scen i en annars välbyggd intrig som ovanligt nog konsekvent utlägger en idé: fred och rätt som motpol till riddartidens våld och hämnd. Kvinnlig medkänsla är det också som genom en intrig räddar den flyende titelpersonen i Duvals Edvard af Skottland. Med klassicistisk återhållsamhet förläggs här vapenskramlet utanför scenen, och detsamma gäller Helmfelt, en dram som förflyttade malmöborna 1805 till ett Skåne som just blivit svenskt och lät dem uppleva det ögonblick då den av Karl XI adlade fältmarskalken Helmfelt återfinner och försonas med sin far. Intrigen är välspunnen men replikerna underligt doftlösa, trots enstaka insprängda folkord när lantborna figurerar, betraktade med patriarkalisk välvilja. Författare: Gustav III, vars dram Den svartsjuke Neapolitanaren också gavs.

Litterära märkvärdigheter i vår mening var det fortfarande ont om. Av Schiller gav man utom den malträterade Die Räuber också Cabal och Kärlek, vilket i Lunds Weckoblad den 12/9 1804 annonseras så: "Denna wackra Pjes,

der känslornas utbrott förenas med en sirlig stil, hoppas man skall frappera den respektive Allmenheten." Så långt tycks företaget ha belönats att man kunde ge pjäsen en gång till. Man kan vidare notera ströföreställningar av Molières George Dandin, Holbergs Diedrich Menschenschreck samt Beaumarchais Barberaren i Sevilla och Figaros Bröllop.

De täta programskiften dåtidens landsortstrupper var tvingade till gynnade naturligtvis inte spelstandarden; inte heller de scener teaterladorna erbjöd eller det faktum att aktörerna ofta mest känt sig kallade av en allmänt oordentlig vagabondnatur. Denna oordentlighet är dock i ett avseende välsignad: medan omdömen om aktörernas sceniska förehavanden vid denna tid är särdeles sällsynta får vi däremot en inblick i deras interna förhållanden genom domböckerna. Bager har somt sagt vittjat dem vad gäller Lindqvists sällskap, och man kan supplera med några uppgifter om Lewenhagens — de är inte många, vilket ju talar väl för truppen, men ganska upplysande.

Det mest givande året är 1805. Då råkar två aktörer illa ut: hr Österholm döms i sin frånvaro att gottgöra två krav för kammarhyra, förtäring och "borgade varor"[25] och hans kollega Bonnevière sitter bysatt för skuld[26]; men det verkligt spektakulära målet[27] tilldrar sig mellan en skolkande aktris och direktören själv.

Det är aktrisen, Betty Fabrine, som stämmer, företeende ett treårskontrakt från 1803 om veckolön på tre riksdaler, halva inkomsten av en recett de första åren och hel recett det tredje. I gengäld ska hon 1:mo "med nog-granhet, efter yttersta förmåga, öfverläsa, repitera, utföra" sina roller; "2:o Biträda uti förefallande Baletter; 3:o Vid Spectaclerne nytja sine egne kläder, där det sig passar och omständigheterne så fordar; 4:o Mot-taga, begagna, och efterkomma de rättelser henne gifvas" samt "5:o Underkasta sig den ordning" direktören föreskriver. Rättsombudet hävdar nu att "herr Direktören Lewenhagen sådant oaktadt och utan någon å hennes sida dertill gifwen anledning, för ungefärl: 3*ne* weckor sedan skall afwist henne från Theatern, under tillsägelse att icke widare derwid få biträda".

Lewenhagen svarar i en inlaga att hon "Söndagen den 13 October om förmiddagen från mitt rum, vid sin ankomst utan at wara kallad blef utvist" men ingalunda avskedad, varför det är hon som brutit kontraktet genom sitt senare beteende:

> Från alla utsatte Repetitioner så på Theatern som hemma i mitt Logie, har hon sedan den 14 October, utan at därom göra förfrågan, sig helt och hållit afhållit.
>
> Uti Representatjon den 17 October eller marknadsdagen, skulle Hon det närlagde Affische utwisar, Spelat Justins Rôle, hwilken jag i dess ställe för at ej duppera ett annoncerat Spectacel nödgades obligera M*lle* Liwin ganska hastigt inläsa —
>
> Den 20. Octob: uti Representation *Cora,* en stumm Personage bland Solens Prästinnor —

Den 23. Octob. uti Repres: *Corsikanerne* en stum piga —
Den 3. Nov: uti Repres. *Figaros Bröllopp* en stumm bondflicka —
Den 13. Now: uti Repres: *Två Manns Hustru* en stumm Bondflicka —
Äfwen hwarje dag Manquement af Soufflering så vid Repetitioner som representationer [överstruket: hwilken warit den enda nytta hon för sin lön vid min Theater något drägligt kunnat uträtta — fast äfven det ganska ofullständigt —]

Affisch för den 6 oktober är bilagd och därmed Malmö veterligen äldsta bevarade; det är Grefwen af Castelli av Pixérécourt och Assistenten eller Predika med Exempel som spelas — den sista en karakteristisk liten efterpjäs, där exemplen ges av en äldre herre som själv faller för alla de frestelser han förehåller sin fosterson att undvika; och det kan förtjäna påpekas att ingen av de ovannämnda föreställningarna annonserades, varför listan utgör en komplettering till Bæckströms nämnda förteckning. Det är ju f. ö. påfallande att Betty mest fått stumma roller, vilket rimmar väl med direktörens fortsatta redovisning av hennes talanger:

2*o* Uti slutet af 1803, eller samma år hon med mig ingick det åberopade Contractet, hade Hon, under sitt vistande i Götheborg, uti Hafvande Qvinno tillstånd, sig låtit försätta, så at jag nödagdes 1804 Vårtiden uti Carlskrona — Carlshamn — äfven en dehl af Sommaren här i Malmö på Theatern, till Allmänhetens yttersta missnöje Henne uti denna ställning presentera; Detta, jämte en usel talent förenat, hemställes Domstolens skärskådande - - -.
3*o* Då Hon sig till engagement i Stockholm hos mig anmälte utgaf Hon sig at ha varit som Actrise engagerat hos aflidne Theater Föreståndaren Herr Petersson [han som spelade i Malmö 1794], hos Fru Directeurskan Seuerling, och till slut vid Kongl. Djurgårds Theatern i Stockholm, hos Hr Directeur De Broen, jag väntade mig af en så practiserande actrice, en ypperlig talent, och som sådant ej kan utrönas förr än man ser Personen på Theatern, tillstår jag mig blifva temligen bestört, at efter vår ankomst till Götheborg vid första försöket på Theatern finna Betthy Fabrine utan alla Theatraliska kundskaper, lämnande föga hopp at nån-sin kunna gjöra vidare framsteg i detta yrke, hvilket ock beklageligen til dato har sannats, emedan Hon efter 2*ne* Års af mig njuten undervisning befinnes lika rå samt odugelig, jag åberopar mig häruti Denna Stadens uplyste Publiques vitsord, för hvilken hon sig på Theatern senast visat, och får anse som en af deras största godheter, mot mig och min Trouppe, at de ej hänne, oagtat ägande skäl, från Schenen genom sifflering utwisat. Som denna Menniskan åtagit sig uti skrifteligt Contract vara actrise, förstås ej därmed at hon skall vara det till blotta namnet, utan i sjelfva gjerningen - - -.

Lewenhagen ondgör sig vidare över hennes "lättja, ovillighet samt hallstarrighet", för vilka "Hon enligt vårt Reglemente flera gånger Pliktfälts":

jag får blott anföra, då Hon om Sommaren 1804 här i Malmö för dylik uraktlåtenhet en förmiddag reprocherades, uti hela min Troupps närvaro med hög röst äskade sitt afskedd, ostridigt är at jag henne genast kunnat umbära, då hon långt för detta befunnits odugelig till Actrise, men jag ämnade försöka det yttersta om Hon ej uti något Parti på Theatern kunde blifva dräglig; Sedan nu alla bemödanden fruktlöst äro anwända har jag ej emot dess gjorda begäran något at invända, utan henne alt för gärna från min tjenst entledigar.

Johan Peter Lewenhagen.
Efter en miniatyr av Salomon Hofling från 1806. Privat ägo?

Försvaret är matt, Betty går förlustig kontraktet, och med infam påpasslighet döms hon dessutom, för att "för första gången hafwa blifwit lägrad af okänd karl, och theraf barn framfödt", att betala standardböterna härför samt undergå "hemlig skrift och aflösning".

Att Lewenhagen hade temperament framgår av inlagan, men ett drag av korrekthetsnit förefaller också typiskt, ett nit som kunde stegras till arrogans. Hans porträtt tycks paradoxalt nog visa en komikernuna, men glansrollen hos Stenborg stämmer bättre med vår bild: ministersekreteraren Allbrand i Kotzebues Redlighetens seger över förtalet, en smidig intrigör som i soloscenerna dock excellererar i en väsande skurkaktighet. Någon stor talang var dock Lewenhagen knappast: då han senare gick till Kungl. Teatern användes han mest i småroller och som sufflör. Till Malmö återkom han f. ö. åren 1816—17 som traktör "i de wanlige Wärdshusrummen uti Malmö Stads Spektakelhus wid Gustaf Adolphs Torg"[28]; vägg i vägg spelade då hans gamla sällskap under en av dem som nämns på affischen från 1805, Ståhlberg.

På affischen möter vi också den gamle bekanten Sundman samt två herrar som senare likt Ståhlberg skulle bli egna direktörer: Bonnevière och Wildner,

Med

Konungens

Allernådigſte Tillſtånd,

Uppföres på Teatern uti Herr Handelsman Jacobssons Hus,

i dag Söndag den 6 Oktober 1805,

Grefwen af Caſtelli,

Drama i 3 Akter, med Dans.

Perſonerne:

Grefwen af *Caſtelli*	—	Herr *Sundman.*
Baronesſan af *Caſtelli*, Grefwens Broderdotter och Caſtellan uti Olival	—	Fru *Svanelius.*
Paul) *Juſtin*)	Twenne okände barn.	Fru *Lewenhagen.*
Roland, Baronesſans Ståthållare		M:ſell *Fabrine.*
Gervais, aſſenig Jords Brukare i Olival		Herr *Wilaner.*
Marcelline, Arrendatorſka i Olival		Herr *Ståhlberg.*
Jaquinet, *Jarvais's* Brorſon	—	M:ſell *Colling.*
Louiſe, *Marcellines* Dotter förlofwad med *Jaquinet*	— —	Herr *Sperz.*
En Soldat	— —	M:ſell *Livin.*
Wagt. Bondfolk af bägge könen.		Herr *Lomberg.*

Derefter:

Aſſiſtenten

eller

Predika med Exempel.

Lyſtſpel i 1 Akt.

Priſet 16 ß. Riksgäld.

Biljetter förſäljas i Direktörens logis hos Koppärſlagaren *Lang*; ſamt ſedan uti Teaterns wanliga förſäljnings-Kontor, från kl. 3 till Spektaklets ſlut.

Biljetterne ombytas ſwärje gång och kunna endaſt nyttjas för den dag de äro köpta.

Inga penningar emottagas wid boxarne, blott Biljetter.

Ingen till Spektaklet obehörig tillåtes under Repreſentationen Entré på Teatern.

Spektakel-Huſet öppnas kl 5 eftermiddagen och Repreſentationen begynnes kl. precis 6.

Den såvitt man vet tidigaste bevarade teateraffischen från Malmö, förvarad som inneliggande handling till kämnersrättens dombok 1805 i Stadsarkivet.

den senare på Djurgårdsteatern i Stockholm, med vars sällskap han 1824 och 1832 gasterade i Malmö. Än vidare hr Spetz, en trägen pjäsöversättare, som på osäkra grunder i en annons den 22 maj 1805 harangeras som "den berömde aktören". Dessa är de viktigaste mansnamnen under Lewenhagens Malmöår. På spinnsidan är det tunnsåddare med berömdheter: en som senare skulle komma att spela en framträdande roll vid sällskapet under Ståhlberg och Djurström var dock fru Bjur, som tycks ha inträtt i ensemblen 1808.

Svårigheten att få lämpliga sujetter illustreras ju av att Lewenhagen tydligen tvingats anställa mamsell Fabrine obesett. Ett sätt att rekrytera var dock att fostra egna elever, och en sådan, den sextonårige sedermera truppledaren Anders Petter Berggren, låter Lewenhagen instämma 1808: "sedan han af Directeuren blifwit agad, för det han wårdslöst förfarit med några Theatergarderoben tillhörander Klädespersedlar, har han utan tillstånd bortgått", efter ett par timmar återförts av polis och då vägrat be om förlåtelse. Han sägs åtnjuta kvartalslön, kost och logi i direktörens kvarter samt vara underkastad truppens reglemente, som han dock trotsar[29]:

> Berggren sökte i början att med modighet förswara sin satts, att herr Directeuren ej wore berättigad aga honom — — — och att han derföre åstundade blifwa från contractsförbindelsen entledigad; men sedan Rätten på det ömaste [!] föreställdt honom, att på hwad sätt, han sjelf än må anse sin ställning emot herr Directeuren, wore herr Directeuren likwäl hans föresatte, i husbondes och lärares egenskap emot honom, och att herr Diecteuren, som honom till lärande emottagit, som består honom kost och lön, som wore hans Föräldrar answarig, för hans bildning och anförande till att blifwa en beskedlig och nyttig medlem af Samhället, således och i följd af de grunder som Sede-Lagen, och allmänna författningen till rättelse för befallande och lydande i de mindre samfund innefattar, wore berättigad att beifra en under dess skydd och inseende af Föräldrar lemnad ynglings otillbörliga upförande, enär herr Directeurens utöfning af sådan rättighet, icke skred till misshandling, hwaröfwer Berggren i närwarande fall ej kunnat klaga, så wisade Berggren sig rörd och bad att herr Directeuren wille honom, denna ungdoms förseelse förlåta.

Lewenhagen förklarade sig nöjd men bad för säkerhets skull om ett protokollsutdrag — tänkas kunde ju att Berggren åter kunde brista i den "aktning och tacksamhet" rätten ansåg honom skyldig den som "uptagit honom från yngre åren, låtit honom lära åtskilligt för sitt walda yrke, och deri honom inöfwar". Efter den bryska upptakten slutar det hela alltså i sann patriarkalisk anda, med åberopande av Sede-Lagen och rörande försoningsscener, nästan som i en av ensemblens pjäser. Kanske den lite karge kämnerspreses häradshövding Wollmar ändå varit en tacksam åskådare av dem: det verkar nästan så på hans argumentering.

Lewenhagen härskade dock inte alldeles ensam på den Jacobssonska teatern. Vi kan ur spinnhusräkenskaperna anteckna konstridaren Chiaring för "8 Luftridningar" och mekanikus Frantz Lichey för en representation 1805, Chiaring

Carl Stenborg. Oljemålning av Ulrika Pasch. Kungl. Teaterns samlingar.

för "7 Luftridningar" och "3 Voltigeringar" samt mekanikus Maju och hans kollega Pratte för vardera sju föreställningar 1806, tre mecanikus:ar — Pratte för "6 optiska och Mechaniska Representationer", Charles Hornberg för "3 Skuggspel" och Fr: Strömberg för fem föreställningar — samt ekvilibristen Gautier 1807 (den senare gav sju föreställningar), den gamla bekanten fru Price för "3 Equilibristiska Representationer", hon och österrikaren Kuhn för "ett uppfört fyrverkeri" 1808 och slutligen mekanikus Legat för åtta föreställningar 1809. Chiaring säger sig uppträda "på den härstädes inrättade Ridbana uti Herr Handelsman Jacobssons den yngres gård", Maju anger också gården som spelplats och Gautier (som på barnhuset f. ö. visar "en lefwande Elefant af utomordentlig storlek") demonstrerar "sin fermeté uti språng och exercicer, samt Lin-dansning" i "wanliga Spectakel-huset".[30] Troligen uppträdde väl också alla de andra där.

Året 1807 såg dessutom och slutligen en gäst av helt andra dimensioner: Carl Stenborg, vars föreställningar ju "med begärlighet besöktes"[31]. Hur många som kunde pressas in i teatern vet vi inte, men Lewenhagens redovisning[32] av en fattigrecett 1808 ger dock, förutsatt att han liksom på affischen 1805 tillämpat ett enhetspris, ett minimum av 215 platser — för "Spectacel Husets nytjande" har f. ö. handelsman Jacobsson utom sex riksdaler också betingat sig sex fribiljetter. Att efterfrågan överstigit tillgången antyds ju emellertid av att man efter denna sejour bestämde sig för att bygga den nya teatern. Kungens närvaro i staden (men väl knappast på teatern) gjorde naturligtvis

av Stenborgs efterträ-
re som Blondel i Richard
jonhjerta, K. G. Lind-
öm. Gravyr i Svenska
atergalleriet 1826.

sitt till, och det kan som en kuriositet antecknas att det var just denna vår i Malmö Gustaf Lagerbjelke som utsänd emissarie lyckades övertala kungen att avstå från beslutet att riva Kungl. Teatern[33].

I fråga om Stenborg måste vi dock räkna med att skimret från Gustav III:s dagar mattats avsevärt: truppen var nog på det hela taget rätt medelmåttig och själv hade han hunnit bli femtiofem och fetlagd. Det borde, åtminstone för en mera sofistikerad publik, ha haft sina poänger att se honom i den forna bravurrollen som Alexis eller Desertören inför den älskades otro med den sårade ungdomens smärta utbrista i en sång, avsedd att röra den ömsinte:

Ach! Himmel! ach! jag dignar ner,
Jag aldrig trodt hvad mig nu sker.
Och döden sjelf mig plågor ger.
Ach! Himmel! ach! jag dignar ner.
Min död hon då med nöje ser.

Andra glansroller malmöborna enligt annonserna fick se Stenborg i var titelrollen i Eremiten och Germenil i Nina eller den af kärlek svagsinta, men egendomligt nog nämner inte annonsen för Konung Rikard Lejonhjerta (text: Sedaine, musik: Grétry) om Stenborg här spelar ett av sina mest berömda partier, trubaduren Blondel som förklädd till blind gubbe räddar kungen ur tysk fångenskap. Eftersom han senare på året gör rollen både i Lund och Göteborg är det väl föga troligt att han släppt den ifrån sig i Malmö.

Utöver dessa större lyriska utspel finner man i repertoaren också melodramen (i ursprunglig bemärkelse) Ariadne på Naxos och Kotzebues parodi på den samt en del sångkomedier av Envallsson m. fl., ett självfallet arv från Stenborgs folkliga Stockholmsteater. Av 41 annonserade pjäser är 16 med musik, vartill kommer två Arlequinpantomimer: det är betydligt högre musikprocent än hos Lewenhagen, men det dramatiska dominerar alltså ändå, främst den oundviklige Kotzebue. Mest annonserad, tre gånger, är hans Johanna af Montfaucon — ett standardstycke, representativt för en repertoar utan överraskningar. I allt betalas spinnhusavgift för 38 föreställningar, varav 30 annonserade 6/3—19/6.

Ensemblen var väl som sagt inte glänsande men nog åtminstone likvärdig med Lewenhagens. Vi finner specialisten på kärringroller Gustaf Hedin, den förut nämnde Isak Levin, Olof Norring som långt in på seklet vid solosoaréer betitlade sig "artiste-dramatique", Vincent Fredrichson som tillhört Kungl. Teatern samt bland damerna Levins dotter Theodora, gift med Hedin, och, främst i ensemblen vid sidan av Stenborg, Maria Rebecka de Lemos, sedermera gift med balettmästare Deland och i två decennier en prydnad för Dramaten, främst i subrettroller. Den hon var gift med nu och som sannolikt i orkestern medföljde sällskapet var samme Aron de Lemos som skulle bli den förste traktören på Teater- och Värdshuset i Malmö. Kanske han redan nu anmält intresse för projektet.

Ty när Nordlindh — som väl var där — och andra stadens spetsar den 19

juni avnjöt sällskapets annonserade "Kupletter som tacksägelse och afsked, då Stadens wapen synes uti en Transparent", hade de nog ovanligt lätt att fördra teaterladans ohanterligheter och kunde i andanom redan känna sig förflyttade till en mera salongs-, ja hovfähig teater. Fyra dagar tidigare hade de godkänt ritningarna till det nya spektakelhuset.

NOTER:

[1] Ragnar Gustafson: Malmö teaterkrönika 1598—1809, I, (MFÅ 1969, Malmö 1969), sid 68.

[2] Wilhelm Berg: Anteckningar om Göteborgs äldre teatrar (Göteborg 1896—1900), I sid 325, 396; Birger Schöldström: "Hög och sann konstnärlig anda" (Stockholm 1892), sid 86 ff.

[3] Schöldström, a.a. sid 107.

[4] Gustafson: a.a. sid 68 f.

[5] Johan Flodmark: Stenborgska skådebanorna (Stockholm 1893), sid 422 ff.

[6] Berg: a.a. II sid 76 ff.

[7] C. C. Halling: Minnen (Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning, 1878, Lund 1879), sid 36.

[8] Ragnar Gustafson: Spektaklerna i herr Jacobssons hus (SDS 31/1 1965).

[9] Einar Bager: Ett resande teatersällskap på 1790-talet (MFÅ 1943, Malmö 1943). Till spellistan 1799 bör dock enligt Nytt och Gammalt (Lunds Weckoblad) 21/8 läggas att sejouren inleddes med följande föreställningar: 23/8 *Amelie och Montrose*, eller Kärleken, Wänskapen och Ädelmodet, Drame i 4 Acter, öfwersättning från Engelskan; *Flickorna*, eller Wänskapen på Prof, Lustspel i en Act, Original. — 26/8 *Barberaren i Sewilla*, eller den Fruktlösa Waksamheten, Comedie i 4 Acter, öfwersättning från Fransyskan; *den Obetänksamma*, eller den Narrade Abbén, Comedie i en Act. — 28/8 *Azemia*, eller Wildarne, Opera Comique i 3 Acter, öfwersättning. Musiken af Chevalier d'Alleyrac. Spectaclerna uphöra med September månads slut; och försäkras at hafwa all möda ospard, at upfylla Respective Spectateurers Pretentioner. Malmö d. 20 Aug. 1799. J. Lindquist. — Det kan tilläggas att sejouren dock varade till slutet av november.

[10] Rådhusrättens dombok 4/8 1798 (MSA).

[11] Ludvig B. Falkman: Minnen (maskinskrivet ex i MSA) sid 39.

[12] Gustafson: Malmö teaterkrönika I (jfr not 1), sid 72.

[13] Malmö landskontor, spinnhusräkenskaper, band 2 (Landsarkivet).

[14] Kopieboken 1802, sid 11, och rådhusrättens dombok 23/1 1802 (MSA).

[15] Jfr not 8.

[16] Skånska brands arkiv nr 67 22/4 1828, nr 1149 19/11 1853, nr 2700 8/6 1870, nr 3325 25/6 1875.

[17] Falkman: a.a. sid 39.

[18] Konkursakterna 1819 (MSA).

[19] Kämnersrättens dombok 26/5 1807. (MSA).

[20] Flodmark: a.a. sid 519.

[21] Berg: a.a. II sid 94 f, not.

[22] Berg: a.a. II sid 98 f.

[23] Arthur Nordén: Norrköpings äldre teatrar. Saltängsteatern 1798—1850 (Norrköping 1957), sid 95 ff, 140 f.

[24] Arvid Bæckström: Teater i Malmö och Lund i början av 1800-talet (Teaterhistoriska studier. Skrifter utg. av Fören. Drottningholmsteaterns Vänner II, Uppsala 1940).

[25] Kämnersrättens dombok 20/11 1805 (MSA).

[26] Berg: a.a. II sid 261, not.

[27] Kämnersrättens dombok 19/11 och 22/11 1805; innel. handl. till do (MSA).

[28] Malmö Tidning nr 37 1816 sid 4.

[29] Kämnersrättens dombok 10/10 1808 (MSA).

[30] Annonser i Lunds Weckoblad 22/5 1805, 8/10 1806 resp. 20/5 1807.

[31] Jfr not 18.

[32] Fattigvårdens räkenskaper 1808 (MSA).

[33] Notice Biographique sur la carrière politique du comte Gustav Lagerbjelke et sur les faits personnels qui s'y rapportent écrite par lui-même (Stockholm 1867), sid 33 f.

Ortnamn i Malmö

VIII. Oxie, Lockarps och Glostorps socknar (forts.)

Av Ingemar Ingers

Framställningen över ortnamn i Oxie, Lockarps och Glostorps socknar inleddes i föregående årsskrift och omfattade då bebyggelsenamn. Den fortsättes denna gång med en inventering över i muntlig tradition på 1900-talet bevarade naturnamn, terrängnamn och marknamn (ägonamn). Liksom i Husie och S. Sallerup (jfr MFÅ 1961 s. 100 och 1962 s. 51) har ett relativt stort antal av dessa namn varit möjligt att insamla, i synnerhet i Oxie socken och i de östra delarna av Lockarps och Glostorps socknar. Det är terrängens beskaffenhet med dess omväxling av höjder, sankmarker och vattendrag, som medfört att detta namnförråd bättre kunnat bibehålla sig än på rena slättlandet. Där är förekomsten av bevarade marknamn mera sparsam 150 år efter enskiftets genomförande. Angående insamlingsarbetet och de meddelare som därvid använts hänvisas till MFÅ 1969 s. 105. Vad beträffar namnens förklaring skall omnämnas, att vissa namn är svårförklarliga och att förf. därför avstått från tolkningsförsök. För andra namn, som är så lättfattliga att ingen förklaring är behövlig, meddelas inga särskilda tolkningar.

Av årtal för äldre belägg för namnformer betecknar 1569 Lunds stifts landebok, utg. av Ljunggren & Ejder. Den blev utarbetad på 1570-talet, men traditionellt användes årtalet 1569 vid anförandet av belägg ur Landeboken, eftersom dess upprättande blev påbjudet av Fredrik II genom ett kungl. brev, dat. Frederiksborg den 11 augusti 1569. — För Oxie socken betecknar 1703 Samuel Kuuses karta över Oxie och därtill hörande lantmäteriakt. Övriga årtal från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet betecknar lantmäteriakter från tiden för storskifte och enskifte, som för Landsmålsarkivets i Lund räkning är excerperade av skriftställaren Helge Andersson.

Oxie socken

ALEKÄRR (*Alletjarr*), f. d. kärr, sedermera äng å Oxie n:r 27 öster om kyrkan. Var redan omkring 1920 utdikat. *Allekiärr* 1703. Vanligt såsom namn på albevuxet kärr.

BLANKEBÄCK (*Blà.nkebättj*, yngre *Blà.nkebäkk*), en bäck belägen dels i södra delen av Oxie, dels i Toarp. *Blankebeck* 1805. Av uttrycket *stå bla.nk* = stå vattenfylld, vara översvämmad, om vattendrag, kärr och sankmarker.

BLEKEKULLEN (*Blä.jekollen*), en höjd å Oxie n:r 7. *Blegkuldtt* (i Syndre vong) 1569, *Blekekulls åcker* 1703. Där lade man ut nyvävda linneräckor till blekning ("där skolle di blä.ja dårres räkkor").

BROBJER (*Bróbjer*), en höjd rakt söder om Oxie kyrka vid gränsen av Oxie och Toarp. *Brobiergs ager* 1569.

BYS BACKE (*Bysbàkke*) å Toarp n:r 1 mellan vägarna till Skabersjö och Svedala. Har varit en byallmänning. Jämför under *Skäggebjer*, som är ett äldre namn.

BYÅKERSBACKEN (*Byágersbakken*), åkermark i Oxie väster om kyrkan. *Byager* 1703. Kan vara namngiven efter läget alldeles intill Oxie by, men en annan möjlighet är att förleden innehåller danskt *byg* (i äldre svenska: *bjug* el. *bjugg*) = sädesslaget korn. Detta ord är i Skåne numera föråldrat och ersatt av *korn* men är ännu på 1900-talet belagt i några sammansättningar, såsom *bybóss* Fosie (kornhalm) och *bygrö'd* Tygelsjö. Från Reng i Skytts härad är upptecknat *bygrýn* och *bymél*.

BYÅKRARNA (*Byágrana*), detsamma som Byåkersbacken.

DEJELSBJER (*Dä.jelsbjer*), backe å Kristineberg i Oxie, belägen öster om gården. *Dejlens bier* 1703, *Deglens bjer* 1805. Jfr i äldre danska *deyel*, degel. Möjligtvis har man liknat backen vid en upp- och nedvänd degel.

FUREBACKEN (*Firrebakken*), furuplanterad backe å Oxie n:r 15.

GALGEBACKEN (*Galljebakken*), backe med gammal avrättningsplats å Oxie n:r 15, ett stycke söder om Oxie järnvägsstation. Jfr *Galle ager* 1569. Enligt Agri, Oxie härad, s. 55 har avrättningar ägt rum här ännu under 1700-talet och början av 1800-talet.

GALGEVADET (*Gallevad*, best. form), ett åkerområde å nuv. Kristinebergs ägor på norra sidan om vägen Oxie—Lockarp och i närheten av Lockarpsbäcken. *Galje wad* 1703. Här har tydligtvis varit ett vadställe över bäcken. Läget är ett stycke väster om den ovannämnda Galgebacken.

GRANEBACKEN (*Granebakken, a* i *grane* såsom i *have*), med gran planterad backe å Fredriksbergs ägor, nära gränsen emot Lockarp.

GÅSEBÄCKSMADEN (*Gåsebäkksmaen*), en äng å Toarp n:r 1; *mad* är äng eller sankmark, som tidvis står under vatten.

HAMMARBACKEN (*Hammerbakken*), belägen nordväst om Oxie kyrka. *Hammarne* 1703, *Hamrarne* 1805—06. Innehåller *hammar* i bet. "stenig el. grusig backe".

HANEHÖG (*Hànehö.j*), en hög backe å Toarp n:r 1. Av *hane* = tupp eller av ett gammalt mansnamn *Hane*. En sägen om Hanehög är omtalad av fru Karolina Persson, Kvarnby, som var född i Oxie 1860: "Där har vad mied snakk åmm Hànehö.j. Där va en gammal mann sa te min mór, ad dänn sto po pelore juleåftan. Å åmm homm ännte trode -ed, så konne hann fylle mé hinje did å visa hinje." — En annan sägenuppteckning om Hanhög är meddelad av fru Ester Lundén-Gullander i brev dat. Oxie 15/1 1934: "Om Hanehöj glömde jag berätta, att där bodde enl. folktron en som hette *Nittjepinj* som vaktade sina skatter där. Var julnatt reste Hanehöj sig på guldpelare, så att den som händelsevis var i närheten kunde se att det var sant."

JÄTTEGRAVEN (*Jättegraven*), gammal gravplats (ättehög) å Kristinebergs ägor nära gränsen emot Lockarp och Käglinge.

KILLEBACKEN (*Tjillebakken*), backe å Fredriksbergs ägor. Jfr *Killekullen* 1805—06. Liksom följande av *killa* (*tjilla*), skånsk form för källa.

KILLEMOSSE (*Tjillemosse*), mosse å Toarp n:r 4 eller Marietorp.

KRANSEN (*Kra.nsen*), åker å Toarp n:r 1.

KUNGSHÖGARNA (*Kångshö.jane* el. *Kångshöjsbakkane*), två ättehögar å Oxie n:r 24 vid södra sidan av landsvägen Malmö—Ystad. *Kungshöga* 1684, *Kongshögarna* 1754 (Barohn, De territorio Oxie), *Kongshög* 1771, *Kungshögarne* 1878, *Kungshög* 1911. De växlande formerna med singularis och pluralis förklaras därigenom att denna fornlämning verkar som en större hög, som är delad i två mindre. Jfr *Kongs ager* 1703 och *Kongsåker* 1805. Se vidare förf:s framställning i MFÅ 1969 s. 107—109 och där anförd litteratur.

KÄLLAREÄNGEN (*Tjälloreä.njen*), äng å Toarp n:r 1.

KÖR(N)INGSHÅLET (*Tjörinjsholled* eller *Tjö.rninjsholled*), en damm å Toarp n:r 5. Är enl. folktraditionen uppkallad efter en skjuts, som med man och häst körde och drunknade (*sä.njte si*) i dammen. En smal väg går omkring dammen, som har mycket djupt vatten.

LAMMAKULLA (*Låmmekolla*), backar mellan Oxie station och Oxie by. *Lammekulden* 1569, *Lommekullen* 1703, *Låmme kulls åcker* 1703. *Låmm* är skånsk form för lamm.

LOCKARPSBÄCKEN (*Låkkårpebättjen*), bäck som i väster begränsar Oxie socken och by emot Lockarps socken och by.

LORTEKÄRR (*Lo.rtetjarr*), f.d. kärr å Oxie n:r 22. Uppgives 1934 vara för länge sedan utdikat. Namnet på grund av vattnets smutsiga beskaffenhet.

LUNDAVÄGEN (*Longavä.jen*), väg från Oxie by i nordväst emot Kvarnby i Husie socken. Den var den genaste vägen till Lund. *Lunde weyenn* 1569 (under Husie), Jfr MFÅ 1961 s. 106.

Överst: Bys backe i Toarp.

Mitten: Kungshögarna i Oxie.

Nederst: Grödehög i Lockarp.

Foto (hela art.): Helge Andersson.

LÅNGHÖGARNA (*Långhö'jana*), backar å Kristineberg, ett stycke norr om gården och strax öster om järnvägen. Jfr *Långhögslierne* 1805—06.

LÅNGKULLA (*Lå'ngkolla*), höjd å Toarp n:r 4 (Marietorp). Jfr *Långkullsängarne* 1807.

MALTHUSSTYCKET (*Ma.ltehusstittjed*), åker å Toarp n:r 1. Uppkallat efter belägenheten invid ett gården tillhörigt hus för maltberedning.

MELLANGOTT (*Mällomgått*), åker å Toarp n:r 1.

MELLANVASSEN (*Mällomvassen*), kärr å Toarp n:r 4.

MELLANVÅNG (*Mällomvång*), åkerområde å Kristineberg, beläget söder om gården.

NYBRO (*Nybró* el. *Nýbro*), bro där vägen Oxie—Skabersjö passerar Segeå emellan Toarp n:r 8, Oxie s:n och Västraby i Skabersjö s:n, Bara h:d. Dess ålder är inte närmare känd, men namnet angiver att denna bro är yngre än andra i närheten, näml. Kvisslebro närmast norrut och Svenstorps bro söderut. Vägen Oxie—Skabersjö saknas på Buhrmanns Skånekarta från 1684 men är utsatt på rekognosceringskartan över Skåne 1812—16.

OXIEBÄCKEN (*Åkksiebättjen*), bäck som genomgår Oxie by öster om kyrkan och utgör en fortsättning av Blankebäck i Toarp.

PADEKÄRR (*Pàdetjarr*), kärr å Toarp n:r 2, uppgavs 1934 vara mest igenväxt. Av *pada*, sydskånsk form för padda.

PRÄSTABRON (*Prässtabroen*), bro på vägen mellan Oxie och Fårabäck. På den tiden Oxie var annex till Bjereshög i Bara härad (intill 1924) färdades prästen här varje söndag.

PRÄSTHOLMARNA (*Prässthå'llmana*), åker, förr små holmar å Fredriksberg. *Prästholmen* 1703, *Prestholmen* 1805.

RAMNAPYLKARNA (*Ramnapöllkana*), f. d. kärrmark, numera åker å Fredriksberg med läge norr om gården. Förleden är fågelnamnet *ramn*, korp. Efterleden är ett skånsk-danskt dialektord *pylk* (växl. med *pulk* och *pölk*) med bet. "vattenpuss, vattenhål i mosse el. äng." (Hans Jonsson, Nordiska ord för vattensamling, Lund 1965, s. 353).

SEGEÅ (*Se.je åu* el. *Säje åu*), å som utgör gräns mellan Oxie s:n i Oxie h:d och Skabersjö s:n i Bara h:d. *Seije å* 1695, *Sege å* 1765 och senare. Innehåller ett dialektord *seke* (Småland), *sege* (Skåne) med bet. "sidländ mark, sankmark, lågland utmed vattendrag." (Rietz 563 A). Se vidare MFÅ 1957 s. 43, där namnet utförligare behandlas.

SJÖBJER (*Sjö'bjer* el. *Sjö'bjersbakken*), en höjd vid gränsen av Oxie och Toarp (mellan järnvägslinjen och Oxie kyrkby). *Söbergs ager* 1569, *Sjöbjer*

1805—06. — Uppkallad efter en försvunnen liten sjö, som varit belägen strax öster om Oxie kyrkby (jfr Sköld i Namn och bygd 1964 s. 102).

SKÄGGEBJER (*Sjäggjebjer*), höjd å Toarp n:r 1 med läge norr om gården. *Skegybierg* 1569, *Skeggebjer* 1805—06. Möjligtvis av *skägg* i bet. "växtlighet, vegetation", men man torde också kunna räkna med ett forndanskt **skæggi* i bet. "backutspräng", besläktat med *skagi* = udde, som bl. a. finns i *Skagen* i Jylland (enl. Bjerrum i Danmarks Stednavne 12 s. 130).

SKÄGGEBRO (*Sjäggjebro*), bro över Toarps bäck å Toarp n:r 1. Jfr ovan under *Skäggebjer*.

STAVEKULLA (*Stàvekolla* el. *-e*), backe å Oxie n:r 20. *Stauffkuldtt* 1569, *Stafvekullen* i Norra Wång 105—06. Läget är strax norr om den gamla bebyggelsen i Oxie kyrkby och väster om Lundavägen. Namnet kan vara bildat till växtnamnet *bynkestava* (pl.), som betecknar stånd av Artemisia.

STENSBJER (*Sté.nsbjer*), åkerbacke å Kristineberg öster om järnvägen. *Steins bierg* 1569.

STENSÅKER (*Sté.nsagor*), åker å Toarp n:r 1. Härav är taget det nyare gårdnamnet *Stensåker*, jfr MFÅ 1969 s. 113.

SYSTERKULLA (*Sỳsstorkolla*), höjd å Toarp n:r 4 (Marietorp). Förleden är *syster*, men de närmare omständigheterna vid namngivningen undandrager sig vårt bedömande.

TINGDAMMEN (*Tinjdámmen*), en damm å Kristinebergs ägor vid gränsen emot Käglinge n:r 5 i Glostorps s:n. Jfr *Ting ager* 1569, *Tingsbackens åcker* 1703, *Tingshållmen* 1703, *Tings åckers löt* 1703 och *Tings Holmarne* 1805—06. Uppkallelse efter läget i närheten av Oxie härads forna tingsställe. Se vidare under Glostorp här nedan.

TJYBJER (*Tjýbjer* el. *Tjúbjer*), höjd å Toarp n:r 3. — *Tiubiergs agir* 1569, *Tiubiers holm* 1569. — Förleden kan vara *ty* el. *tjy*, biform till *tve* = tvedelad (enl. Hald i Nudansk Ordbog 3.) Höjden består av två delar, varav den ena kallas *Lille Tjúbjer*. Läget är norr intill järnvägslinjen.

TOARPS SANDAR (*Toårpe såunor*), en sandås å Toarp n:r 2, 5 och 6. Jfr MFÅ 1969 s. 114.

TOFTAHÅLAN (*Tå.wtahollan*, yngre *Tåfftahollan*), sänka i gränsen mellan Toarp n:r 4 och n:r 5. Av *toft*, åkerjorden närmast gården eller byn.

TOFTEN (*Tå.wten*, yngre *Tåfften*), åker å Toarp n:r 1. *Toften* 1796. Jfr ovan.

VADSTUMPARNA (*Vástompana*), åker å Toarp n:r 1. Innehåller *stumpe* i bet. "mindre återteg".

VIPEHOLMEN (*Vivehållmen*), åker å Toarp n:r 1. Jfr *Wifveskiften* (best.f.pl.)

i Oxie 1703. Av fågelnamnet vipa, här med formen *viva* och holme i bet. "över omgivningen upphöjd terräng."

ÄNGAHAGSTYCKET (*Ä.njahavstittjed*), åker å Toarp n:r 1.

Lockarps socken

Då Lockarps socken består av en enda by (jfr MFÅ 1969 s. 114), är alla här nämnda lokaliteter belägna inom Lockarps by.

ASENDAL (*A'sendal*), sidlänt mark å n:r 6 med läge öster om järnvägen. Äldre belägg för detta namn saknas. Namnet är svårförklarligt. Möjligtvis kan man tänka sig en sammanställning med v. *asa* (*ase*), som gärna användes på tal om svårbrukad mark.

BIRKEMOSSE (*Bi'rrkemosse*), mosse belägen å n:r 7 & 16 (numera 28) ö. om järnvägen och nära Glostorps gräns. *Björkemåse* 1761, *Björke Måsen* i Södre vång 1805. Innehåller *birke*, som är sydvästskånsk form för björke, växtlighet av björk.

BYS GRUSGRAV (*Bys grusgráv*), grustäkt, belägen s. om vägen till Oxie.

BYS MOSSE (*Bys mosse* el. *mose*), en vattenfylld mosse utgörande samfällighet till Lockarps by, belägen inom ägorna till n:r 6 söder intill vägen Lockarp—Oxie. Jfr *Hagemosse*.

BYS VATTNING (*Bys vanninj* el. *Vanninjen*), byadamm belägen vid norra sidan av bygatan, ett stycke väster om kyrkan. Numera omdanad till brandbrunn.

DOTTERBERG. *Dotterbierg* 1569, *Dotterberg* jb 1881. Se *Klockarejorden*.

GRÖDEHÖG (*Grö'dehö.j*), ättehög å n:r 5 & 14 (numera n:r 25). Jfr *Grödhöy stickidtt* (i "westre wong") 1569. Beskrivningen till Ekonomiska kartan av 1913 har under n:r 5 & 14 anmärkningen: "Häri är inräknad en ättehög om 0.0538 har, undantagen vid laga delning." Innehåller möjligtvis *gröt* såsom avljudsform till *griut* (nysv. *gryt*) i bet. stensamling, stenrös, stenig jord. En förklarings-sägen meddelar ang. namnets uppkomst: "Di hadde ko.gt gröd där en gång för i forne tider."

HAGEMOSSE (*Havemo'sse*), vattenfylld mosse, belägen c:a 500 m. öster om Lockarps kyrka inom arealen för n:r 6. Torde ha sitt namn därav, att den en gång varit inhägnad. Detsamma som *Bys mosse*, se ovan.

HALLBECKENS NÄSA (*Hállbäkkens nese*), ett kilformigt område å militieboställets n:r 3 & 11. Efter en arrendator på 1870- och 80-talen, inspektor E. Hallbeck.

KILLEBJER (*Tji'llebjer*), en hög backe å n:r 6, öster om gården. Jfr *Kille Bjärs*

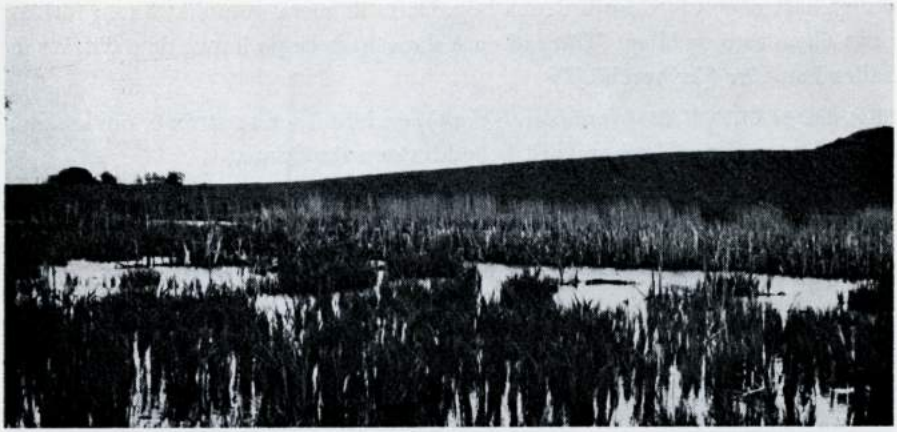

Hagemosse i Lockarp.

åckrarna 1761, *Killebjärsåker* i Norre Wång 1805. Av *killa* (da. *kilde*), skånsk form för källa.

KLOCKAREJORDEN (*Klåkkerejoren*), en jord å n:r 20 intill Fosie gräns. "Klåkkerejoren e här en bid di kaller, de e en tjårrkejor ejänntelien." Ett äldre namn är *Dotterberg*, belagt 1569 (se ovan) och i jordeböckerna 1825 och 1881.

KLOCKAREKÄRRET (*Klåkkeretjarred*), ett kärr å n:r 20 i gränsen emot Fosie. Jfr ovan.

KLÅBERGSÄNGEN (*Klåu'barjsä.njen*), en åkerjord å n:r 21 och 22, belägen vid vägvredet v. om kyrkan. Tillhörig Lockarps kyrka. *Klaabergs ager* 1569 ("Kirstine Mortens giifuir aarligen tiill Kirckenn aff en Klaabergs ager landgille IIII ss.") *Klå Bjärs ängen* 1761.

LOCKARPS GATA (*Låkkårpe gada* el. *gade*), bygatan genom Lockarps by, i riktning v.-ö. och på norra sidan om kyrkan.

MARIELUST (*Marielö'sst*), f. d. park å n:r 1 eller Mariedal, bortröjd på 1870-talet. Den var belägen öster om gården och torde vara uppkallad efter densamma Maria Ekerholm, som givit namn till Mariedal, jfr MFÅ 1969 s. 116.

MOSSEN (*Mossen*), lågländ mark n:r 1 (Mariedal) i n.ö. hörnet av marken.

SKRIVAREHÖG (*Skri'verehö.j*), ättehög å n:r 6, n.v. om gården och nära gränsen till n:r 10 & 16. I Lockarp finns ett f. d. mönsterskrivareboställe (n:r 3 & 11), men det läge det intager sedan enskiftet är långt ifrån Skrivarehög. Men ett sammanhang med mönsterskrivarebostället kan ligga däri, att det före en-

gehög i Lockarps socken.

skiftet haft någon jord intill denna hög. Detta är mera sannolikt än en förklarings-sägen som omtalar: "Där sad en å skrev itt brev po hann; de e därfårr di kaller han fårr Skri'verehö.j."

SKRÄDDARELYCKAN (*Skrädderelykkan*), en jord å n:r 10 strax ö. om kyrkan. Utgör en tomt, som fordom varit bebodd av en skräddare.

SKÄRSBACKEN (*Skå'rsbakken*), backe å n:r 6 ö. om järnvägen, vid vägen till Mariedal. Här skär vägen en djup skåra i backen. Även *Skå'rshällerne*.

SORGEDALEN (*Sårrjedalen*), avlägset från byn och ödsligt belägen åker (läget ej närmare angivet). Nyare namn.

STUGEHÖG (*Stùehö.j*), ättehög å n:r 6, ö. om gården. *Stuehöy* 1569. Under förutsättning att högen har innehållit en gånggrift, som i skånskt folkmål kallas *stenstua*, är detta orsaken till namngivningen. Jfr da. *stenstue* om av sten byggd gravkammare.

Glostorps socken

BOBJER (*Bóbjer*), en hög åkerbacke å Käglinge n:r 10 intill gränsen emot Arrie. *Bobierg* 1569, *Bobjär* i Östre Wång 1805, jfr *Bobjersholmen* 1807. Förleden kan vara ett gammalt mansnamn *Bo* eller *Bovi*, ev. också *bod* i bet. provisorisk hydda (för boskapsherde).

BOBJERSGRAVEN (*Bobjersgraven*), vattengrav ö. om Bobjer.

BORREBACKE (*Bå'rrebakke*), en grusbacke å Glostorp n:r 1. Jfr *Boore ager* (1 g.) och *Boor agir* (1 g.) 1569, *Borre Backe* 1807. Av *bor* = sluttning el. brant. Jfr MFÅ 1969 s. 122.

BORREBACKSVÄGEN (*Bårrebakksve.jen*), en väg å Glostorp n:r 1.

BYS GRUSGRAV (*Bys grusgráv*), grustäkt belägen inom arealen för Käglinge n:r 11 (Sofiedal).

GATEKÄRR (*Gadetjarr*), allmänning med kärr el. byvattning i Käglinge by. *Gatekjärret* 1788. — Igenfyllt på 1920-talet.

GATEKÄRRET (*Gadetjäred*), samfälld vattningsdamm i Glostorps by med läge strax ö. om kyrkan. I senare tid benämnd *Gló.stårpe vanninj*, se nedan. Den vanliga benämningen för byadamm är i Sydskåne *vanninj* men därjämte förekommer, särskilt i Oxie och Skytts härader, *gadetjär* (da. *gadekær*) och *stjövl* (da. dial. *sjövl*). Den vanliga formen för "kärr" är i Skånemålen *tjarr*. Denna form tillhör också de norra och östra delarna av Oxie härad, men i större delen av Oxie härad finns formen *tjär* (jfr da. *kær*), som också tillhör hela Skytts härad och västra delen av Vemmenhögs härad. I Glostorps socken mötes östligare *tjarr* och västligare *tjär*, som av ovanstående framgår.

GLOSTORPS VATTNING (*Gló.stårpe vanninj* el. *Vanninjen*), nyare namn för *Gadetjäred* i Glostorp, se ovan.

Kims i Glostorp.

GLOSTORPSVÄGEN (*Gló.stårpevä.jen*), vägen från Ystadvägen i Käglinge västerut emot Glostorps by.

GÅSABRINKEN (*Gåusabrinken*), backe å Glostorpsvägen i Käglinge.

HÖGEBJER (*Hö.jebjer*), höjd å Käglinge n:r 11 (Sofiedal), n.ö. om gården. Jfr *Höybers gierde* och *Höybers maer* 1569, *Högbergs äng* 1807.

HÖGEBJERSMAD (*Höjebjersmå* el. *Hö.'jebjersman*), äng å Käglinge n:r 11. *Höybers maër* (pl.) 1569. Jfr ovan.

KARUSAN (*Karúsan*), vattengrav i Käglinge v. om landsvägen och nära gränsen mot Arrie. Är best.f. sing. av fisknamnet *karusa*, ruda, da. *karudse*. Jfr *Karúseholled* å Månstorps kungsgård i V. Ingelstad. Om karusa, se Kornhall, Sydsvenska fisknamn, s. 103.

KILLESTIGEN (*Tjillestien*), gångstig ö. om Sofiedal i Käglinge. Går till en källa. Jfr *II Kildagre* och *II Kildenge* 1569.

KIMS (*Tjimms*), en vägkrök i Glostorps by norr om kyrkan. *Kems* (i Westre wongh) 1569. Svårförklarligt namn. Här huserade ett spöke (*spö.je*), som kallades *kimsekatten*.

KIMSAHÅLET (*Tjimmseholled*), fördjupning i marken vid Kims.

KRÅKAN (*Kråugan*), vattengrav i Käglinge v. om landsvägen och inte långt

från Arrie gräns. *Kraagen* 1569 (i Syndre wongh). Är best. form av fågelnamnet *kråka* (ä. da. *kraghe* el. *kraaghe*, i Skånemålen alltid med *å*-ljud).

KYRKOBACKEN (*Tjårrkebakken*), en jord inom arealen för Käglinge n:r 3 varav utgår landgille till Glostorps kyrka.

KYRKOJORDEN (*Tjårrkejoren*), åkermark å Käglinge n:r 17 men belägen inom arealen för n:r 2. Tillhör Glostorps kyrka. *Kyrkojordsåkern* 1807.

KÄGLINGE GATA (*Tjä.jlinje gade*), bygatan i Käglinge by. Framgår ö. om Ystadvägen och parallellt med denna.

LERÅKER (*Leråger*), lertäkt i Käglinge å n:r 6 och n:r 10. *Lær ager* 1569, *Leråker* i Östre Wång 1807.

LILLEVÄNG (*Li'llevång*), åkermark i ö. delen av Käglinge, inom det knä som bildas å vägen Käglinge—Bönnarp.

LÅNGEBJER (*Lå'ngebjer*), höjd i Käglinge (grusås), dels å n:r 3, dels å n:r 5.

LÅNGEGRAV (*Lå'ngegrav*), vattengrav i Käglinge (mosse) å n:r 10 v. om landsvägen.

NAFFENTORPSJORDEN (*Naffentårpsjoren*), = Fjärdingslöv n:r 5, en jord om 2 tunnland, som brukas under n:r 1. *Naffentorpsmarken* 1820. Läget är i det sydöstra hörnet av Fjärdingslöv, och jorden gränsar alltså icke till Naffentorp i Bunkeflo, men den är, ovisst på vad grunder, uppkallad efter Naffentorp.

PRÄSTABONDEPLANEN (*Prässteboneplanen*), detsamma som ägorna till annexhemmanet Glostorp n:r 1. Av *prässtebone*, arrendator av prästgård el. annexhemman.

RÅ (*Rå* el. *Råu*), även Råvägen (*Råu've.jen*), en vägsträcka i riktning n.-s. som utgör gräns mellan Glostorps by i Glostorps s:n och Klagstorps by i V. Klagstorps s:n. *Raa ageren* 1569 (under V. Klagstorp) och *Raa ryg* 1569 (under Glostorp). Av äldre *rå* = gränsmärke, rågång, Jfr *Råå* i Luggude hd. Se även Rietz 547 A.

RÅ MOSSE (*Rå mosse* el. *Råu mosse*), f. d. mosse, numera torrlagd och uppodlad å Glostorp n:r 8 n.v. om Glostorps by och i närheten av Råvägen, se ovan. Jfr *Raa ryg* och *Raa ryggen* 1569 (i Westre wongh). *Rå måse* 1812 (Rekognosceringskartan; på denna karta är mossen tydligt angiven såsom sankmark).

SMÖRSTACKABACKARNA (*Smörstákkebakkane*), två höjder å Käglinge n:r 3, nära gränsen mot Bönnarp i Törringe. De benämnes var för sig *Store Smörstákk* och *Lille Smörstákk*. *Smörstach* 1569. Namn sammansatta med *smör-* betecknar i allmänhet en fruktbar jordmån. Den vanliga benämningen på Söderslätt på smör, upplagt i en smörkopp med toppformig avslutning, var *smörsláv*.

Store Smörstack i Käglinge.

STOREBÖK (*Stòrebö.j*), vattensamling i Käglinge, norr om Käglinge by och öster om vägen till Oxie. Jfr *Bögemåse* 1807. Innehåller *bög*, dansk-skånsk form för trädnamnet bok (fagus), i Sydskåne *bö.j*. Namnet är en reminiscens av att här funnits växtlighet av bok. I den östra delen av Oxie härad har funnits smärre skogsbestånd, varav vi ännu har en rest i *Törringelund*. Inte långt härifrån låg *Månstorpe lund* i V. Ingelstad, som blev bortröjd i slutet av 1800-talet. Ortnamnen *Skogholm* i Fosie och *Riseberga* i Husie vittnar också om fordomdags skogsbestånd, jfr MFÅ 1960: 67 och 1961: 93.

TINGDAMMEN (*Ti'njdammen* el. *Tinjdámmen*), en damm i gränsen mellan Käglinge n:r 5 i Glostorp och Kristineberg i Oxie. Jfr *Tingsbackshålan* och *Tinghålan* 1788, namn på ängar i Käglinge. Uppkallelse efter Oxie härads tingshus, som på 1600-talet var beläget i Käglinge. Det är enl. meddelande av kommunalkamrer Gustaf Pålsson utsatt å en karta över Käglinge från 1660.

TINGDAMMSBACKEN (*Ti'njdammsbakken*), backe å Käglinge n:r 5 vid Tingdammen. Jfr föregående belägg.

TODDYHÅLAN (*Tå'ddihollan*), åker, förr äng i Käglinge ö. om Sofiedal. Här var fordom en krog (*itt kru*) intill.

TUNNEBJER (*Tỳnnebjer*), en höjd i östra delen av Käglinge, norr om Smörstack och nära gränsen mot Bönnarp i Törringe. *Tinnebier* 1569, *Tunnebjärsåker* i Östre Wång 1807. Den äldsta kända formen, *Tinnebjer* i Landeboken, gör namnet svårförklarligt, såvida inte ett skrivfel föreligger. Annars kunde man tänka sig en sammansättning med adj. tunn, som har dial.-formen *tynn*, eller med subst. tunna, som i ortens mål heter *tynne*.

Malmö S:t Petri kyrkas medeltida dopfuntar

I Allmän översikt

Av Olle Ydstedt

Den nuvarande dopfunten i S:t Petrikyrkan är ett verk av bildhuggaren Daniel Tommisen och utförd 1601. I Malmö museum finns emellertid två medeltida funtar från kyrkan deponerade alltsedan den Wåhlinska restaureringen 1904. De bär båda beteckningen "S. Petri kyrka 1300-tal". Endast skålarna återstår och dessa är svårt skadade. Materialet är kalksten från Sundre socken på södra Gotland[1].

Den första beskrivningen av funtarna gjordes av Lars Tynell i hans samlingsverk "Skånes medeltida dopfuntar". Han gav dem namnen Malmö S. Petri I och II och placerar dem båda i en grupp, som han kallar Falsterbogruppen[2]. Senare forskning har dock grupperat dem på annat sätt. S. Petri II tillhör den grupp, som Johnny Roosval kallat Fröjelfuntarna[3]. Dessa funtar förekommer i länderna kring södra Östersjön, ofta i köpstädernas förnäma gotiska tegelkyrkor. Flertalet är åttkantiga och vanligen prydda med reliefer av fabeldjur och primitivt framställda människofigurer. Ett typiskt ornament är diamantstaven. Man kan tala om en "romansk renässans". Den primitiva utformningen till trots är man numer övertygad om att Fröjelfuntarna är huggna i sen medeltid, varvid en äldre tids ideal sökt efterliknas. De äldre motiven har dock blandats med modernare och figurernas dräkter har påvisats härröra från 1300-talet.

Den andra funten S. Petri I tillhör en mindre grupp funtar, som Oscar Reutersvärd kallar Apostlafuntarna[4]. Denna grupp har i huvudsak samma lokalisering till södra Östersjöområdet som Fröjelfuntarna. Till gruppen hör förutom Malmöfunten en funt i Ejby på Själland, funten i Levenhagen vid Greifswald, en numer försvunnen funt från Neuburg nära Wismar och en funt från Jäder i Södermanland. På dessa funtar står mansfigurer uppradade under bågar ofta möjliga att identifiera som apostlar. Figurerna är utförda i ritshuggningsteknik ibland kombinerad med tvåplansrelief. Utom lokaliseringsområdet visar det sig finnas andra likheter mellan de båda grupperna av funtar. Det är i regel stora, mångkantiga kalkstensfuntar med gotisk profil.

Aposteln Petri med sin nyckel. S. Petri I. Foto B. Wigforss 1969.

I S. Petri kyrkas räkenskaper finns mellan åren 1542 och 1593 en av dopfuntarna omnämnd flera gånger. Dessa notiser ger intressanta upplysningar, som att det funnits ett lock till funten upphängt i kyrkans tak och att funten blivit grönmålad vid ett tillfälle, men ingenting sägs som kan ge ledtrådar till identifieringen av denna sist brukade av Petrifuntarna.

1630 kommer så ett sista omnämnande:

1630 "Den 27 Julij giffuit Laurids Graffuer (grävare) for den gammel Stenfundt at flötte fra den Norder Capell och under en Rende vden den söndre Kircke Dör. — 2 mark[5].

Det är tydligt att den gamla funten, då den blev ersatt 1601 av den nuvarande, flyttats undan till "norra kapellet" tills den 1630 blev vattensamlare utanför kyrkan. Den nya funten stod fram till 1682 innanför porten i långskeppet mellan pelarna, som uppbär orgelläktaren[6]. Den gamla hade säkert samma placering enligt medeltida tänkesätt, som inte tillät den odöpte hedningen att komma för långt in i kyrkan.

Av dopfunten S. Petri II som troligen är den äldre av de två återstår endast bottenpartiet av skålen. Skålen har liksom de flesta i Fröjelgruppen åttsidig

form. Åttsidig var redan den fornkristna dopkyrkan, baptisteriet, och biskop Ambrosius av Milano beskrev på 300-talet oktogonen som den mest värdiga formen på ett baptisterium. Talet 3 betyder treenighet och talet fyra de fyra elementen. Summan blir människan med hennes andliga och kroppsliga del. Det följande talet, åttalet, är det nya livets tal, som förebådas just genom dopets sakrament.

På funten markeras varje sida av ett baldakinsystem med trifoliebågar som omramar människofigurer. De för Fröjelfuntar så typiska diamantstavarna återfinnas här. Hur funtens översta del varit utformad vet vi numer inte. På sju sidor står under varje båge en person framställd i helfigur. På den åttonde står två personer. De är alla naivt utformade med t. ex. onormalt stora huvuden, i de fall dessa är bevarade och hos dem som ha benen synliga under dräkten syns dessa framställda i profil med fötterna riktade åt samma håll trots att figurerna i övrigt ses en face.

Sex figurer är i ställning, gester och klädsel mycket lika och även de två ansikten som är delvis bevarade på sidorna 1 och 8 tycks nästan identiska med sitt långa ringlande hår och ornamentala skägg. Vissa figurer avviker dock väsentligt såsom den på sida 7, som saknar synliga armar och med sin kropp helt fyller upp trifoliebågen som därigenom kommer att bilda kroppens konturlinje. Även den högra av figurerna på sida 4 saknar synliga armar.

En annan avvikande figur finns på sida 2. Det är den enda som har attribut, nämligen ett litet uppåtriktat svärd i ena handen och en bredvid figuren svävande krans eller ring. Ett helgon, som kan avbildas dels med svärd och dels med en krans av rosor och liljor är Cecilia. Hon hade också ett visst samband med dopets sakrament, eftersom kransen överräcktes henne enligt legenden efter hennes makes dop och dess doft hade till följd att också Tiburtius, makens broder gick till påven och lät döpa sig.

Ett utmärkande drag hos Fröjelfuntarna är emellertid viljan att blanda motiv och växla dem till synes utan princip, vilket gör bilderna ytterst svårtolkade.

De dräkter, som flertalet figurer bär, en slags kappa med snäv midja och utsvängd, veckad underdel, överensstämmer mycket väl med en mansklädnad från Herjolfsnesfyndet på Grönland vilket tidsbestämmer dem till tidigast 1300-talets mitt. Knappraderna i kroppens mittlinje och på ärmarna är också typiska för denna dräkt[7].

Troligt är att flera av funtens figurer burit kronor. Detta kan man anta på grund av deras ytterst stora likhet med figurerna på andra Fröjelfuntar såsom Skanörfunten och Kirkehelsingefunten på Själland. Det är s. k. liljekronor. På Skanörfunten bär inte mindre än 14 figurer liljekronor. Det är svårt att se meningen med att avbilda en rad kungliga personer just på en dopfunt. Liljan är vanligen symbol för renhet och kyskhet. Detta på grund av sin vita färg. Men både liljan och liljekronan har tidigare symboliserat den helige Ande, som

påpekats av en tysk forskare. Denne har också visat på likhet i utseende mellan liljan och andra symboler för den helige Ande, som den trespaltiga flamman och duvan, som förekommer vid Kristi dop[8]. Av Anden inspirerade personer avbildas ofta med en duva på huvudet. Johannes Döparen har om Kristus sagt: "Jag döper Eder med vatten men han skall döpa Eder med helig Ande"[9]. Det är andedopet, som är mindre känt än vattendopet numera. Kanske kan man uppfatta de många "liljekrönta" personerna på Fröjelfuntar som av Anden inspirerade eller i Anden döpta. Att finna en sammanfattande lösning av Malmöfuntens bildprogram är svårt, eftersom avsikten hos beställarna som bestämde detta sannolikt har varit att medvetet uppta en avlägsen tids motiv och stil. Den ursprungliga avsikten kan ha fallit i glömska eller missförståtts. De inspirationskällor i fråga om bilder som man haft, verkar vad människofigurerna beträffar inte ha hämtats från romanska dopfuntar utan snarare från metallkonst.

Baldakinsystemet på Malmöfunten visar stor likhet med baldakinsystemen hos funtarna i Ystads S. Petri kyrka och Grudiadz i Polen. Bågarna är däremot halvcirkelbågar och under dem står fabeldjur. Ornamentiken kan givetvis också vara ett uttryck för romansk inspiration. Likheter finns med de pärlsirade bågarna i den småländske anonymmästaren Bestiarius' tidigaste romanska funtar.

Den andra Malmöfunten S. Petri I är bättre bevarad men är dock skadad i hela övre kanten, så att ursprungliga höjden är okänd. Även i nuvarande skick är det en ovanligt stor dopfuntsskål med 119 cm diameter. Materialet är rödaktig kalksten. Den är tolvsidig och indelad i dels en undre arkadfris om tolv tomma fält, dels en övre om tolv fält vardera försett med en apostlafigur framställd i relief framifrån. Reliefen är låg och platt och alla detaljer "inom" figuren är utförda med inristningar i stenen. Alla figurer bär långa fotsida dräkter och över dem mantlar, vars veck markerats med parallella snedlinjer. Gloria finns hos alla figurer, vars huvud är bevarat. Apostlarna var ju tolv till antalet och framställdes vanligen klädda på detta sätt, medan helgon kläddes i samtidens dräktmode. Säkert indentifierbara är endast Petrus med sin nyckel i fält 1 och Andreas i fält tolv med det x-formade korset, de övrigas attribut är genom skador och sprickbildningar svåra att urskilja.

Har den undre raden tomma bågfält haft någon funktion? En möjlighet är att de kan symbolisera det nya Jerusalems tolv portar. Reutersvärd anser att "mycket talar för att den undre arkaturens fält varit försedda med målade figurframställningar möjligen de tolv mot apostlarna svarande profeterna"[10]. Det var vid apostlaframställningar ganska vanligt att kombinera dem med motsvarande prototyper ur Gamla testamentet, och de placerades då antingen parvis eller med aposteln ovanpå profeten, eftersom apostlarna ansågs stå på profeternas grund. Denna kombination finns på en dopfunt i Merseburg, i Westfalen, där apostlarna är insatta i arkader stående på profeternas axlar. Alla

S. Petri II. Detalj. Foto författaren.

figurer är reliefer. För övrigt har den sistnämnda funten inga likheter med Malmöfunten. Det är en romansk funttyp med rak parellellepipedisk uppbyggnad.

Ristningsteknik är inte ovanlig vid figurframställningar på medeltida gravstenar. Hos apostlafuntarnas figurer är dock det "arkaiserande" draget starkt framhävt. Malmöfuntens figurer är utförda i en primitiv, tung och ålderdomlig stil. Man kan som exempel ta de på alla apostlarnas dräkter schemamässigt upprepade snedställda hack, som skall föreställa veck. Att bildhuggaren varit slarvig eller oskicklig kan man knappast förutsätta, när det gällt att tillverka en funt till en så betydande kyrkobyggnad som Malmö Petrikyrka.

Malmöfunten är den enda bevarade apostlafunt, som kombinerar ristning med tvåplansrelief. En numer försvunnen åttsidig funt från Neuburg vid Wismar, som i fragment ännu 1899 tillhörde museet i Schwerin, hade dock helgon- eller apostlafigurer i denna teknik, vilket framgår av foto och beskrivning[11].

Dessa figurer stod dessutom i nischer bildade av runda pilastrar, som i sin tur omgavs av de för Fröjelfuntarna så typiska diamantstavarna, och det är därför möjligt att funten varit en sammanbindande länk mellan de båda Malmöfuntarna liksom emellan de båda funtgrupperna.

Om detta är riktigt måste Fröjelfuntar och Apostlafuntar ligga varandra nära i tiden. Många gemensamma drag existerar ju såsom utbredningsområdet,

det gotländska ursprunget, materialet och tendenserna att uppta ålderdomliga motiv. Fröjelfuntarnas tillkomsttid anses numer vara 1300-talets sista fjärdedel, och eftersom denna funtgrupp tycks ha utvecklats ur de figurlösa paradisfuntarna, bör Apostlafuntarna alltså vara något yngre eller kanske delvis sammanfallande i tid. S. Petri I skulle i så fall som en tidig representant vara huggen omkring 1400.

Har båda funtarna ursprungligen tillhört Petrikyrkan? På 1500-talet fanns ju endast en funt i bruk. Kan den ena funten tillhört någon annan kyrka? Helgeandshuset, som låg på nuvarande Stortorgets plats, hade en särskild kyrka sannolikt äldre än S. Petri. Då denna kyrka revs 1537 fördes en mängd inventarier över till Petrikyrkan. Däribland var korstolar, orgelverk, predikstol och gravstenar. S. Petri räkenskaper lämnar noggranna uppgifter men nämner ingen dopfunt. Osäkert är om fler kyrkor i Malmö än S. Petri överhuvudtaget hade doprätt.

År 1420 störtade gaveltornet på S. Petri "dragande i sitt fall med sig västra gaveln och en del av långmurarna samt sönderslående valvet över nuvarande orgelplatsen och sidoskeppets västra valv"[12].

Att dopfunten, som antagligen hade sin plats härunder blivit skadad och ersatt med en ny vid detta tillfälle kan givetvis ej bevisas. S. Petri II är verkligen så svårt skadad att yttre våld ej kan uteslutas. Varför bytte man annars funt efter en förhållandevis kort tid? En annan omständighet kan eventuellt tyda på att den sista i bruk varande medeltida dopfunten verkligen var S. Petri I. Enligt en uppgift av f. prosten i S. Petri Albert Lysander som var i tjänst vid kyrkan redan före 1904 skall en gammal funt ha stått utanför kyrkan som vattenkar för hästarna under gudstjänsten[13]. Den enda av funtarna som genom sin form numera kan innehålla vatten är just S. Petri I. Och som framgick av S. Petri räkenskaper flyttades den sist använda medeltidsfunten ut som vattensamlare 1630.

NOTER:

[1] Enligt undersökning av docent Erik Hede, Geolog. inst., Lund.

[2] L. Tynell, *Skånes medeltida dopfuntar*, Sthlm 1913—21, sid 83.

[3] J. Roosval, *Die Steinmeister Gottlands*, Sthlm 1918, sid 204 ff.

[4] O. Reutersvärd, *Kalkstensfuntar*, 1964, maskinskrivet manus.

[5] Uppgifterna från S. Petri kyrkas räkenskaper, Stadsarkivet, Malmö, har lämnats författaren av Fil. dr Einar Bager.

[6] Th. Wåhlin, *Malmö S. Petri kyrka*, Malmö 1919, sid 92.

[7] P. Nörlund, "Dragt" *Nordisk Kultur XV*, Sthlm 1941, sid 64.

[8] A. Bode, *Heilige Zeichen*, Heidelberg 1938, kap. V.

[9] *Bibeln* 1917 års övers., Markus 1 : 8.

[10] O. Reutersvärd, *Kalkstensfuntar*, 1964, maskinskrivet manus.

[11] Bild och beskrivning i F. Schlie, *Die Kunst- und Geschichtsdenkmäler des Grossherzogstums Mecklenburg-Schwerin*, 1898, bd. II, sid 250.

[12] *Registrum Ville Malmöyghe*, sid 23.

[13] Muntlig uppgift till förf. av kyrkovaktmästare Folke Ekberg, som fått upplysningen av framlidne prosten Lysander.

Fig. 1. Fidesmotivet på kalkmålning i Kirkerup kyrka, Danmark.

II Fides et fons

— ett motiv på Malmö S. Petrifunt II

Av Frans Carlsson

På Malmö S. Petrifunt II[1] är mannen, som räcker upp händerna representerad på sex av funtens åtta sidor. Av tummarnas placering tycks två av männen vända handflatorna från sig medan de övriga vänder dem mot sig.

I Skåne finns flera funtar med män, som lyfter händerna med handflatorna från sig. Saxtorpsfuntens ena bassida visar en munk med rakad hjässa, som gör gesten[2] och på Fjäliefunten ser vi Jesus i samma positur vid sitt dop i Jordanen[3]. På Skanör I-funten[4] och funten i Falsterbo I[5] är det liksom i Malmö en anonym man i lång rock med knäppning från hals till fotsulor, som visar sina handflator. I Falsterbo förekommer han inte mindre än åtta gånger. På Simriskyrkans processionskors förekommer en kung (?), som döps samtidigt med att han gör gesten.

Denna handställning kallas vanligen orantens och anses visa personen i bön eller adoration men i detta fall torde den ha en betydelse, som ligger vid sidan av den gängse.

Gestens rikliga förekomst på funter, liksom det faktum att Jesus gör den i sitt dop, berättigar en att söka en specifik innebörd i den. Denna dopanknytning torde utvisas av ett byzantinskt manuskript, kallat Berberineukologiet, som skrevs i Konstantinopel omkring 790. Häri förklarar författaren vissa bruk i ritualen för katekumenen och en engelsk översättning säger bl. a.: "So if any of you has anything belonging to the devil in his heart, throw it to him. He that dies (döps) has no longer power over his possessions: let none of you therefore preserve in you hearts anything that is the devil's. That is why you stand and hold up your hands when I command, as though being searched lest anyone has hidden upon him anything belonging to the devil"[7].

Leo den store hänför också gesten till dopet men ger den en något annan förklaring till dess berättigande i dopsammanhang i det han säger: "sola innocatione spiritus sancti per impositionem manuum confirmandi sunt, quia formam tantum baptismatis sine sanctificationis uirtute susceperunt"[8]. Enligt det medeltida konfirmationsritualet ges den Helige Andes sju gåvor i dopet. Dessa sju gåvor är de sju dygderna[9] men här är det endast fråga om en och troligt är att det är Fides.

Paulus sammankopplar denna dygd och dopet med orden "ett dop, en tro"[10]. I Kirkerups kyrka i Danmark finns Fides avbildad som en kvinna, som höjer båda sina händer med handflatorna från sig; runt henne läser man texten FIDES (fig. 1).

Gesten blev således direkt knuten till dopet dels genom sin betydelse av katekumenen intet jordiskt ägde men också som Fides. Vilken av dessa tolkningar, som bör gälla för S. Petri II-funten och övriga kan inte sägas med säkerhet, men den senare lösningen är troligare då Barberineukologiets giltighet för skandinaviska förhållanden vid en långt senare tidpunkt är oviss. Även själva dopfunten har innebörd av Fides. Remacliusretablet visar en kvinna med ett dopkar i famnen med texten FIDES BAPTISMUS löpande runt sig (fig. 2)[12]. Ett relikvarium i Namurs museum visar likaså en kvinna med dopkar, här med texten FIDES[12].

Ofta ser man Fides framställd med, vad det uppges, en kalk i handen. Man kan efter ovannämnda resonemang omtolka kalken till en funt men i vilka fall det bör ske får man ta ställning till monument för monument.

Om männen med handflatorna mot sig skall äga samma innebörd är osäkert även om jag håller det för troligt. Fröjelfuntarna är inte präglade av någon detaljerad huggning och i ett par fall har det inte gjorts någon större skillnad på tummarna och de övriga fingrarna, vilket gör att betydelsen av variantgesterna tycks ensartad. Medeltidens gester och symbolik är ett område, som rönt mycket liten uppmärksamhet. En av grunderna till detta är det mycket komplicerade materialet, som ofta låter sig tolkas i flera helt divergerande riktningar och där sammanhanget eller andra omständigheter får avgöra vilket val man skall träffa.

Fig. 2. Remachiusretab

NOTER:

[1] Numreringarna gjorda av L. Tynell i: *Skånes medeltida dopfuntar*, Stockholm 1913—1921.

[2] Ib. plansch XVI: 1.

[3] Ib. plansch XLIV: 2.

[4] Ib. p. 92.

[5] Ib. p. 90.

[6] Ib. fig. p. 124.

[7] Berberinieukologiet, fols 260 ff. E. C. Whitaker: *Documents of the baptismal Liturgy*, London 1960, p. 61.

[8] J. Ysebaert: *Greek baptismal terminology*, Nijmegen 1962, p. 333.

[9] Pontificale Lundense, fols 87v.—88r. Handskrift C 441, Uppsala Universitetsbibliotek. B. Strömberg: "Den pontifikala liturgin i Lund och Roskilde under medeltiden", *Studie Theologica Lundensia* 9, Lund 1955, pp. 81 f.

[10] *Bibeln*, Paulus' brev till Efesierna 4: 5.

[11] H. Swarzenski: *Monuments of romanesque Art*, London 1953, fig. 366.

[12] Ib. fig. 426.

Thottska huset

En byggnadshistorisk undersökning

Av Bengt Salomonsson

Det Thottska huset, eller för innevarande år riktigare uttryckt den korsvirkesstomme, som står på tomt nr 21 i kv nr 7 Carolus (Östergatan 8) i Malmö, byggdes med all sannolikhet 1558, således för 412 år sedan. Hustypen och den imponerande korsvirkeskonstruktionen kan bekräfta denna ålder. Korsvirkeshus från 1500-talet är sällsynta i Skåne och är inte alltför vanliga ens i Danmark. Självfallet är huset det äldsta bevarade korsvirkeshuset i Malmö. Det hävdar sig väl gentemot de talrika kvarstående, grundmurade husen från 1500-talet i Malmö.

E. Bager och C. G. Lekholm konstaterade vid en partiell byggnadshistorisk undersökning år 1957 att delar av husets fasad var bevarade[2]. E. Bager fäste också uppmärksamheten på en porthammare och en dörrhammare, vilka, nu förvarade på Malmö Museum, på sannolika grunder kan hänföras till detta hus. Med stöd av en arkivuppgift, gällande en ägotvist berörande den intilliggande Diedenska gården, har E. Bager således gjort troligt att Tage Tot var byggherre till det nedan beskrivna huset.

Enligt museets katalog har den nyssnämnda dörrhammaren (MM 2194) och porthammaren (MM 2195) nedtagits i Kronomagasinet och därifrån kommit till museet. Porthammaren, som är av ek, liksom övrig originaltimra i Thottska huset, bär i relief inskriften: WERBUM DOMINI MANNET IN ETERNOM 1558. Därjämte finns två vapensköldar. Dörrhammaren bär samma årtal och texten: TAGE TOT — ELSE ULSTAN. Dörr- och porthammaren kan inpassas i huskonstruktionen.

Vid den byggnadshistoriska undersökning[1], som påbörjades i januari 1970 framgick dels, att väsentliga delar av husets ursprungliga timra var bevarad dels, att korsvirkeskonstruktionen var av mer än lokalhistoriskt intresse.

Sedan en otrolig mängd under senare tider tillkomna väggar, tak och golv avlägsnats framträdde en mäktig korsvirkesstomme av ekvirke. Stolparna är 27 till 30 cm breda. Bevarade löshult och snedstyvor är av ungefär samma dimensioner. Även om virket på ytan ser sönderfrätt och ruttet ut är 90 % av den kvarvarande originaltimran frisk och stenhård.

Gavlarna

Västra gaveln, som är dåligt bevarad, har i bottenvåningen rester av högstolpe mot gården och ytterligare tre stolpar. I facket mot Östergatan finns en avsågad snedstyva. Hur ev. löshult och en ev. snedstyva i facket närmast gården suttit har inte gått att fastställa på grund av gavelns dåliga skick. På andra våningen finns snedstyvor mot gård- och gatufasad och två stolpar. Tre löshult finns i de inre facken. Stolpar och löshult är tappade i bjälkar resp. stolpar. Hela gaveln på andra våningen kan ha haft klineväggar som fyllning i facken. Detta framgår av borrhål i undersidan av bjälkar och löshult och av fåror i vilka klineväggens käppar stått instuckna. Om fyllningarna i bottenvåningen varit av samma material har inte konstaterats ännu. Troligen har facken här varit murade liksom i östra gaveln i bottenvåningen.

Östra gaveln är av samma konstruktion som den västra med snedstyvor i ytterfacken och tre intappade stolpar förutom högstolpen mot gården och stolpen i gatufasaden. De två mittfacken i första och andra våningen har ett löshult respektive. Bottenvåningens fyllningar var murade med storformatigt tegel och kritstensblock. Dessa fyllningar var möjligen inte ursprungliga. Takbjälkens undersida är nämligen försedd med hål för klineväggskäppar. Ovanvåningen har haft eller hade klineväggsfyllning utom i facket mot gården. Detta var murat med storformatigt tegel. Andra facket från gården räknat var ommurat i sen tid och hade därför inte målningsrester som övriga fack i denna gavel. Målningarna är nedtagna för restaurering av konservator Albert Eriksson. De får presenteras vid ett annat tillfälle. Eftersom det yttersta facket hade anordningar för klinevägg men var murat, är det inte helt säkert att målningarna var ursprungliga. Möjligen kan man emellertid ha ändrat väggkonstruktionen, med hänsyn till eldstadsanordningarna, redan under byggnationen och målningarna kan tillhöra husets ursprungliga inredning. En stilistisk analys kan möjligen klargöra denna fråga.

Av ritningarna av gavlarna framgår att huset haft "styrterum", att sparrarna vilat på lejd över stolpe, att bjälkarna är stuckna genom stolparna och att ovanvåningen varit överkragad mot Östergatan. — Ingen stolpe är bevarad i bottenvåningen mot Östergatan men tapphål i takbjälkarna och avtryck och märken i takbjälkarnas undersida efter de nu försvunna stolparna säkrar exakta mått för överkragningen. Den har mätt 40 cm räknat från undervåningens stolpes framsida till den utstickande bjälkändens framkant. I undersidan av bjälkänden finns tapphål för knekt. Ingen knekt är bevarad, eftersom hela bottenvåningens korvirkeskonstruktion borttagits under 1800-talets början, då ny vägg murades i liv med ovanvåningens. Man kan, eftersom ingen bevarats, förmoda att knektarna varit av enkel utformning, som t ex knektarna på Kemnerska gårdens Västergatshus i Ystad[3]. Hade de varit skulpterade, som t ex det Lembkeska husets[4], hade troligen någon tillvaratagits på samma gång som dörr- och

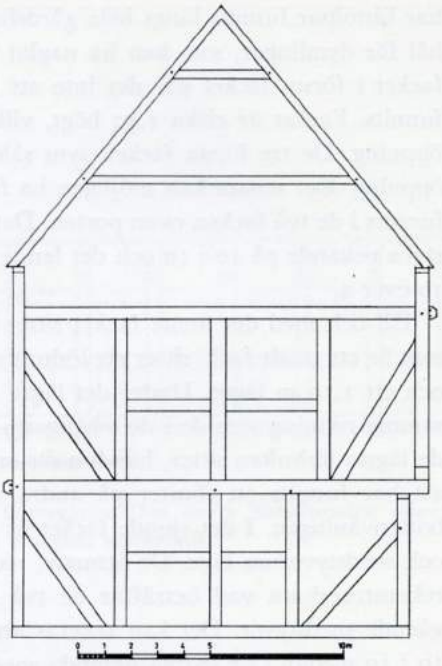

Thottska huset. Uppmätning av östra gaveln. Fasad mot Östergatan t. h.

porthammare omhändertogs. Med en överkragning på 40 cm ligger Thottska husets bottenfasad i flukt med Diedenska gårdens Östergatshus[5].

Av uppmätningsritningarna av gavlarna framgår också takstolens konstruktion. Takstolen var inte ursprunglig, möjligen med undantag för de östligaste sparrarna. Gaveln hade där brädklädsel, som måste ha tillkommit före 1626, då Diedenska huset byggdes. Av ritningarna framgår också, och som redan framgått, att gårdssidan har högstolpar, varvid en och samma stolpe går från fotträ till sparr.

Gårdssidan

Thottska huset har tolv fack eller tretton binningar. Facken är 1.30—1.35 breda mellan stolparna, utom det västligaste facket (facken räknas här västerifrån) som är 1.10 och det sjätte som är 1.15 m brett. De två portfacken, fjärde och femte, är tillsammans 2.80 m. Gårdsfasadens konstruktion är högstolpar med intappade löshult och snedstyvor. De tre första facken har tre löshult och tre snedstyvor resp. Snedstyvorna pekar på 10 minuter i 10. I andra och tredje facken fanns i de översta facken bistolpar som troligen var ursprungliga trots att de endast var intappade i löshulten och ej fastsatta med dymlingar. Troligen

har bistolpar funnits längs hela gårdsfasaden. På ett par ställen i lejden finns hål för dymlingar, som kan ha naglat fast bistolpen uppifrån. I det nedersta facket i första facket går det inte att konstatera med säkerhet om snedstyva funnits. Facket är cirka 1.40 högt, vilket torde vara alltför lågt för en dörröppning. De tre första facken syns således varken ha haft fönster eller dörröppning. Det senare kan möjligen ha funnits i porten. Fönster har inte heller funnits i de två facken ovan porten. Det fjärde facket har två löshult och snedstyva pekande på 10 i 10 och det femte två löshult och snedstyva pekande mot 10 över 2.

Till och med det femte facket sitter löshulten på samma höjd. I det sjätte, som är ett smalt fack, sitter ett löshult strax under andra våningens takbjälkar och ett 1.10 m lägre. Under det lägre löshultet har funnits en snedstyva med samma riktning som de i de västligaste facken. På samma höjd, som resten av de lägsta löshulten sitter, har funnits en snedstyva i detta fack. Det är möjligt att här funnits ett fönster på andra våningen, men knappast någon dörr i bottenvåningen. I det sjunde facket är det ogörligt att rekonstruera löshultens och snedstyvornas läge. De åttonde, nionde, tionde och elfte facken är endast rekonstruerbara vad beträffar de två lägsta löshultsraderna och däremellan gående snedstyvor. Det kan noteras att i åttonde facket pekar snedstyvan på 10 i 10 medan i de övriga nämnda snedstyvorna pekar mot 10 över 2.

Det skall också anmärkas att de bevarade delarna av konstruktionen svårligen tillåter fönster eller dörrar i bottenvåningen. Hur det varit på ovanvåningen i sjunde till och med elfte facket går inte att avgöra på grund av att stolparna endast delvis är bevarade. I det sista facket, det tolfte, finns tre löshult och spår av tre snedstyvor riktade på samma sätt som de i nionde—elfte facken. — Porthammaren på gårdssidan är höjd från ursprunglig plats. Det är inte säkert att den befintliga porthammaren är ursprunglig.

Gatusidan

I första våningen är som nämnts inget korsvirke bevarat. Det borttogs då husets fasad omändrades till att vara slät, vilket torde ha skett 1824 eller tidigare[6]. Som redan nämnts går det att med hjälp av intappningshålen i bjälkarna mellan första och andra våningen fastställa de borttagna stolparnas plats. På ett par ställen syns också avtryck av stolparna på bjälkarnas undersida. Överkragningens storlek går att fastställa. Bottenvåningens timra kan rekonstrueras med utgångspunkt i ovanvåningens konstruktion. Enligt den uppmätning, som gjordes 1957 och enligt de kompletterande uppmätningar, som kunnat göras nu, har gatufasadens ovanvåning haft följande utseende: I stolpar, som är bevarade på ursprunglig plats, finns intappade löshult eller uttag för sådana i två rader men inte för snedstyvor. Den övre av de två löshultsraderna sitter i ursprungligt läge medan löshulten i den nedre raden samtliga är avlägsnade eller flyttade

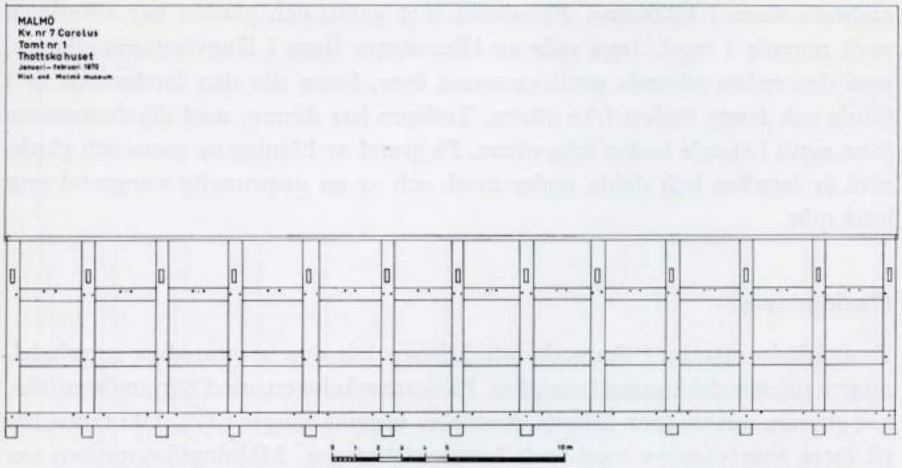

Thottska huset. Ovanvåningens fasad mot Östergatan. Den undre löshultsraden rekonstruerad liksom vissa stolpar. Alla befintliga plugghål markerade.

för att passa till 1800-talets fönsterindelning. De ursrungliga fönstren har passats in mellan löshulten och stolparna. I uppsidan av andra våningens fotträ, vari stolparna är intappade, finns intappningsurtag för snedställda snedstyvor på varje sida om och intill stolpen. Eftersom inga intappningshål finns i stolparna har snedstyvorna, som bildat kryss, varit intappade i undre löshultsräckan. Eftersom inget av dessa löshult är bevarat kan det inte faktiskt konstateras. I de översta facken har i resp. fack funnits två snedstyvor formande ett V. Dessa snedstyvor har varit intappade i löshultens ovansida, där intappningshål och två plugghål finns i samtliga löshult. Inte heller dessa snedstyvor har varit intappade i stolparnas sidor, utan gått in i lejden. På ett par ställen kan man se avtryck av dessa snedstyvor i lejden, som emellertid delvis är utbytt eller har delar av den flyttats vid reparation av takstolen. Fasaden syns således ha varit symmetrisk. Eftersom inga intappningshål för bistolpar eller snedstyvor finns på undersidan av de i ursprungligt läge sittande översta löshulten är det möjligt att facken mellan löshulten samtliga utnyttjats för fönster, vilket planlösningen på övre våningen också gör troligt.

Ovanvåningens timra brukar i bostadshus i korsvirke upprepas i undervåningen och den rekonstruktion man kan göra av bottenvåningens fasad torde vara ganska säker. Beträffande gatufasadens bottenvåning kan man således utgå ifrån att den haft fack med kryssade snedstyvor, som gått upp i löshulten. Mellan löshult och lejd har fönster suttit i de fack, som inte upptagits av dörr och port. Utrymmet ovan lejden har varit murat med tegel. Inga spår av fyll-

nadsträn finns i bjälkarna. Fasaderna mot gatan och gården har säkerligen varit murade i tegel. Inga spår av klinevägggar finns i långväggarna. Porten, med den redan nämnda porthammaren över, fanns där den fortfarande är i fjärde och femte facken från väster. Troligen har dörren, med dörrhammaren över, suttit i sjunde facket från väster. På grund av höjning av gatu- och gårdsnivå är fotträen helt dolda under mark och av en ursprunglig stengrund syns intet spår.

Planlösningen

Trots hårda ingrepp i timmerkonstruktionen har den ursprungliga rumsindelningen till stor del kunnat fastställas. På bottenvåningen, med början österifrån, har ett rum om tre fack funnits. Rester av väggmålningar i två skikt fanns här på östra gavelväggens tegel- och kritstensfyllningar. Målningsfragmenten var dock så obetydliga att de endast visade att målning funnits. Målningsrester i två skikt finns också på takbjälkarna. Det yttersta skiktet är väl bevarat. Att rummet varit på tre fack framgår av följande: I andra och tredje binningen (binningar räknas österifrån) fanns mot gården invändiga intappade snedstyvor, eller björnar, från stolpe till bjälke. Dessa saknas i den fjärde binningen, där i stället tre intappningsurtag för stolpar finns i takbjälken. Takbjälkens undersida har också hål för klinevägggskäppar. I femte binningen finns återigen en björn, men här är den ibladad. Hur stort rummet varit, om två eller fyra fack, är omöjligt att fastställa, eftersom bjälkarna saknas i sjätte och sjunde binningen, liksom i elfte och tolfte österifrån.

Östra portväggen är delvis bevarad, även vad beträffar tegelmurning. I väggen är bevarat tre itappade stolpar och tre ursprungliga löshult och en snedstyva mot gården. Troligen saknas endast en snedstyva mot gatan. Den västra portväggen har troligen varit likartad med den östra. Tapphål för tre stolpar finns i takbjälken.

Elfte (och troligen tolfte) binningen har mot gården urtag efter intappade björnar. Västra delen har således varit ett rum om tre fack. I bottenvåningen har således funnits österifrån räknat: ett rum om 3 fack, därefter två 2-facksrum eller ett på 4 fack, därpå port- och längst västerut ett 3-facksrum.

Ovanvåningens planlösning är lik bottenvåningens. Längst österut fanns ett rum om tre fack. Åtminstone östra gaveln har, som nämnts, varit dekorationsmålad med drättmålning nederst och upptill figurer, bl a de ätbara fåglarna gås och kalkon, samt änglar, blommor, blad och frukter. Som ovan framhållits är det inte givet att målningarna är ursprungliga. — Liksom på bottenvåningen har andra och tredje binningen intappade björnar från stolpe till bjälke. Björnarna torde ha varit så stora att de varit väl synliga och finns på ovanvåningen även på gatusidan. I fjärde binningen finns i takbjälken tre urtag för intappade stolpar. Från högstolpen har gått en intappad snedstyva, som gått från stolpen

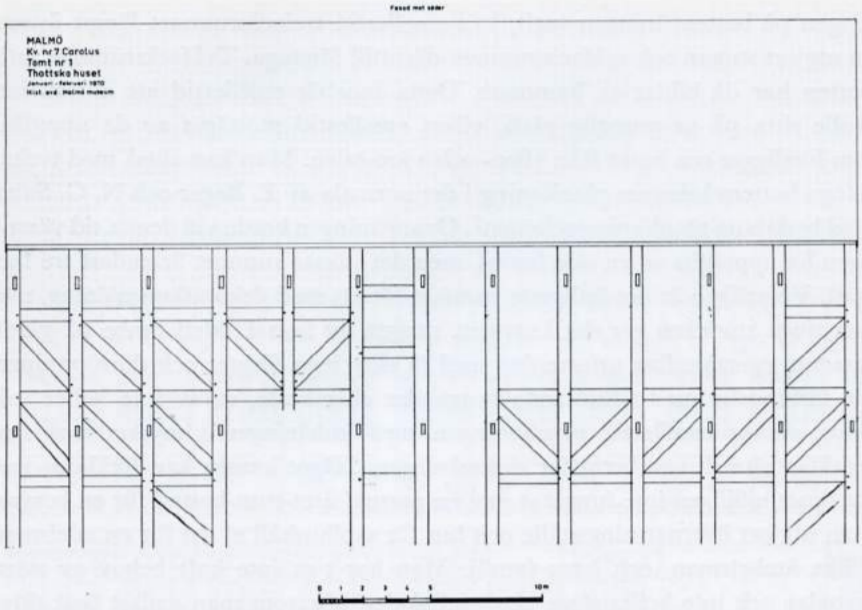

Thottska huset. Gårdsfasaden. Uppmätning med rekonstruktion på de punkter, där en säker sådan är möjlig.

snett ned i första våningens takbjälke, i vars ovansida tapphål för stolpar och snedstyva mot gatusidan även finns. Käpphål för klinevägg finns inte i takbjälken. I femte binningen syns urtag för ibladade björnar i takbjälken, i nästa, den sjätte, saknas dessa. Stolpen mot gatan har urtag för snedstyva riktad mot golvbjälken. Takbjälken har två urtag för ibladade stolpar samt hål för klineväggskäppar. Rummet har således endast varit två fack brett, liksom nästa rum. Den sjunde binningen har haft ibladade björnar. I den åttonde binningen kommer således åter spår av en mellanvägg, en klinevägg. Två i takbjälken ibladade stolpar och två snedstyvor från fasadstolparna till golvbjälken har utgjort timmerstommen. Nionde binningen med ibladade björnar ligger mitt i 2-facksrummet över porten. Tionde binningen har haft en klinevägg, käpphål finns längs hela takbjälkens undersida där också två urtag för ibladade stolpar finns. En av snedstyvorna är bevarad. I elfte och tolfte facken finns återigen tapphål för björnar. Ovanvåningen har således österifrån räknat haft ett rum av 3-facksbredd, 3 rum om 2-facksbredd och ett rum om 3-facksbredd.

Den normala planlösningen skulle ha varit att stugan öster om porten med förstuga och en ev kammare på ena sidan och en kammare på andra sidan utgjort bottenvåningens största rum. Eftersom det är osäkert hur rumsindel-

ningen på bottenvåningen varit, kan emellertid trefacksrummet längst österut ha utgjort stugan och tvåfacksrummet därintill förstuga. Tvåfacksrummet intill porten har då bildat en kammare. Detta innebär emellertid att dörren inte skulle sitta på ursprunglig plats, vilket emellertid motsäges av de uppgifter som föreligger om huset från 1600- och 1700-talen. Man kan alltså med tvekan infoga bottenvåningens planlösning i det normala av E. Bager och N. G. Sandblad beskrivna planlösningsschemat[7]. Ovanvåningen borde vid denna tid väsentligen ha upptagits av en stor festsal, men det största rummet är endast tre fack stort. Visserligen är det östligaste rummet försett med dekorationsmålning, men den ringa storleken ger det knappast rangen av festsal. Med tanke på gårdsfasadens egendomliga utformning med få eller inga fönster och dörröppningar för förbindelse med tillstötande byggnader eller svale, varav inte heller spår finns, verkar emellertid planlösningen med indelningen i mycket små rum märklig, särskilt vad beträffar ovanvåningen. Något kanske kan förklaras med att huset möjligen inte fungerat som en normal året-runt-bostad för en borgare utan utgjort övernattningsställe och hus för skolhushåll el dyl för en adelsman, tillika ämbetsman, och hans familj. Man har t ex inte haft behov av större festsalar och inte heller stora ekonomilokaler, eftersom man endast bott tidvis och kanske inte som hel familj i stadsvåningen. Representation och umgänge kunde skötas på ägarens gods inte långt från Malmö, Näs (Trollenäs), Eriksholm (Trolleholm) och Sireköpinge.

Byggherren

Husets byggherre, Tage Ottesen Thott, död 1562, var en storman med många uppdrag. Han var bl a 1555—63 länsman på Bahus[8], d v s då det "Thottska huset" byggdes i Malmö. Det är troligt att Tage Thott, som han kallade sig efter 1542, hade behov av en bostad i Malmö eftersom han hade egendomar både i Skåne och Danmark och ofta var på resande fot i olika uppdrag. Hade Tage Thott varit betjänt av en permanent bostad hade han troligen låtit uppföra ett grundmurat hus. Även om det Thottska huset har varit nog så gediget som korsvirkeshus kan det inte jämföras med ett grundmurat hus som det några år äldre Carnegiehuset snett över gatan eller det yngre Flensburgska huset vid Södergatan. Att det lagts vid Östergatan, huvudgenomfarten, och inte vid det 1558 cirka tio år gamla och då statusbetonade Stortorget, eller vid Södergatan, skall ses som ett tecken på att huset, trots sin stabila konstruktion endast var bostad vid tillfälliga stadsbesök.

En intressant fråga är om Tage Thott för sitt bygge anlitat timmermän från Malmö eller andra, med vilka han kan ha knutit kontakt under sin länsmanstid i Landskrona, där slottsbygget påbörjades under hans tid. Frågan går inte att besvara, men så mycket syns vara klart att Thottska huset både ansluter sig till äldre inhemsk korsvirkesarkitektur och visar nya drag.

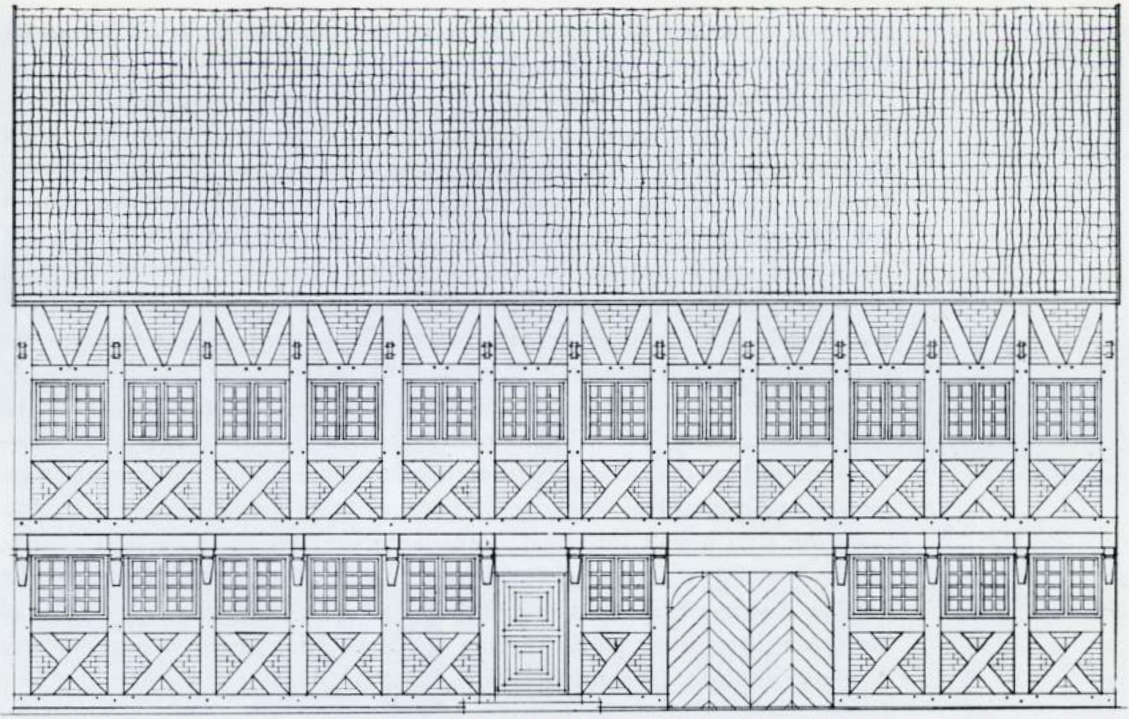

Thottska huset. Rekonstruktionsritning av fasaden mot Östergatan. Tegelfyllningarna mellan bottenvåningens lejd och ovanvåningens fotträ ej markerade. (Ritning: Thorsten Roos Arkitektkontor[15]).

Konstruktionen

Jämför man Thottska husets gavelkonstruktion med äldre korsvirkeshus såsom Pilgrändshusets i Ystad[9] framgår det att det senare har en äldre typ med högstolpar och snedstyvor i form av "rankor". Den äldre delen i Kemnerska gården i Ystad har en gavelkonstruktion[10] som mer överensstämmer med det Thottska husets, men fortfarande utgöres snedstyvorna av "rankor", vilket däremot inte är fallet i den yngre delen av gården, vars gavel konstruktivt mera liknar det Thottska husets. Rent typologiskt företer således Thottska huset yngre drag, vilket också stämmer med husens datering. Den Kemnerska gården är byggd några årtionden före Thottska huset. Gårdsfasadens konstruktion med högstolpar, snedstyvor och löshultsrader erinrar mycket om Pilgrändsgårdens trots att snedstyvorna där är ibladade "rankor" över tre fack och inte intappade snedstyvor i ett fack. Orienteringen av snedstyvorna i gårdsfasaden på Thottska huset visar dock att "rankan" legat bakom konstruktionssättet. En annan lik-

het är att ett av löshulten i ovanvåningen sitter högre än de andra liksom på Pilgrändsgården, som haft dörr till en svale i det facket.

I gatufasaden är det särskilt de krysslagda snedstyvorna som skall uppmärksammas. Enligt H. Langberg är kryssade snedstyvor mycket vanliga under 1500-talets senare del och något som ursprungligen stammar från Nordtyskland. Langberg anför ett exempel på dessa snedstyvor på herrgården Lynderupsgaard vid Viborg från 1556[11]. Ett skånskt exempel är Borgmästergården i Ystad. Ett annat, men senare exempel, är Apoteket Lejonet i Malmö[12]. C. Werner menar att de krysslagda snedstyvorna särskilt förekommit i Frankrike och Sydtyskland, men är sällsynta i Nordtyskland och Danmark[13]. Otvivelaktigt är dessa kryssade snedstyvor ett nytt kontinentalt drag i korsvirkesarkitekturen. I de nyssnämnda exemplen därpå går snedstyvorna från fotträ till stolpe och inte som på Thottska huset från fotträ till löshult, vilket också kan vara ett kontinentalt drag, eftersom exempel på denna konstruktion är svåra att leta upp i Danmark-Skåne men finns i exempelvis Frankrike[13]. Någon samtida parellell till snedstyvorna i V-form från löshult till stolpe i översta facket finns knappast i Danmark-Skåne. V-ställda snedstyvor i facket med fotträ nederst är emellertid mycket vanliga i 1600-talets korsvirkesarkitektur, men även tidigare. Som exempel därpå kan nämnas det av R. Mejborg avbildade Malmöhuset från 1533[14]. Av Mejborgs teckning framgår inte klart om dessa snedstyvor gått i stolpe eller löshult. — Att fyllnadsträn mellan facken saknas är inget ovanligt under 1500-talet. I Köge exempelvis finns flera exempel där utrymmet mellan lejd och ovanvåningens fotträ är murat med profilerade tegel. Även om Thottska huset i sin konstruktion anknyter till äldre och samtidiga dansk-skånska korsvirkesbyggnader är dock fasadutformningen inte helt lätt att inordna i det nordiska schemat för korsvirkesfasader.

Arkivuppgifter[6]

Som nämnts dog Tage Thott redan år 1562 och hans hustru avled 1573. Huset syns ha kommit ur släkten Thotts ägo ganska snart därefter, åtminstone finns en uppgift om ny ägare vid namn Jens Nielsen år 1596. Förändringar i husets rumsindelning har tydligen raskt vidtagits, vilket är helt normalt då huset övergått i Malmöborgares ägo och därför har måst anpassas efter det borgerliga schemat för planlösning. Några plock ur de arkivaliska uppgifterna visar detta och kan dessutom ge några anvisningar om hur eldstadsfrågan varit ordnad. Från 1659 föreligger en uppgift om att det i stugan finns järnkakelugn, med "andit hvis naglefast er". Thottska huset kan redan från början haft sättugn av järn i stugan och ett på gården tillstötande hus kan ha inrymt köket varifrån kakelugnen eldades. I en bouppteckning från år 1645 framgår det bl a att huset har "thuende Jernoffne", Pernellewerck (dvs träpaneler) samt "Contrafeijer i stuen och på sallen . . ." (dvs dekorationsmålning). Troligen

Diedenska och Thottska husen. Foto ca 1880.
Malmö Fornminnesförenings fotoarkiv, Hist.-avdelningen, Malmö museum.

har då stugan funnits i östra delen av bottenvåningen, vilket kan vara ursprungligt. Möjligen har på ovanvåningen där "sallen" finns, denna sedan utökats genom rivning av mellanväggar. Har det inte skett tidigare hade det åtminstone gjorts 1692 då det nämndes att "saalen offvan på er i ett . . .". Samtidigt får man veta att huset rymmer 1 varm stuga och 2 kammare.

Av en bouppteckning från 1735 framgår det att bottenvåningen väster om porten haft en inkvarteringskammare med brädgolv. I dess sydöstra hörn fanns en uppmurad kamin med skorsten och en vindkakelugn. Öster om porten fanns farstuga med ingångsdörr i sjunde facket. Rummet var tre fack brett och upptog husets halva bredd. Innanför, mot gården fanns en sängkammare, uppvärmd av en vindjärnkakelugn med utvändig skorsten. Farstugans golv var stenflisor, i sängkammaren det något varmare brädgolvet. Farstugan hade förbindelse med porten, vilket stämmer med att originaltimran var försvunnen närmast gatan i östra portväggen.

Längst österut fanns 1735 en sal, fyra fack bred. Golvet var belagt med stenflisor, väggarna hade panelverk och södervägen var klädd med holländska stenflisor (kakel) och hade dörr till köket i en tillstötande gårdsbyggnad. Uppvärmningen sköttes av en järnsättkakelugn med 12 mässingsknappar och två pelare. Den eldades från köket. Från denna sal fanns förbindelse med en kammare utbyggd mot gården. Golvet var i denna beklätt med röda astrak. 1735 års planlösning har alltså inget gemensamt med den ursprungliga även om rummens antal och funktion troligen har varit desamma.

Angående ovanvåningen får man i bouppteckningen av år 1735 veta att längst västerut funnits ett trefacksrum, en tvåfackskammare över porten och att den öster därom belägna salen varit på fyra fack, vilket innebär att en ursprunglig mellanvägg slopats. Längst österut finns fortfarande en trefackskammare. Om uppvärmningen framgår endast att en murkamin stod i det sistnämnda rummet. Det uppges att tre fönster mot gården då fanns.

Av samma bouppteckning framgår något om gårdsplanens bebyggelse. Förutom vad som redan nämnts fanns en tillstötande länga även längst västerut, lika bred som rummet väster om porten. I denna byggnad fanns en uppgång till andra våningen. Härifrån kan ha funnits förbindelse med en ev. svalgång, varav dock inga spår finns i den kvarstående korsvirkeskonstruktionen. I en bouppteckning från år 1659 uppräknas emellertid inventarier, förvarade "paa swallen". Detta måste troligen tolkas så, att en svalgång, utgående från den västra gårdslängan, funnits. Ingången från svalen till andra våningen torde ha legat något öster om husets mitt, troligen i sjätte facket. I denna del av gårdsfasaden är korsvirkeskonstruktionen sämst bevarad. Det framgår också av 1735-års bouppteckning att huset haft bislag vid ingångsdörren mot gatan med två stenuppståndare och brädesäten. Taket var mot gatan belagt med "windsten", åt gården med "hulsten".

Även om 1735 års bouppteckning är nog så fyllig är det av denna och de

äldre uppgifterna om huset svårt att avgöra vilket som är ursprungligt och vad som tillkommit senare.

Man kan hävda att Thottska huset endast är ett byggnadsfragment eller en ruin. Det är sant ur en synpunkt. Mycket av den ursprungliga inredningen går inte att fastställa ens genom de mest ingående undersökningar. Frågetecken finns således bl a för ursprungliga eldstadsanordningar, förbindelse botten-ovanvåning och källarens läge och storlek. Trots detta är huset ett värdefullt monument över 1500-talets korsvirkesarkitektur, varav inget veterligen är bevarat i Malmö. Genom att både gatufasad och delvis gårdsfasad går att återföra till ursprungligt skick finns det skäl att restaurera huset och därvid återge det 1500-talets fasader. De fasadförändringar som vidtagits under 1800-talet får stryka på foten för att återge Malmö dess enda bevarade korsvirkeshus från 1500-talet som är väl representerat med grundmurade hus.

NOTER

[1] Anledningen till undersökningen var att Fastighetsaktiebolaget Caroli City, som bekostat den byggnadshistoriska undersökningen, hade för avsikt att riva huset i och för en rekonstruktion av byggnadens gatufasad. Då det framgick att väsentliga delar av husets ursprungliga timmerkonstruktion kvarstod under flera skal av senare tiders påbättringar ändrades planerna. Huset skall nu restaureras med utgångspunkt i den kvarstående timmerkonstruktionen. — Uppmätningsarbetet utfördes av Historiska avdelningen vid Malmö museum genom ritare Gertie Svensson.

[2] E. Bager: Thottska huset. MFÅ 1958 s. 136.

[3] N. G. Sandblad — A. Tuulse: Kemnerska gården i Ystad. Ystads Fornminnesförening V, 1949, s. 52.

[4] E. Bager: Lembkeska gården. MFÅ 1949, s. 113. Knektarna från detta hus nu dels i Kulturen dels i Malmö museum.

[5] För Diedenska gårdens byggnadshistoria redogör E. Bager i MFÅ 1970.

[6] Enl. E. Bagers excerpter, som välvilligt ställts till förf:s förfogande.

[7] E. Bager: Skånska Dagbladets gård. Gamla gårdar i Malmö I, Malmö 1936, s. 16 ff. — N. G. Sandblad: Den borgerliga arkitekturen i Malmö enligt 1692 års syneinstrument. MFÅ 1947, s. 19 ff.

[8] Uppgifterna om Tage Thott hämtade ur Danmarks adels aarbog, XVII, 1900, s. 431.

[9] N. G. Sandblad — A. Tuulse: Pilgrändsgården i Ystad. Ystads Fornminnesförening IV, 1947, s. 35.

[10] Ystads Fornminnesförening V, 1949, s. 25.

[11] H. Langberg i Danmarks Bygningskultur I, Köpenhamn, 1955, s. 135.

[12] N. G. Sandblad: Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. Lund 1949, s. 322—23. Om kryssade snedstyvor funnits i Lembkeska huset vet man inte säkert, eftersom inga uppmätningsritningar existerar (E. Bager: Lembkeska gården, MFÅ 1949).

[13] C. Werner: Korsvirkesarkitekturen i Sverige. Lund 1924, fig. 11 s. 57 ff.

[14] N. G. Sandblad i not 12 anf. arb. s. 258.

[15] Rekonstruktionsritningen har ställts till förf:s förfogande av ark. Kurt Hultén.

Anteckningar till en Malmöbibliografi för 1969

(med tillägg från föregående år)

Av Margit Johanson

Andersson, Helge, Bevara "maltan och tjyllnan". — SkD 28/10.

— En av de sista bildhuggarna i Malmö gjorde en julkrubba. [Elvin Dukkert] — SkD 12/9.

— Folktraditionen bevarad i S. Sallerup. Kölnan har sitt namn efter malttork. — SDS 14/4.

— Gammal Husiesägen namngav villasamhälle. — SDS 25/1.

— Krig och spöken på Hohögarna. — SDS 20/5.

— Medeltida byggnadsdetaljer friläggs på Sallerup-kyrka. — SkD 23/9; SDS 1/10.

— Många skånekyrkor fick sin prägel av Brunius aktivitet på 1800-talet. [Bl. a. S:t Petri och Husie] — SkD 7/11.

— Reparation betalades med en skäppa korn. [Kvissle bro] — SkD 25/11.

— Rosengård. Gammal lantegendom blir modern stadsdel. — MFÅ 37 (1969), s. 76—103.

— "Spiddekagekvingan" i Hohög bakar spettkakor över öppen eld. [Hilma Åberg-Andersson] — SkD 23/12.

— Södra Sallerups klockaregård räddad genom privatinsats. — Byahornet. 28 (1969), s. 308—310.

Arbetet i Malmö får Europas modernaste tidningshus. Ill. — Byggnadstidningen. 1969: 7, s. 20—23, 27.

Arkeologiska och byggnadshistoriska fältarbeten 1968. Av Bengt Salomonsson, Karin Blomqvist, Eva Wahlöö, Göran Vinge. Ill. — MFÅ 37 (1969), s. 140—155.

Arlövs boll- och idrottsförening 60 år. Arlöv 1969. 93 s. Ill. portr.

Attner, Gun & Sisask, Annelis, Effekten av social segregation i skolklasser. En pilotstudie av åtta skolklasser i Malmö. Lund 1969. 63 s. Litt.

Bager, Einar, Ett nyförvärv till Rosenvingehuset. [Målning av Christian II och drottning Elisabet] — MFÅ 37 (1969), s. 8—10.

— Rosenvingeska huset. Utg. av G. & L. Beijer AB. Malmö 1969, 87 s. Ill. portr.

— Ur Rosenvingehusets annaler. — SDS 5/4.

— Vardagsglimtar från Malmö i forna dagar. Ill. — MFÅ 37 (1969), s. 25—36.

Bakke, Lena, Den döda sommarstaden är snart utplånad. [Koloniområdet Södra sommarstaden] — SkD 2/7.

Balldin, Bo, Förgiftningstillbud hos barn: tobak och läkemedel vanligaste orsak. [Undersökning vid barnkliniken på MAS 1956—67] — Läkartidningen. 66 (1969), s. 2230—2234.

Beltzén, Lars, Samhällsplanering i öresundsregionen. — FLS-aktuellt. 10 (1969):4, s. 12—17.

Bengtson, Henry, Bunkeflo ängar dömda att försvinna. — SkD 17/6.

— Julinblåsning 240-årig tradition i Malmö. — SkD Julköp.

— Medeltid ännu kvar vid stadens gamla pulsåder. — SkD 16/4.

Bergquist, Eric, Jules Schyl. Ill.portr. — Nordisk exlibristidsskrift. 21 (1969), s. 91—92.

Bjørn, Arne, Forsøg på Historisk-arkeologisk forsøgscentrum i Lejre med limhamnsovnen. — Limhamniana. 11 (1969), s. 60—64.

Burlövstidningen. Utg. av Burlövs kommun. 1 (1968)-ff

Christenson, Carl, Inifrån. Malmö 1968. 238 s. Ill. portr.

Danmarks riges breve. R.3: bd 6 (1361—1363). Udarb. af C. A. Christensen [m. fl.]. Khvn 1969.

De Ron, C. F. & Holm, Sven, En kortfattad redogörelse för luftföroreningsundersökningen i Malmö under perioden mars 1965—februari 1967. [Malmö 1968.] 4 blad, 4 kartor.

Diplomatarium danicum. R.3: bd 6 (1361—1363). Udg. af C. A. Christensen [m. fl.]. Khvn 1969.

[*Drougge, Per*], Richard Björklund. Av Palaver [pseud.]. — SkD 10/1.

Duhs, Bernt & Selander, Tom, Våra fritidshamnar. Sthlm 1969. 213 s. [Bl. a. Klagshamn, Limhamn, Malmö].

Eckerwall, Arne, Presentation av Hemmets Journal AB. — Pressens tidning. 50 (1969):4, s. 29—30.

Engfeldt, Birgit, Den teknisk-ekonomiska fackskolan vid Malmö stadsbibliotek. Ill. — Tidskrift för dokumentation. 25 (1969), s. 66—68.

Erlandsson, Alf, Jöran Adlersteen och skånebreven 1690. — Ale 9 (1969):3, s. 36—40.

Ersgård, Hans, Malmö eller Landskrona? Kring en stadspolitisk tvistefråga på 1600-talet. Ill. portr. kart. litt. — MFÅ 37 (1969), s. 11—24.

FFV:s malmöanläggning. — Tvättindustrin. 20 (1969), s. 232—237.

Fehrman, Carl, Fåglarnas uråldriga konst. Om Hjalmar Gullberg och musiken. — Musiken i dikten. Sthlm 1969, s. 70—82.

Forkman, Gunnar, Minnen från Kyrkliga förbundet. [50-årsjubileum.] — Malmö S:t Petri församlingsblad. 178 (1969:3), s. 2—3.

Friberg, Per, Krämaren (Örebro) och Kronprinsen (Malmö) — två takträdgårdar. — Arkitektur. 69 (1969):7, s. 32—37.

Generalplan för Malmö. Utredning 1966. [Utg. av Stadsingenjörskontoret.] Malmö 1969. 60 s. 38 blad. Ill. kart. — Se även Stadsfullmäktiges i Malmö handlingar. 1969, Bih. 205.

Guide i Rosengård. Broschyr utg. av AB Rosengårds centum. [Malmö 1969.] 12 s. Ill.

Gustafsson, Georg, Tygelsjö och Västra Klagstorp på 1850-talet. Sockenbeskrivning. — Limhamniana. 11 (1969), s. 68—70.

Gustafson, Ragnar, Malmö teaterkrönika 1596—1808. 1. 1596—1792. Ill. portr. — MFÅ 37 (1969, s. 55—75.

Göransson, Tage, Östra kyrkogården i Malmö utvidgas i fyra etapper. Ill. — Ignis. 41 (1969), s. 160—162, 166.

Handikappade i Malmö. Kartläggning och förslag. Utredning av Malmö stads handikappkommitté. Malmö 1969. 199 s.

[*Hansson, Gustav*], Från gulaschbaronernas tid då "rabbor" var vanligt middagsmål. [1910-talet] — SkD 30/7.

Heineman, Hans Erland, Åldringcenter i Malmö. [Öresundsgården] — Arkitektur. 69 (1969):8, s. 30—31.

Heintze, Ingeborg, Library service to visually handicapped. — International librarianship. Liber amicorum in honour of G. A. van Riemsdijk. 3. Amsterdam 1969, s. 109—112.

Hellberg, Folke, Kanalfärd i Malmö år 1919. — Byahornet. 28 (1969), s. 331—333.

Hellstrand, Johan & Rode, Johan, Östergård — Österhus inför förvandling. Utkast till handlingsprogram samt en jämförande studie av utflyttade och kvarboende. Utg. av Socialförvaltningen. [Malmö 1969.] 78, 32 s .Ill. kart. Ref. i Byggforum. 19 (1969):12, s. 28—31.

Herz, Liva, Identifikatorisk assimilation bland judar i Malmö. Litt. — Sociologisk forskning. 6 (1969), s. 207—217. /Utgör delar av en trebetygsuppsats Fyrtio judar i Malmö./

(*Hill, Carl Fredrik*), Carl Fredrik Hill. Tempel, palats. Utställning i konstsalongen Samlaren, Stockholm, mars—april 1969. [Med introduktion av Nils Lindhagen.] Malmö 1969. [11 s.] Ill.

Holgersson, Leif & Blomqvist, Carl Erik, Utländska medborgares anpassning. Förslag till åtgärder. Utg. av Socialvårdsstyrelsen. Malmö 1967. 24, [19] s. Kart.

Holmberg, Rikard, Rådhus och gilleshus, bodar och köpmanshus i Skånes medeltidsstäder. Ill. litt. — Skånes hembygdsförbunds årsbok. 1969, s. 58—82.

Holmström, Bengt, Malmö city library. — Unesco bulletin for libraries. 23 (1969):1, 51—52.

Holten, Ragnar von, Surrealismen i svensk konst. Sthlm 1969. 179 s. Ill. (Sveriges allm. konstfören:s publikation. 28.) — s. 125—165: "Imaginisterna" i Malmö och gruppens förutsättningar.

Hulten, Bertil, Hyllietävlingen. Bostadsområde vid Hyllie gård. — Arkitekttävlingar. 14 (1969):6, s. 2, 31—42.

Husén, Torsten, Talent, opportunity and career. A twenty-six year follow-up of 15 000 individuals. Sthlm 1969. 309 s. /Uppföljning av en undersökning 1938 av alla tredjeklassare i Malmö utförd av Siver Hallgren./

Ingers, Ingemar, Ortnamn i Malmö. 7. Oxie, Lockarps och Glostorps socknar. Ill. litt. — MFÅ. 37 (1969), s .104—124.

Jaenecke, Fritz & Samuelson, Sten, Arlövs industriby. Ill. — Arkitektur. 69 (1969):9, s. 13—14.

Joelsson, Lars, På ålderdomshem. En intervjuundersökning av gästerna på Malmö stads åldersdomshem. Utg. av Socialförvaltningen. Malmö 1969. VII, 83 s. Ill. /Sammandrag i Människan i framtidens sociala miljö. 1969. s. 29—38: En studie i åldringsvård./

Johansson, Carleric, Åhh, dessa fantastiska män ... Historisk morgon när Pålsson flög. [1918] — Arbetet 1/12.

Johansson, Eivor, Personal på ålderdomshem. En intervjuundersökning av personalen på Malmö stads ålderdomshem. Utg. av Socialförvaltningen i Malmö och Sociologiska institutionen i Lund. Malmö 1969. 79, 27 s. Ill. litt. /Ref. i Socialförbundets tidskrift. 1969:9 med titel: Vänlighet, förståelse, kontakt./

Johanson, Margit, Anteckningar till en malmöbibliografi för år 1968. — MFÅ 37 (1969), s. 156—168.

— Malmö arbetareförening 1869. En nyupptäckt bildsvit. — MFÅ 37 (1969), s. 125—133.

Johnsson, Kjell, Presentation av Arbetet. — Pressens tidning. 50 (1969):4, s. 25—28.

Juhlin, C. H., "Limhamnsugnen" — ett fynd med förflutet och framtid. — Limhamniana. 11 (1969), s. 55—59.

Kahnberg, Alf & Lindeberg, Gösta, Skåneland genom tiderna. En bok för grundskolan om Skåne, Hallands och Blekinge historia från äldsta tider fram till omkring år 1750. Lund 1969. 166 s. Ill. portr. kart. litt.

Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1644—45. Khvn 1968. 639 s.

Karta över Malmö 1968. Namnregister. Utg. av Stadsingenjörskontoret. Malmö 1969. 96 s.

Kelfve, Sture, Ny ortopedisk klinik vid Malmö allmänna sjukhus. — Sjukhuset. 46 (1969), s. 520—524.

Kiellander, Sven, "Malmö ros" och kungafavorits son vilar på stans äldsta kyrkogård. — Arbetet 11/8.

— En vandring i Malmö för 70 år sedan. Sofielund en blommande idyll. [Intervju med Martin Löfgren.] — Arbetet 13/7.

Kjellgren, Lennart, När seklet var ungt och visorna nya. Reflektioner kring folklig vistradition i Skåne. — SkD Julköp.

Kockum, Gösta, S:t Petri evangeliistakar. — Malmö S:t Petri församlingsblad. 179 (1969:4).

Kolb, Gudrun, Botaniska skönheter i Malmö: Kärret, rosen- och apelhäckar, blomstergatan. — SkD 30/7.

— 17 öre för resan, gratis mat och sup! "Slaget om Öresund" en gyllene tid för resenärerna. [Passageraretrafiken Malmö—Köpenhamn] — SkD 16/7.

Konst i offentlig miljö. [Utarb. av Mailis Stensman.] Malmö 1969. 64 s. Ill. (Skånes konstfören:s

publikation.) — s. 28—61: Malmö.

Larsson, Knut, Efterdyning. Dikter. Malmö 1969. 80 s.

Larsson, Tage, Thorild Dahlgren. — Nordisk försäkringstidskrift. 48 (1968), s. 112—113.

Larsson, William, Båda äldsta konditorierna får vika för nybebyggelse. [Anna Jönssons bageri och Wendels konditori] — SkD 18/3.

— Carl Cason, mångsidig affärsman. — SkD 18/8.

Laurell, Gunnar, 27 innehållsrika år vid Limhamnsfabriken. — Cementa. 13 (1969):6, s. 19—21, 26.

Leissner, Torsten, Dalmasen med gosselynnet som blev en äkta skåning. [Anders Jobs] Ill. litt. — Spalten. 1969: okt., s. 15—18.

Lewin, Leif, Per Albin Hansson. Portr. — Svenskt biografiskt lexikon. 18. 1969, s. 277—283.

Liedman, Elvir, Som människa och präst. Minnesanteckningar över präster i Lunds stift, vilka avlidit under 1963—1968. Lund 1969. 170 s. /Bl. a. Joel Nordström, Göte Kronvall, Peter Nehléen, Harald Andersson./

Lindberg, Kurt E., Nya socialvårdsorganisationen i Malmö blir helt genomförd före halvårsskiftet. Reportage. — Kommunaltjänstemannen 33 (1969), s. 312—319.

Lindbohm, Dénis, Mörker över Malmö. Ett öppenhjärtligt debattinlägg i narkotikafrågan. Malmö 1969. 138 s.

Lindh, Helmer, Helmer Lindhs "memoarer". Ill. portr. — Spalten. 1969: julnr, s. 14—20.

Lindquist, Thorvald, Mina falkar och mina falkböcker. [Malmö] 1969. 47 s.

Lindskoug, Agda-Maria, Dagar som gått. Dikter. [Malmö] 1969. 133 s. Ill.

Lindström, Hans, Kasper är död. Leve dockteatern. [Dockteaterscenen i Malmö Folket park] — Scen och salong. 54 (1969):2, s. 13—15.

Lions club Malmö. Matrikel. Malmö 1969. [8 s.].

— Stadgar. Malmö 1969. 12 s.

Lions ladies Malmöhus. Medlemsförteckning. Malmö 1969. Folder.

Luthander, Torsten, Malmö stad satsar sex miljoner för att rädda ett kulturkvarter. [Lilla torg] — SDS 15/4.

Lyster, Jens, Forlæg og originalitet i Hans Christensen Sthens Trøsteskrift 1581 og Sendebrev 1592. — Kirkehistoriska samlinger. 1969, s. 78—125.

Majewski, Janerik, Gatunätets utveckling i tre städer av medeltida ursprung. Köpenhamn, Malmö och Ystad. En kartstudie. Lund 1969. 42, 12 s. 3 kartor. /Sem. uppsats/.

Malmö frivilliga automobilkår. Medlemsförteckning 1/5 1969. Malmö 1969. 12 s.

Malmö första bilverkstad. E. W. Lundströms mekaniska verkstad AB. — Limhamniana. 11 (1969), s. 71—74.

Malmö kommunala bostadsbolag. MKB:s fritidsverksamhet 1947—1969. [Malmö] 1969. 40 s. Ill. portr.

Malmö museum. Utställningskataloger. 272—278. Malmö. Ill.

Malmö Par Bricole. Matrikel. Utg. i nov. 1969. Malmö 1969. 138 s.

— Malmö P. B. baccanaliska musiken. [Matrikel och stadgar.] Sept. 1969. Malmö 1969. 15 s.

— Malmö P. B:s sångkör [Matrikel och stadgar.] Dec. 1968. [Malmö] 1968. 15 s.

Malmö rotaryklubb. Stadgar. Antagna maj 1969. Malmö 1969. 10 s.

Malmö simsällskap 1869—1969. I redaktionen: Birger Buhre m. fl. [Malmö] 1969. 69 s. Ill. portr.

Malmö skolor. AV-centralen. Film, ljudband, grammofonskivor, ljusbildband, bildserier. Förteckning 1970. Malmö 1969. 157 s.

Malmö sopar undan byråkrati i socialvården. Reportage: Per Erik Lundmark m. fl. Ill. — Vi. 56 (1969):8, s. 12—23.

Malmö stads fastighetskontor. Ett aktivitetshus för alla i Malmö. Förslag till fritidscenter inom kv. S:ta Gertrud i Malmö. [Jämte] Några historiska data över byggnationen inom kv. S:t Gertrud sammanställda av Bengt Salomonsson. Malmö 1969. [16 s.] Ill.

— Utredning angående förutsättning för sanering och/eller bostadsförbättring. [1—2.] Malmö 1968—69. Kart. /1. Södra Förstaden, Möllevången samt Sofielund. 2. Gamla staden, Rörsjöstaden, Mellersta Förstaden, Östra Förstaden samt Limhamn./

Malmö stads informationstjänst för invandrare. Verksamheten 1968/69-ff.

Malmö stads socialförvaltning. Ett andra hem för våra barn. En information om barnstugor och familjedaghem. [Malmö 1969]. 24 s. Ill.

— Ett andra hem för våra barn. En information om fosterhem, barnhem, inackorderingshem, utredningshem, feriehem, adoptioner och mödrahem. Malmö 1969. 20 s. Ill.

— Information från tredje vårdbyråns handikappgrupp. Malmö 1969. 12 s.

— Socialvårdens läge. Socialförvaltningen informerar om utvecklingen i Malmö sedan år 1965. Malmö 1969. 29 s.

— Synpunkter på övervakning. Malmö 1969. 15 s.

— Välkommen bland oss. Introduktionsbroschyr [2 uppl.] Malmö 1969. 14 s.

— Öresundsgården. Socialförvaltningen informerar. Malmö 1969. [16 s.] Ill.

(*Malmö* stadsteater). Tidningsartiklar: Dahlgren, Åke, Stadsteatern bara 25 år. [Arbetet 14/9] — Larsson, William, Teaterhistoria under ett kvartssekel. [SkD 20/9] — Holm, Ingvar, Malmö stadsteater 25 år. [SDS 21/9].

Mårtensson, Jan, Detta är Malmös okända konstverk.— Arbetet 7/10.

Naturvårdsplan för Malmöhus län. Upprättad av Länsstyrelsen 1968. [Malmö] 1968. 75 s. Kart.

Nilsson, Erik, Södra Sveriges senkvartära historia. Geokronologi, issjöar och landhöjning. Sthlm 1968. 117 s. Kart.

Nordisk statistisk årsbok. Utg. av Nordiska rådet. 8 (1969). Sthlm 1969.

/Inneh. särskild statistik för Öresundsområdet i jämförelse med Danmark och Sverige./

Norling, Nils, Malmö bygger avfallsverk för drygt 26 miljoner. — Hygienisk revy. 58 (1969), s. 459—467.

Ockborn, Leif & Sven, Bibliotek och biblioteksbesökare i Malmö—Lund—Eslöv området. [Lund] 1969. 44 s. Litt. /2-betygsuppsats. Utdrag i Biblioteksbladet 1969:7/8: När gör folk biblioteksbesök?/

[*Odd-Fellowordern*]. Logen nr 1 Scania. Matrikel. Malmö 1968. 175 s. Portr.

[*Ohlsson, Karin*], Gubbahuset har mist sina gubbar. [Engeströmska villan] av Karzo [pseud.]. — SDS 7/9.

— Malmö simsällskap 100 år. Av Karzo [pseud.]. — SDS 2/11.

Olsson, Mats, Kartorna från 1500-talets Malmö stämmer. Gamla vallgraven funnen. — Arbetet 19/7.

Palmqvist, Carl Erik, Den lättaste musan i Malmö. [Revytiden i Malmö omkr. 1950] — SDS 7/9.

— Oscar [Winge] och (några av) oscarianerna. — SDS 21/12.

— Slaget om Öresund. [1—2.] /De illegala transporterna mellan Danmark och Sverige under åren 1943—1945./ — SDS 16/2, 22/2.

— Tjugo år efteråt. [Skånska Aftonbladet]. — SDS 23/3.

Paulsson, Egon, Inter-library loans in Sweden. — Scandinavian public library quarterly. 1968:4.

Pentacle. Musée des arts décoratifs, Paris, 18 janvier—31 mars 1968. [Utställningskatalog.] Paris 1968. [115 s.] Ill. litt. /Inneh. bl. a. Max Walter Svanberg./

Persson, Christer, Drakdödaren. Sthlm 1969. 241 s.

Platen, Magnus von, Ny skolmiljö. En presentation av Värner Rydénskolan i Malmö, en samskapsskola. — Skolledaren. 4 (1969), s. 176—178.

Ramsby, Åge, Företag av sjömän inom skeppshjälpen. [Malmö skeppshjälp AB] — Sjömannen. 39 (1969), s. 102—103.

Regementsgatan vid sekelskiftet. [Handkolorerad faksimile efter samtida foto.] Malmö 1968. 14× 45 cm.

Renske, Katja, Lekstugeungarna på Slussgatan 21, Malmö. Malmö 1969. 22 s. Ill.

Rooth, Anna Birgitta, Ordspråk från södra Sverige. Lund 1968. 124 s.

Rosencrantz, Holger, En morgon i Kungsparken. — Byahornet. 28 (1969), s. 392—394.

Rosengårds Centrum, Malmö första "cityfilial". Ill. — Husbyggaren. 11 (1969):4, s. 15, 18, 45—46.

Rydzén, Ingvar, Femtio års samlande förvandlade malmöcafé till sjöfartsmuseum. [Frihamnscaféet] — Arbetet 1/9.

(*S:t Andreaskyrkan*). S:t Andreas tio år. Av Olle Nivenius. — Fridhemstorget kan inte tänkas utan kyrkan. Av Hans Dhejne. — Musiken i S:t Andreas. Av Gunnar Wahlström. — Slottsstadens församlingsblad. 21 (1969): advent.

Schlyter, Herman, När reformationen kom till Malmö. Ill. litt. — MFÅ 37 (1969), s. 37—54.

Sjö, Frille, Sällskapsnöje för malmösocieteten har blivit landets bästa simklubb. — Skåne idrott. 14 (1969):4, s. 8—9.

Sjöö, Manthe, Första riksflyglinjen startade i Malmö för 25 år sedan. — SkD 10/9.

K. *Skånska* luftvärnsregementet. Orienteringsskrift om Lv 4. Utg.: Elis Sundin. Malmö 1969. 30 s. Ill. portr.

Svedbring, Börje, 20 år med Lions Club Malmö. Malmö [1969]. 12 s.

Swedner, Harald & Edstrand, Gisela, Skolsegregation — visst finns den! — Kommunal skoltidning. 38 (1969), s. 201—211.

Sydsvenska Dagbladet AB. Matrikel 1969. Malmö 1969. 54 s.

Sydvästra Skånes kommunalförbund. Avfallshanteringen i sydvästra Skåne. Synpunkter och förslag. Malmö 1969. 26 s. 10 bil. Kart.

— Befolkning och näringsliv. Bedömning av den framtida utvecklingen. Utg. tillsammans med Malmö stads statistikavd. Malmö 1969. 46, 8 s.

— Detaljhandeln i sydvästra Skåne. Utarb. av Rune Bengtsson och Gerth Christiansson. Malmö 1968. 30 s. 14 pl.

— Inkomstfördelningen år 1967 i sydvästra Skåne. [Malmö 1968]. 20 s.

— Kollektiv trafik. Etapp 1. Malmö 1969. 73 s. Ill. kart.

— Åkern i sydvästra Skåne. Av Irja Hydén och Tora Praming. Malmö 1969. 34 s. Ill. kart. /3-betygsuppsats/.

Säljaren. Tidskrift för handelsresandekåren. 5 (1969):4. Malmönummer.

Södra Fosie centrum. Lindängenprojektet. [Idéförslag utarb. av Miljögruppen.] Malmö 1969. 18 s. Ill.

Tegborg, Lennart, Folkskolans sekularisering 1895—1909. Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige. Akad. avh. Sthlm 1969. 492 s. Litt.

Thalia 25. Ett kvartsekel med Malmö stadsteater. Av Hjalmar Gullberg [m. fl.] Red.: Ragnar Gustafson. Malmö 1969. 159 s. Ill. portr.

Tidman, Yngve, Örestad. Ill. — Byggforum. 19 (1969):5/6, s. 15—23.

Wahlén, Ingvar, Anders Österling i höstens tid. — SkD 23/10.

Werup, Jaques, Lugnets kändis nr 1 var lejd för att dö. [Konstnären Jack Ulvensten] — SkD 27/9.

Wettergren, Gunilla, "De som avviker är i grunden lika oss andra". [Slumområdet Östegård/Österhus] — Att bo. 19 (1969), s. 93—103.

Widerberg, Bertil, Bryggis som blev Frälsis. [Bryggeriträdgården i 90-talets Malmö] — SDS 16/2.

— Bäst & Sämst 1968. Ill. — MFÅ 37 (1969), s. 134—139.

— Hjulryttare i Rörsjön. — SDS 9/3.

— Här var aldrig Oscar. [Hippodromhuset] — SDS 17/5.

— Monsieur Cozic i luften. [1911] — SDS 13/2.

— Oscar [II] och malarian. [1896] — SDS 28/4.

— Salut: hönshus blev tyghus. — SDS 3/4.

— Var låg Rörsjöns velodrom? — SDS 24/2.

— Änkan Rosenvinges hus. — SDS 2/4.

Wråke, Lorenz, Limhamn för 70 år sedan. — Limhamniana. 11 (1969), s. 37—53.

Äldringsvården i Malmö. En kartläggning. [Utredning verkställd av en planeringsgrupp inom socialvårdsstyrelsen.] Malmö 1969, 97 s. kart.

Ättartavlan över släkten Fosie-Sylvan. Bil. 4. Malmö 1969. 41 s. Ill. portr. /Inneh. Minnesteckningar över Otto Christian Sylwan (1834—1916) och Ida Carolina Sylwan./

Öresundsregionen. Information om Öresundsregionen presenterad vid Nordiska rådets session i Stockholm 1969. Utg. av Öresundsrådet. Malmö & Khvn 1969. [74 s.] Ill. kart. — Se även Nordisk utredningsserie. 1969:12.

ÄMNESREGISTER

Arkeologi

Arkeolog. o. byggnadshist. fältarbeten
Bjørn, A. Forsøg
Juhlin, C. H., Limhamnsugnen
Olsson, M., Kartorna

Bibliotek och bokhistoria

Engfeldt, B., Om tekn. ekon. facksal
Heintze, I., Library service
Holmström, A., Malmö city library
Lindquist, T., Mina falkböcker
Ockborn, L. & S., Bibliotek
Paulsson, E. Interlibrary loans

Biografi och genealogi

Björklund, R. — Drougge, P.
Cason, C. — Larsson, W.
Christenson, C., Inifrån
Dahlgren, T. — Larsson, T.
Dukkert, E. — Andersson, H.
Gullberg, H. — Fehrman, C.
Hansson, P .A. — Lewin, L.
Hill, C. F.
Jobs, A. — Leissner, T.
Lindh, H., Memoarer
Schyl, J. — Bergquist, E.
Sthen, H. C. — Lyster, J.
Ulvensten, J. — Werup, J.
Winge, O. — Palmquist, C. E.
Åberg-Andersson, H. — Andersson, H.
Österling, A. — Wahlén, I.
Liedman, E., Som människa
Ättartavla över Fosie-Sylvan

Byggnadshistoria

Andersson, H., Rosengård
— Sallerups klockaregård
Arkeolog. o. byggnadshist. fältarbeten
Bager, E., Ett nyförvärv
— Rosenvingeska huset
— Ur Rosenvingehusets annaler
Holmberg, R., Rådhus
Luthander, T., Malmö stad satsar
Malmö stads fastighetskontor
Ohlsson, K., Gubbahuset
Widerberg, B., Bryggis
— Änkan Rosenvinges hus

Byggverksamhet och stadsplanering

Generalplan för Malmö
Guide i Rosengård
Hulten, B., Hyllietävlingen
Jaenecke, F. & Samuelsson, S., Arlövs industriby
Malmö stads fastighetskontor
Rosengårds Centrum
Södra Fosie centrum

Föreningar

Lions Club
Lions Ladies

Malmö Par Bricole
Malmö rotaryklubb
Odd Felloworden
Svedberg, B., 20 år med Lions Club

Försvarsväsen

Malmö frivilliga automobilkår
K. Skånska luftvärnsregementet

Handel, industri och hantverk

FFV:s malmöanläggning
Laurell, G., 27 innehållsrika år
Malmö första bilverkstad

Historia

Danmarks riges breve
Diplomatarium Danicum
Erlandsson, A., J. Adlersteen
Ersgård, H., Malmö eller Landskrona
Kahnberg, A. & Lindeberg, G., Skåneland
Palmquist, C. E., Slaget om Öresund

Hälso- och sjukvård

Balldin, B., Förgiftningstillbud
De Ron, C. F. & Holm, S., Luftförening
Kelfve, S., Ny ortopedisk klinik

Idrott, gymnastik, sport och spel

Arlövs boll- och idrottsförening
Malmö simsällskap
Ohlsson, K., Malmö simsällskap
Sjö, F., Sällskapsnöje [MSS]
Widerberg, B., Hjulryttare
— Var låg Rörsjöns velodrom

Illustrationer

Johanson, M., Malmö arbetarförening
Regementsgatan

Kartor

Karta över Malmö. Namnreg.

Kommunalteknik

Norling, N., Malmö bygger

Kommunikationer

Duhs, B. & Selander, T., Våra fritidshamnar
Johansson, C., Åhh dessa fantastiska män
Kolb, G., 17 öre för resan
Majewski, J., Gatunätets utveckling
Ramsby, Å., Företag av sjömän
Sjöö, M., Första riksflyglinjen
Widerberg, B., Monsieur Cozic

Konst och konsthantverk

Bergquist, E., Jules Schyl
Drougge, P., R. Björklund
Hill, C. F.
Holten, R. v., Surrealismen
Konst i offentlig miljö
Mårtensson, J., Detta är Malmös okända konstverk
Pentacle

Kulturhistoria

Bager, E., Vardagsglimtar
Bengtson, H., Julinblåsning

Kyrkliga församlingar

Forkman, G., Kyrkliga förbundet

Kyrkohistoria

Schlyter, H., När reformationen

Kyrkor och kyrklig konst

Andersson, H., Medeltida byggnadsdetaljer
— Många skånekyrkor
Göransson, T., Östra kyrkogården
Kockum, G., S:t Petri evangeliistakar
S:t Andreaskyrkan

Limhamn

Bjørn, A., Forsøg
Juhlin, C. H., Limhamnsugnen
Laurell, G., 27 innehållsrika år
Wråke, L., Limhamn

Museer

Malmö museum
Rydzén, I., Femtio års samlande
Widerberg, B., Salut: hönshus blev tyghus

Samhällsplanering

Beltzén, L., Samhällsplanering
Naturvårdsproblem
Sydvästra Skånes kommunalförbund

Skolor och undervisningsväsen

Attner, G. & Sisask, A., Effekten
Husén, T., Talent
Malmö skolor AV-centralen
Platen, M. v., Ny skolmiljö
Swedner, H. & Edstrand, G., Skolsegregation
Tegborg, L., Folkskolans sekularisering

Sociala förhållanden

Handikappade
Heineman, H. E., Åldringscenter
Hellstrand, J. & Rode, J., Östergård
Herz, L., Identifikatoriska
Holgerson, L. & Blomqvist, C. E., Utländska medborgare
Joelsson, L., På ålderdomshem
Johansson, E., Personal
Lindberg, K. E., Nya socialvårdsorgan.
Malmö kommunala bostadsbolag
Malmö sopar undan byråkrati
Malmö stads fastighetskontor
Malmö stads informationstjänst för invandrare
Malmö stads socialförvaltning
Renske, K., Lekstugeungarna
Wettergren, G., De som avviker
Åldringsvården

Språkhistoria

Andersson, H., Bevara "maltan"
— Folktraditionen
— Gammal Husiesägen
Ingers, I., Ortnamn
Rooth, A. B., Ordspråk

Teater

Gustafson, R., Malmö teaterkrönika
Lindström, H., Kasper är död
Malmö stadsteater
Palmquist, C. E., Den lättaste musan
— Oscar och oscarianerna
Thalia 25

Tidningsväsen

Arbetet
Eckerwall, A., Hemmets Journal
Johnsson, K., Arbetet
Palmquist, C. E., Tjugo år efteråt
Sydsvenska Dagbladet

Öresundsregionen

Beltzén, L., Samhällsplanering
Nordisk statistisk årsbok
Tidman, Y., Örestad
Öresundsregionen

Aktuellt 1970

Under ovannämnda rubrik introduceras härmed en notisavdelning, dit aktuella kulturhistoriska händelser eller andra för Fornminnesföreningens medlemmar intressanta upplysningar kommer att hänföras. Fornminnesföreningens medlemmar och övriga malmöhistoriskt intresserade är välkomna antingen med förslag eller med egna bidrag till kommande års Aktuellt-spalter.

Trendelenburgska gravplatsen

Omedelbart söder om stora ingången till Gamla begravningsplatsen från Gustav Adolfs torg (gravplats nr 15) återfinnes en gravsten av kalksten från denna begravningsplats första år. Här ligger "Obstetriciæ Professoren" Caspar Trendelenburg (1755—1820) och hans hustru Catharina, f. Hegardt (1765—1831), begravna. T. erhöll år 1786 professors namn och tjänstgjorde från 1787 till sin bortgång som lärare vid "Barnförlossningsverksamheten" i Malmö. Han var en erkänt framstående obstetriker och har utgivit ett flertal skrifter. Hans porträtt i olja har av Lunds universitet deponerats å kvinnokliniken, Allmänna sjukhuset.

Enligt Rådhusrättens i Malmö dombok 1823 13/1 fick professorskan T. tillstånd att flytta sin mans lik från "Gamla kyrkogården" vid S:t Petri kyrka till gravstället å "Nya kyrkogården" vid Gustav Adolfs torg. Gravplatsen inhägnades med järnstaket å sockel av sten. På stenen har ristats T:s eftermäle "Fördomarnas fiende. Sanningens Mänsklighetens vän".

Sedan underhållet å gravplatsen upphört i början av 1930-talet har fd rådmannen Hans Falck tillsett att gravplatsen hållits i ordning. Genom fil. dr. Einar Bagers försorg renoverades gravstenen för några år sedan med bidrag från Malmö Förskönings- och Planteringsförening. I syfte att bevara gravplatsen åt eftervärlden ingick rådman Falck, Einar Bager och professor Stig Kullander vid kvinnokliniken i december 1969 till kyrkogårdsnämnden i Malmö med anhållan, att kyrkogårdsförvaltningen måtte återtaga gravplatsen för framtida vård och underhåll.

Denna hemställan bifölls sedermera i nämnden 1970 12/2 (§ 41), varigenom en av Gamla kyrkogårdens mest stilrena gravvårdar bevarats för framtiden. Nämndens beslut innefattade emellertid ett borttagande av det ursprungliga nu av rost gravt anfrätta järnstaketet. *Kjell Å Modéer*

Foto Malmö museum.

Jacob Guldsmeds silversked

Genom förmedling av chefen för Röhsska konstslöjdmuseet i Göteborg, fil. dr Göran Axel-Nilsson, har Malmö museum blivit i tillfälle att med sina samlingar införliva en klenod av speciellt intresse för vår stad. Det är en silversked från 1500-talets förra hälft, utförd av guldsmeden och rådmannen Jacob Nielsen (Nusse). Skeden är av en typ, som synes ha hemortsrätt just i våra trakter och vars mest utmärkande drag är den polyederknopp, som avslutar det korta, vridna skaftet. Två välbevarade stämplar visar dels mästarens bomärke, dels stadsvapnet, en krönt nyckel, med vilken allt silverarbete skulle kontrollmärkas enligt den av kung Hans år 1491 utfärdade förordningen. Ännu en silversked med Jacob Nielsens stämpel har tidigare påträffats och förvärvats av Statens historiska museum.

Jacob Guldsmed var en av stadens storborgare på Jörgen Kocks tid. Han lät troligen själv uppföra det ståtliga stenhus på hörnet av Adel- och Göran Olsgatorna, där han hade sin bostad. Från denna byggnad har bevarats en kritstensfris med konsoler, formade som människo- och djurhuvuden. Jacob Nielsens verksamhet i vår stad kan följas från 1518 till hans död 1549. Han undertecknade mer eller mindre frivilligt år 1524 den akt, varigenom Malmö stad uppsade Christian II sin tro och lydnad. Sedan staden misslyckats i sitt försök att återföra denna konung på tronen genom den s. k. grevefejden, kom det på Jacob Guldsmeds lott att 1539 deltaga i försoningen med Danmarks riksråd och adel. Hans dotterson var borgmästaren Jacob Fectil, den drivande kraften vid tillkomsten av bl. a. högaltaret i S:t Petri kyrka.

Einar Bager

Lübeckresan

Vårutfärden var planerad ställas med flyg till Lübeck. På grund av att flygplatsen i Lübeck tjälskadats kunde resan emellertid ej bliva av. Nu är resan i stället planerad äga rum våren 1971. Närmare upplysningar kommer att lämnas i samband med kallelse till årsmötet.

Tips från medlem — förgäves ...

En medlem i Fornminnesföreningen, fanjunkare Eric Lindahl, tog i våras kontakt med 1:e intendent C G Lekholm på Muséet. Genom en nu 85-årig man, som fanjunkaren känner, visste han att en flaska med alla sedel- och myntvalörer från 1.000 kronor och neråt skulle ha murats in i fastigheten hörnet Engelbrektsgatan-Landbygatan (Engelbrektsboden) i samband med en ombyggnad av fastigheten år 1904. Nu stod fastigheten färdig att saneras. Genom ett rådigt ingripande skulle flaskan (som eventuellt innehöll även andra handlingar) kunna räddas. När man väl kom till platsen hade emellertid rivningen redan påbörjats och det var för sent att inventera huset. Alla försök att hitta den värdefulla flaskan har varit förgäves. (Jfr SDS 1970 19/3).

Får Ni vetskap om någon åtgärd, som kräver ingripande från antikvarisk expertis: Ring omgående riksantikvariens ombud tel. 733 30 eller till Fornminnesföreningens expedition tel. 11 41 20. Vi förmedlar kontakten.

Christian Bergh — redivivus

Disponenten Peter Bergh (1823—1903) hade tre söner som nådde myndig ålder: Edward (1853—1934), Carl Jöran (1865—1950) och Christian (1868—1952), alla uppvuxna i den gamla köpmansgården vid Stortorget i Malmö mellan rådhuset och residenset.

Om Edward Bergh, afrikaresanden, har berättats i MFÅ 1948 "Edward Bergh, en malmöbo i Sydvästafrika på pionjärtiden" och i SDS 1958 1/8 "Nyfunna Afrikabrev i Malmö". Vidare skildras sammanträffanden med E. B. i södra Angola i Peter Möllers "Resa i Afrika" (1899) och Eberhard Rosenblads "Äventyr i Sydvästafrika" (1924). Carl Jöran Bergh, den framsynte organisatören av bomullsindustrin i Malmö, har tecknats av sonen Thorsten Bergh i "Manufakturaktiebolaget i Malmö 1855—1930" (1931).

Vad slutligen Christian Bergh beträffar har hittills endast uppgifterna i "Malmösläkten Bergh" av Leif Ljungberg och Thorsten Bergh (1936) stått till buds. Christian Bergh var en pionjär på elektroteknikens område. Han fick sin högskoleutbildning i Hannover med avgångsdiplom 1891. Efter en studieresa i Nordamerika 1892—93 grundade han 1894 15/4 under firma Chr. Berghs Elektriska Byrå, en elektrisk affär i Malmö. År 1910 bildades AB Chr Bergh & Co, sedermera 1925 19/12 rekonstruerat till Elektriska AB Cebe. Huvudkontoret flyttade i samband härmed till Svalöv. Cebe-verken övertogs omsider av ASEA. En av Oscar Rahl och f. kamreren Nils Herrström författad historik har tryckts i 5 ex. på tunna träskivor. Genom direktören i ASEA-koncernen civ.ing. Hugo Edström har en fotokopia av historiken framställts, vilken genom undertecknads förmedling, numera deponerats i Stadsarkivet i Malmö. Historiken skildrar malmöföretagets öden, varvid även tecknas Christian Berghs pionjärarbete och insatser som svensk elektroingenjör.

Claes Hommerberg

Christian Bergh 1887. Foto C. V. Roikjer, M

ic transit gloria
undi . . .

Under några korta sommarveckor jämnades fastigheterna i östra delen av kv. Hans Michelsen med marken. Därmed lades ytterligare ett stycke malmöhistoria i högar av krossat tegel, timmer och bråte. Fastigheternas äganderättslängd går tillbaka till 1400-talet. En viss del av de aktuella fastigheterna förvärvade unionskonungen Erik av Pommern 1434 av domkapitlet i Lund. De nu rivna byggnadernas historia hör emellertid ej till medeltiden. Hörnfastigheten Bruksgatan—N. Vallgatan är för ett par generationer malmöstudenter mest känd under namnet "*Vallgården*" — sedan 1932 12/3 "ett vackert hem för de studerande av Malmö Nation vid Lunds Universitet". 1845 inköpte handlan-

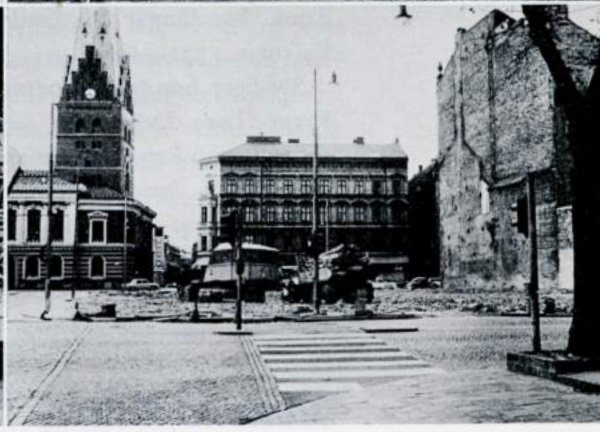

Foto Bo F. Mårtens

den Henrik Runnerström fastigheten. Han lät därvid 1846 uppföra det spannmålsmagasin i fyra våningar jämte vind och "hanebjelksloft", som fram till 1932 användes till lagerlokaler. En restaurering av byggnaden "Vallgården" detta år medförde ej någon nämnvärd ändring av exteriören; innanför murarna erhöll man affärs- och lagerlokaler.

1879 6/10 påbörjades den i våra ögon skandalartade rivningen av en vacker högröd tegelbyggnad i holländsk renässans, troligen från 1600-talets förra hälft, i hörnet av Bruksgatan—Adelgatan, som efter den dåvarande ägaren benämndes det "*Runnerströmska huset*". Påföljande år uppfördes den nu nedrivna trevåningsfastigheten.

Nytt till Stadsarkivet

Under åren 1968—1970 har stadsarkivet i Malmö bland annat fått motta följande accessioner från enskilda.

Som depositioner har överlämnats Gabriel Hedmans och Malmö Nya Ångbåts AB:s arkiv (under uppordnande) samt handlingar från Gottfrid Sjöbergs skeppshandel 1894—1917.

Vidare har överlämnats handelsbolaget Barkman & Berghs arkiv 1870—1893, Malmö KFUM:s arkiv 1890—1967, Malmö KFUK:s arkiv 1892—1965, Malmö Zontaklubbs arkiv 1948— , Malmö Teater AB:s protokoll 1900—1909, arkivalier från Kockums tobaksfabrik och Kallinge järnverk samt Frans Henrik Kockums brevkopieböcker och räkenskaper (under uppordnande).

Cronquistska släktarkivet 1863—1966 har deponerats i stadsarkivet, likaså handlingar angående släkten Falkman 1771—1969.

Slutligen har överlämnats sjökapten Frans Tage Lundquists samling av skeppsdagböcker från tiden 1897—1960 samt familjeanteckningar rörande släkten Kockum 1735—1826, bl. a. innehållande en redogörelse för Malmö disconts fall 1817.

Torbjörn Fogelberg

Malmö och folkskolans sekularisering

Hösten 1969 framlades i Uppsala en avhandling av intresse för malmöforskningen, nämligen LENNART TEGBORGS kyrkohistoriska arbete "*Folkskolans sekularisering 1895—1909. Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*".

1895 26/4 tillsatte K Mt en skolkommitté med uppgift att utarbeta ett förslag till ändrad administration för folkskolan. Tidigare hade kyrkostämman fyllt denna funktion. I vissa större städer, bl. a. i Malmö (sedan 1874) fanns ett skolråd, där samtliga kyrkoherdar hade säte.

1895 års kommitté föreslog att en skolfullmäktigeförsamling skulle ersätta kyrkostämman (i Malmö *gemensamma kyrkostämman*). Tanken var att bibehålla sambandet kyrka-skola. En reservant, folkskoleinspektör Ambrosius, Göteborg, föreslog att stadsfullmäktige skulle övertaga folkskoleärendena. På 1896 års riksdag framlades i motion ett tredje alternativ i en kyrklig fullmäktigeförsamling. Förf. har analyserat de radikala krafternas ställningstaganden i synnerhet i Göteborg och Malmö. Han understryker att rösträttsfrågan (100-gradig skala i kyrkostämman) i hög grad påverkat inställningen till frågan.

Just i Malmö var behovet av en reform påtaglig. Genom stadens sociala och ekonomiska struktur kom diskussionen här att få en speciell karaktär. Malmö hade ca 1900 ett "ekonomiskt och kommunalpolitiskt ledande skikt av industriledare och storhandlare men också en talrik arbetarebefolkning". Socialdemokratin hade här ett av sina främsta fästen. Stadsfullmäktigelinjen stöddes här av folkskoleinspektören A. O. Stenkula, den ende av landets fyra storstadsinspektörer, som ej tillhört 1895 års

skolkommitté — ett förhållande som utöver hans gärning vid folkskoleväsendet i Malmö dikterade hans inställning. Stenkula stöddes av SDS (Carl Herslow) och av Sk. Aftonbladet, medan socialdemokratiska Arbetet tog avstånd från såväl kyrkofullmäktige- som stadsfullmäktigeförslagen. Tidningen deltog vid denna tidpunkt ej aktivt i debatten. Sk. Dagbladet slutligen agerade hårt för ett status quo. Gemensamma kyrkostämman avstyrkte 1896 29/5 i sitt remissvar skolfullmäktigeförslaget (vilket även blev avstyrkt på riksplanet), men berörde ej frågan om de båda andra reformalternativen. Vägen stod därmed öppen för ett lokalt reformförslag.

Anledningen till att socialdemokraterna ej agerade mot ett status quo var, att man i kyrkostämman såg ett forum, där man kunde lämna sina synpunkter och även genom sammanhållning kunde påverka besluten. Våren 1900 sökte det lokala ledarskiktet genomföra en reform enligt modell kyrkofullmäktige. Motionen var undertecknad av 20 personer. Värner Rydén, som redan 1899 som "arg, ung man" kommit till Malmö, kom under de följande åren att i denna fråga spela en alltmer central roll. Tillsammans med folkskolläraren Anders Thylander agerade Rydén för ett accepterande av kyrkofullmäktigelinjen, om vid val till densamma en 10-gradig röstskala användes. Detta förslag antogs av kyrkostämman 1902 30/5. (Ang. denna debatt. Jfr även LARS BJÖRLIN: Rec. i HT 1970 s. 99). Remissinstanserna (Domkapitlet i Lund och Länsstyrelsen) avstyrkte förslaget, och regeringen avslog detsamma — otvivelaktigt var röstskalan den avgörande faktorn till beslutet.

Malmöförslagets fall blev emellertid en inledning till stadsfullmäktigeförslagets genomförande. Som ovan nämnts hade kyrkostämman i Malmö alltmer kommit att utgöra ett instrument för socialdemokraterna. Denna radikalisering ledde till att Carl Herslow m. fl. i oktober 1905 avgav en motion vari den tidigare framförda stadsfullmäktigelinjen föreslogs. Motionen undertecknades bl. a. av fängelseläkaren Thure Petrén, som redan 1900—1902 propagerat för denna linje. Motionen bifölls på decemberstämman 1905. Arbetet visade vid denna tidpunkt ett aktivt ställningstagande mot motionen och framstod därvid "som den demokratiska frontens ledare". Det demokratiska kravet framstod enl. Tegborg som mera väsentligt för socialdemokraterna i Malmö än sekulariseringskravet. På riksplanet tillsatte ecklesiastikminister Hammarskjöld 1907 en kommitté med uppgift att utreda folkskolans administration enligt det återstående stadsfullmäktigealternativet. Avhandlingens slutkapitel behandlar den Lindmanska ministärens proposition i skolfrågan 1909, där detta förslag med ett visst prästerligt inflytande antogs.

Lennart Tegborg har i sin avhandling särskilt ingående behandlat de lokala malmöförhållandena. Därigenom har vår lokalhistoria i denna del fått ett värdefullt tillskott.

Kjell Å Modéer

Hästspårvagnarna

Under innevarande höst har i SDS publicerats en (i skrivande stund ej fullbordad) artikelserie om hästspårvagnarna i Malmö.

År 1887 fick Malmö sin första spårvägslinje (N:r 1), som trafikerade linjen Hans Michelsensgatan — Mälarbron — Stortorget — Gustav Adolfs torg — S. Förstadsgatan (i höjd med Södervärn station). Spårvagnarna drogs av starka hästar. År 1890 anlades ytterligare en linje (N:r 2) från Östra till Södra förstaden, dvs. från Östervärn station genom Östergatan — Göran Olsgatan till Stortorget, där denna linje förenades med N:r 1 i dess södra sträckning.

Den 2 februari 1907 ersattes hästspårvagnarna slutgiltigt av elektriska motorvagnar.

Hästspårvagnarnas i Malmö historia — ett stycke miljö- och kulturhistoria!

I en brett upplagd artikel kommer det unika bildmaterialet att publiceras i MFÅ 1971.

Har någon av Fornminnesföreningens medlemmar några kort med hästspårvagnar? En enträgen bön: Kontakta omgående redaktör Ragnar Gustafson, SDS, eller årsskriftens redaktör!

Register

En uttalad önskan är sedan länge ett register till samtliga hittills utkomna årgångar av Fornminnesföreningens årsskrift. Ett sådant register är planerat utkomma nästa år och kommer då att ingå i MFÅ 1971.

Leif Ljungbergs bibliografi

Till Leif Ljungbergs 70-årsdag 1970 11/4 utgav Fornminnesföreningen i en separatgåva den i föreliggande årsskrift publicerade bibliografin över hans tryckta arbeten. Denna utgåva finnes att köpa i stadens boklådor samt hos redaktören i Stadsarkivet till ett pris av kr. 8:— (ca-pris). Inkomsten av den separata upplagan tillföres i dess helhet den till Fornminnesföreningen knutna *Leif Ljungbergs fond.*

Fornminnesföreningens bibliotek . . .

Fornminnesföreningen har genom ett stort antal bytesförbindelser av årsskriften med nordiska och tyska kulturhistoriska årsskrifter och skriftserier efter hand kommit att erhålla ett ansenligt bibliotek, som nära nog dagligen erhåller nytillskott. En mycket stor del av de svenska hembygdsföreningarnas publikationer ingår i samlingarna. Biblioteket, som förvaras i stadsarkivet, är givetvis tillgängligt för föreningens medlemmar.

Sekreteraren är tacksam för förslag till nya bytesförbindelser inom ramen för denna vår verksamhet.

. . . och expedition

Fornminnesföreningens expedition återfinnes i Stadsarkivet, Östergat. 32. Exp.-tid måndag—fredag 9—16. Här träffar ni sekreteraren (efter överenskommelse) och Ragnar Happach, som handhar medlemsregister samt försäljning och distribution av föreningens publikationer.
Vårt telefonnummer 11 41 20
(Herr Happach efterfrågas!)

UTDRAG UR

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS MATRIKEL

Mars 1970

Hedersledamöter:

Hain, Richard, Direktör

Bager, Einar, Fil. doktor, Konstnär

Ljungberg, Leif, f. Stadsarkivarie

Årligen betalande medlemmar, vilka inträtt under tiden mars 1969—februari 1970:

Agardh, Bengt, civ.-ing.
Andersson, Anders, läroverksadj.
Andersson, Ivan, herr
Andersson, Sven, lektor
Bergstrand, C. G., docent
Björk, Margit, fr.
Bruér, Sune, herr
Busch, Carla von, gymnastikdir.
Carlsson, Carl Johan, herr
Carlsson, Gunnel, fröken
Christensson, Kjell, maskinist
Cronberg, N. E., överläkare
de Leeuw, Birgit, fru
Ekström, Bengt, kapten
Elfthagen, H., tandläkare
Elmgren, Sven, herr
Eriksson, Aisa, seminarielärare
Hagman, Sven, adjunkt
Hansen, Inger, kanslist
Hansson, Karl, fabrikör
Hansson, Karl, herr
Hedberg, Bertil, skådespelare
Henningsson, Gunnar, maskinist
Herslow, Anna, fru
Holmquist, Lars, jur. lic. o. fil. mag.
Håkansson, Tage, lantbrukare
Johansson, Eric, verkmästare
Kockum, Carl-Erik, revisor
Kockum, Ditmar, kamrer
Larsson, Ulf, stud.
Lindström, Anny, fru
Luttropp, Elsa, fru
Mårdin, Stina, fröken
Mårtensson, Evy, 1 :ste järnvägsexp.
Nanne, Lennart, stadsjurist
Nelson, E. L., kamrer
Nilsson, Inga-Lisa, fröken
Norling, Nils, ing.
Norrman, Leif, assistent
Nyström, Arthur, byråförest.
Olofsson, Inga, fru
Olsson, Bengt, civilek.
Olsson, Leila, fru
Palmkvist, Ove, herr
Paulsson, Paul-Eric, dir.
Persson, Milly, lärarinna
Quiding, Gustaf, ämneslärare
Rhodin, Teddy, herr
Roijer, Aina, fru
Stahre, Elisabeth, fru
Svensson, Gunhild, folkskoll.
Schilling, Vera, sjuksköterska
Stenberg, Aina, fru
Wendt, Birgit, fröken
Widerberg, Ingeborg, fru
Wrissman, Ulf, bagare
Åkerman, Greta, fru
Åkerman, Ruth, fru
Österberg, Carla, sekreterare

Styrelse:

Ordförande: Th. Munck af Rosenschöld, f. d. borgmästare

v. Ordförande och kassaförvaltare: John Hain, direktör

Sekreterare: Kjell Å. Modéer, jur. lic.

Ledamöter: Sture Kelfve, arkitekt SAR, Karin Rydbeck, fru

Suppleanter: Bertil Widerberg, redaktör, Helge Andersson, skriftställare

Årsskriften:

Redaktionskommitté: Ordf., Sekr., och fil. dr Einar Bager

Redaktör: Kjell Å. Modéer

FACIT

Facit tillverkar och säljer kalkyl-, additions-, bokförings- och skrivmaskiner, duplikatorer, specialprodukter inom elektronikområdet, möbler, blanketter och system.

CITADELLSVÄGEN 9 — MALMÖ
TEL. 709 80

IVAR IVERSON & C:o A.B. — MALMÖ

När det gäller böcker och inbindning

för

biblioteket

för

kontoret...

IVAR IVERSON & C:o A.B. — MALMÖ

BOKBINDERI & KONTORSBOKFABRIK

Gråbrödersgatan 8 Telefon 71835

BYGGER ALLT
ÖVERALLT

SKÅNSKA CEMENTGJUTERIET

VI BYGGER
HUS–VÄGAR–INDUSTRIER
VATTENBYGGNADER

gleerups/malmö

Pappershandels AB.

Mest sorterade inköpskälla i allt som tillhör pappers- och kontorsmaterialbranschen

Specialavdelning för teknisk ritmateriel

Adelgatan 21

Tel. 72570 Växel

SKÅNES STADSHYPOTEKSFÖRENING

Grundad 1909

lämnar bundna fastighetslån

Låneomslutning Kr. 2.306.341.000:—

Västergatan 38 - Box 77 - 201 20 MALMÖ

Tel. 040 - 12 04 57, 12 40 68

Att skicka ett brev kostar 55 öre.
Att få Sydsvenskan hem i brevlådan
vardag som söndag
kostar 8 öre mindre.
Och då har våra 1200 medarbetare
gjort allt för att Du skall få
Sydsveriges mest läsvärda morgontidning.

ARMERAD BETONG

igen!

Ni möter skylten ofta.
Men vad är den symbol för?

Människor med teknisk fantasi
och en genom erfarenhet väl trimmad byggproduktion.

AB LUNDGRENS SÖNER BOKTRYCKERI

Per Weijersgatan 4 · Malmö

— *tryckeriet i centrum* —

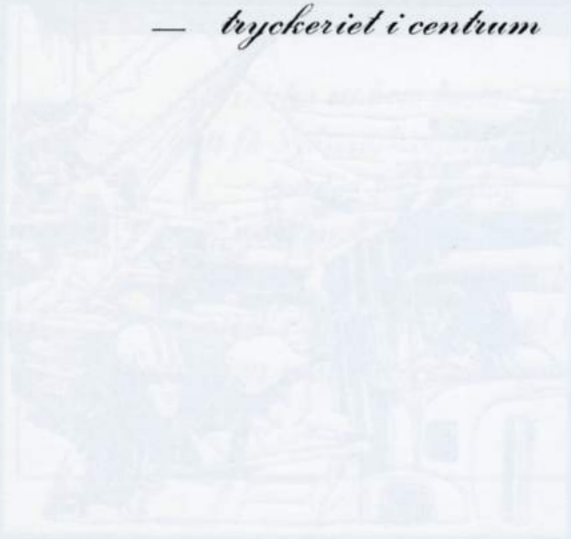

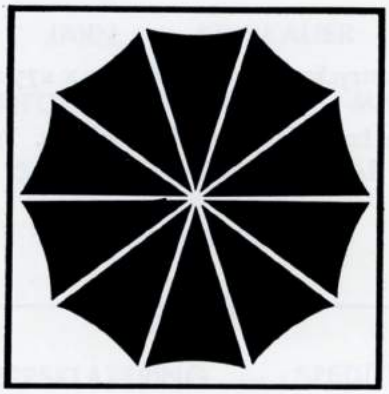

SKANDIA
KONCERNEN

Kopparsticksreproduktionen på skyddsomslaget MALMÖ

tryckt på konsttryckpapper (format 500 × 275 mm)

finnes till salu hos redaktören i Stadsarkivet. Pris kr. 5: —.

Wixell
Malmö

FÄRGER
TAPETER

BEIJERS

KOL – KOKS – OLJA

JÄRN – KEMIKALIER

GJUTERIFÖRNÖDENHETER och -MASKINER

STÅLVERKSUTRUSTNINGAR

TRÄVAROR

EXPORT

SKEPPSKLARERING — SPEDITION

G. & L. BEIJER AKTIEBOLAG

Norra Vallgatan 70, Malmö 1

Firman grundad 1866

Låt ASU renovera Ert antika ur!

ASU's centralverkstad i Malmö är landets största urmakeriverkstad med rationellast möjliga arbetssätt. Där finns specialister som snabbt och billigt renoverar Ert antika ur eller nytillverkar gamla delar. För kostnadsförslag ring och tala med herr Kaj Holmström, telefon 040-71445. Han ombesörjer också att Ert ur blir hämtat och återlämnat. Passa på innan Ni exempelvis åker på semester så har vi Ert ur klart när Ni kommer tillbaka.

ASU

KLICHÉER

Retuscher

Teckningar

Matriser

Plastduplikat

★

allt inom

OFFSETREPRODUKTION

OFFSET-TRYCK

Malmö Grafiska Aktiebolag

Nobelvägen 129 B Tel. 93 61 10

Snabbaste vägen
till förmånsköp
och framtidstrygghet
FAMILJEKONTO
MED KREDITGARANTI

MALMÖ
SPARBANK
BIKUPAN

Malmö Fornminnesförenings utfärd till Nordsjälland våren 1968.

BLIV MEDLEM I

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

ÅRSAVGIFT 20: — KR.

För ytterligare medlem tillhörande samma familj utgör avgiften 5: — kr.; sådan medlem är ej berättigad erhålla årsskriften gratis.

För bundet exemplar tillkommer en avgift av 6: — kr.

Årsskrifter äldre årg. 10: — kr.

Minnesskriften 1909—19, pris 10: — kr.

Einar Bager: Med penna och ritstift, 15: — kr.

Leif Ljungberg: Ur djupa källarvalven, 10: — kr.

Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517 — 1520, utgivna av Leif Ljungberg, 12: — kr.

Kjell Å. Modéer: Leif Ljungbergs bibliografi, 8: — kr.

Samtliga skrifter kunna förvärvas hos redaktören i Stadsarkivet.

Leif Ljungberg: Om gatunamnen i Malmö, pris häftad 10: — kr., inbunden 14: — kr. finns i alla boklådor.

Oxie Härads Sparbank

- för Er

HUVUDKONTOR:
STORTORGET 11, MALMÖ

Annonser

AB ARMERAD BETONG

G. & L. BEIJER AB

FACIT AB

CARL GLEERUPS PAPPERSHANDEL AB

IVAR IVERSEN & C:o AB

KONSUMENTFÖRENINGEN SOLIDAR

AB LUNDGRENS SÖNER BOKTRYCKERI

MALMÖ GRAFISKA AKTIEBOLAG

MALMÖ SPARBANK BIKUPAN

OXIE HÄRADS SPARBANK

SKANDIAKONCERNEN

SKÅNES STADSHYPOTEKSFÖRENING

SKÅNSKA CEMENTGJUTERIET

AB SVENSKA URDEPOTEN

SYDSVENSKA DAGBLADETS AB

AB A. O. WIXELL

Malmö 1970. Lundgrens Söner boktr.